

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

Соколски покрет у нововарошком крају 1924-1941.

Ментор:

проф. др Љубодраг Димић

Студент:

Филип Бјелић (ИС 19/30)

Београд, септембар 2020.

Садржај:

ПРЕДГОВОР	4
1. НАСТАНАК И РАЗВОЈ СОКОЛСТВА	6
2. СОКОЛСТВО У СРБИЈИ ДО 1914. ГОДИНЕ	9
3. СОКОЛСТВО У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918-1929.	13
4. СОКОЛСТВО У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ 1929-1941.	17
4.1. Слетови и такмичења Сокола Краљевине Југославије	28
4.2. Организација и чланство Сокола Краљевине Југославије	30
4.3. Соколско ословљавање, одевање и обележја	35
4.4. Просветна и пропагандна делатност	41
4.5. Соколство и село	44
4.6. Соколство и школа	46
4.7. Соколство и војска	49
4.8. Соколство и религија	52
5. НОВОВАРОШКИ КРАЈ ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА И ПРВИ КОРЕНИ СОКОЛСТВА ...	56
6. СОКОЛИ НОВЕ ВАРОШИ 1924-1941.	59
6.1. Оснивање Соколског друштва у Новој Вароши	59
6.2. Организација и рад Соколског друштва (1924-1929)	62
6.3. Организација и рад Соколског друштва (1930-1941)	67
6.4. Соколске чете Соколског друштва Нова Варош	96
6.5. Културно-просветна делатност	116

6.6. Финансије и опрема	126
6.7. Слетови и свечаности	136
6.8. Соколски дом у Новој Вароши	149
ЗАКЉУЧАК	159
ПРИЛОЗИ	160
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	170

ПРЕДГОВОР

Један од важних историјских догађаја у другој половини XIX и првој половини XX века било је оснивање и рад Сокола, словенског национално-ослободилачког покрета и теловежбене организације. Након грађања у више држава Европе соколске идеје доспевају и на просторе јужнословенских земаља. Соко је на тим просторима, нарочито у периоду између два светска рата, одиграо запажену националну и културно-просветну улогу, остављајући јак печат на живот и рад људи.

Предмет истраживања у овом раду је Соколски покрет у нововарошком крају, односно у Новој Вароши и околним сеоским насељима у којима је организација Сокола деловала у било ком облику, током постојања Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије, између 1924. и 1941. године. Како Општина нововарошка у том периоду није обухватала иста насеља као данас, за наслов је ради прецизности одабрана одредница „нововарошки крај“. Наведени хронолошки опсег одговара времену настанка и гашења соколства у нововарошком крају, те су стога граничне 1924. и 1941. година.

Из разлога што је Соколско друштво Нова Варош било под управом Соколске жупе Ужице, важно је истаћи да је исто тако важна и историја целе те Соколске жупе. Међутим, пошто је о њој писано у неколико радова, овом приликом нећемо се бавити целом територијом Соколске жупе Ужице, већ само Соколом у Новој Вароши и ближој околини, јер је о томе писано само у фрагментима. То није случај са неким суседним соколским друштвима, као што су нпр. соколска друштва у Прибоју или у Ивањици, која имају своје монографије. Тако се писањем овог рада донекле отклања запостављеност соколске организације у нововарошком крају.

Основни циљ рада је упознавање шире јавности са историјатом и делатношћу соколства у нововарошком крају од 1924. до 1941. године, његовим циљевима и задацима, затим вођством и члановима Сокола у овом крају. У раду је представљен рад овдашњих сокола који су у великој мери утицали на културни преображај Нове Вароши и околине у време Краљевине СХС и Краљевине Југославије. Такође, кроз кратак преглед приказана је историја Соколског покрета и његов развој међу словенским народима, затим развој Сокола у Србији, односно Краљевини СХС и Краљевини Југославији, јер без

елементарних знања о историји целе организације није могуће разумети ни праву слику о соколима на локалном нивоу.

За писање овог рада коришћени су расположиви извори и литература, иако не у планираној мери услед епидемиолошке ситуације у земљи, која је утицала на рад многих установа, свакако довољно да се спозна историјат Нововарошког Сокола и соколства уопште. Кључну улогу у писању рада имала незаобилазна архивска грађа, где су коришћени фондови Архива Југославије и Историјског архива у Ужицу. У потпуности је прегледана грађа фонда Соколске жупе Ужице у Историјском архиву у Ужицу, која је сређена по тематском принципу, а у оквиру њега хронолошки. Фонд је смештен у 12 кутија обима 0,72 м.¹ У њему су нађене различите врсте расписа, записника, извештаја, саопштења, обавештења, спискова и осталог, што је употребљено и за писање овог рада. Такође, ту је и расположива грађа која се налази у фондовима Народне библиотеке Србије у Београду, библиотекама одељења за историју и историју уметности Филозофског факултета у Београду, као и библиотекама у Ужицу и Новој Вароши. Не мање важни подаци добијени су прелиставањем штампе и периодике која је излазила како на локалном, тако и на ширем државном нивоу (*Санџак*, *Ужички глас*, *Политика*, *Време*, *Правда*, итд), као и из чланака и расправа у стручној периодици (*Ужички зборник*, *Новопазарски зборник*, *Историјска баштина* и др). Поврх свега у рад су уврштена и нека од усмених сведочанстава добијених током теренских истраживања. У раду су коришћене фотографије које су добијене из штампе, библиотечких и архивских фондова, Завичајног музеја Нова Варош, итд.

¹ М. Чарапић, „Соколска жупа Ужице, историјска белешка 1922-1941“, *Историјска баштина* бр. 10, Ужице 2005, 12-13.

1. НАСТАНАК И РАЗВОЈ СОКОЛСТВА

Под идејним вођством др Мирослава Тирша², соколство настаје 1862. године у Чешкој, а као изразито словенски национално-ослободилачки покрет и теловежбена организација.³ Прво Соколско друштво настало је у Прагу, одакле се почело ширити и на друге чешке градове и села. Соколска друштва већ на почетку постају гнезда културе у која се нарочито окупља чешка омладина.⁴ Проучавајући историју грчког народа, Тирш је дошао до закључка да ће „победити и угушити зло које га тишти само онај народ који се брине да његови чланови буду телесно и морално крепки“.⁵

Прашком теловежбеном друштву је 1864. године на предлог знаменитог чешког педагога др Емануела Тонера додато име „Соко“. Тонер, добар познавалац живота свих словенских народа, а посебно југословенског, сматрао је да је то име најпогодније, јер је соко у словенској народној поезији био синоним племенитости и јунаштва, моралних вредности и других људских врлина. Соко је био идеал снаге, лепоте и борбености. У то време је и српска епска поезија била на врхунцу популарности и имала је много одјека у целом књижевном свету, а посебно у Европи. Усвојени назив је тако повезивао све Словене, што је било корисно решење у циљу избегавања сукоба око имена узетог по некој историјској личности или покрету.⁶ Сматра се да је Петар Петровић Његош био тај који је кроз своја дела најбоље окарактерисао принципе соколске идеологије, величајући сокола, у коме је гледао лепоту, ваљаност, мудрост, зачетника великих идеала и др.⁷

Чешко соколство је било израз отпора и борбености за национална права, јер су интереси Чеха били угрожени од стране немачких индустријалаца. Угледајући се на Чехе, и Пољаци су основали свој Соко већ 1870. године. Соколство у Пољској се, с друге стране, развијало с мало борбеног духа и смисла за словенску солидарност, услед подељености

² Мирослав Тирш (1832-1884), чешки друштвени радник, доктор филозофије, историчар уметности, педагог, књижевни критичар, оснивач Соколског покрета.

³ N. Žutić, *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*, Beograd 1991, 5.

⁴ А. Брозовић, *Соко Краљевине Југославије*, Београд 1930, 16-17.

⁵ Г. и М. Цвијовић, „Настанак и развој соколства у Ужичком крају“, *Ужички зборник* бр. 3, Т. Ужице 1974, 432.

⁶ Д. Цветковић, *Соколи и соколски слетови 1862-1941; Соколане-соколски домови; Соколске разгледнице*, Београд 2007, 9; Г. и М. Цвијовић, *нав. дело*, 429-430; D. Bogunović, „Sokolstvo – naša rasna osobina“, *Идеје* бр. 7 (Београд, 13. децембар 1934), 3.

⁷ G. Milošević, „Njegoševo sokolstvo“, *Sokolski glasnik* br. 26 (Ljubljana, 28. jun 1933), 9-10.

Пољака у три државе.⁸ У борби против германства Лужички Срби су оснивали разна друштва удружена у Савез „Домовина“, док су се прилике за оснивање „Прве лужичко српске соколске једноте“ створиле тек 1920. године у Будишину. Чеси су донели соколство у Русију, најпре у чешке колоније, да би 1870. године соколска друштва била основана у Волињској губернији. Почетком 20. века, Украјинци у Галицији и Буковини оснивају гимнастичка друштва, али бивају прогоњени од владе.⁹

Током последњих деценија 19. и почетком 20. века, идеја о соколству се ширила и ван граница Аустроугарске, па тако долази до формирања соколских друштава и у: Бугарској, САД-у, Француској, Немачкој, Јужној Америци, Великој Британији и Португалу. Разлог велике популарности Соколског покрета у САД-у лежао је у чињеници да су емигранти били далеко уједињенији и национално освешћенији од оних у домовини. Иако је било пансловенског карактера, соколство се другачије испољило код различитих словенских народа, како због разлика међу њима, тако и због различитих политичких, друштвених и културних услова у којима су деловали соколски савези.¹⁰

Снажна идеја соколства се брзо проширила из Чешке и на јужнословенске земље Аустријске монархије, па је тако најпре 1863. године образован „Јужни сокол“ у Љубљани, који бива распуштен четири године касније од стране аустријских власти. Године 1868. основан је нови, „Љубљански соко“, а 1905. године „Словенска соколска звезда“. Са тежњом за ослобођењем и уједињењем свих Хрвата, настаје и „Хрватски соко“ 1874. године, у коме делују и Срби до оснивања „Српског сокола“ у Загребу, 14. маја 1905. године.¹¹

Соколство је подржавало витешке особине народа, окупљавши чланство без обзира на веру, сталеж и националност. Легални облик рада, којим би се постигао циљ – повезивање словенских народа и остваривање територијалне и духовне слободе, били су соколски слетови, који ће добити карактер великих националних манифестација.¹² Први Соколски савез Чешке основан је 1879. године, а први свесловенски соколски слет одржан

⁸ А. Брозовић, *Соко*, 20.

⁹ *Исто*, 23-26.

¹⁰ В. Путник, *Архитектура соколских домова у Краљевини СХС и Краљевини Југославији*, Београд 2015, 20-22.

¹¹ Н. Žutić, *Sokoli*, 5-6.

¹² *Исто*, 5.

је у Прагу 18. јула 1882. године (учествује 76 соколских друштава), у циљу јавног демонстрирања моћи пред аустроугарским властима. Слетови су били смотре и манифестација соколског рада, свести и дисциплине, техничке спреме, а по узору на античка такмичења, која је увео Мирослав Тирш. Термин „слет“ изабран је због тога што он значи груписање птица у лету, што је адекватно симболичко значење за Соколе.¹³

¹³ В. Путник, *Архитектура соколских домова*, 21; Д. Цветковић, *Соколски слетови*, 9.

2. СОКОЛСТВО У СРБИЈИ ДО 1914. ГОДИНЕ

Специфичност српског соколства је та, што се оно развијало засебно на више страна и на свакој страни је имало неку своју посебност. Тако се оно другачије развијало у Хрватској и Славонији, посебно у Босни и Херцеговини, а одвојено у Србији. Упркос свему томе, на ком год простору да је поникло оно је увек показивало јак револуционарни карактер и националну свест. Повод за оснивање српског соколства у Војводини била је скупштина српске академске омладине, одржана у Сремским Карловцима септембра 1903. године. Овдашњи угледни лекар Лаза Поповић¹⁴ је у сарадњи са Чехом кога је једно време лечио, Јосифом Краусом, подржао идеје омладине која је желела неку своју организацију, око које би се окупљала. Тако је настала идеја о српском соколству и наредне, 1904. године, 19. јануара, у Карловцима је основан „Српски Соко“, а први соколски чланови постали су управо омладински скупштинари.¹⁵

Свест о потреби правилног телесног развијања код младих људи није изостајала у јавном мњењу тадашње Србије. Важну улогу у промовисању физичке културе у српској престоници имао је сликар Стева Тодоровић.¹⁶ По доласку у Београд, 1857. године, он је поред сликарске школе, током лета исте године основао и „Прво српско друштво за гимнастику и борење“. Чланови тог друштва постали су ученици гимназије и Лицеја, претежно деца угледних родитеља. Тодоровићев рад на популаризацији гимнастике и мачевања није наилазио на добар одјек у патријархалној средини, где су се родитељи бринули да се њихова деца не повреду. Тако је по одласку Тодоровића из Србије, 1864. године, прекинут рад овог друштва. Као својеврстан наставак телесног увежбавања, Немац Аксаниус Седлмајер, отворио је крајем 1863. године у Београду школу гимнастике, држећи часове ученицима београдских основних и средњих школа.¹⁷

Један од активних вежбача који је активно радио уз Стевана Тодоровића био је др Владан Ђорђевић.¹⁸ Он је 26. децембра 1881. године одржао збор коме су присуствовали

¹⁴ Лаза Поповић (Сремски Карловци, 1877 – Београд, 1945), лекар и писац, духовни вођа српског соколског покрета.

¹⁵ А. Brozović, *Sokolski zbornik*, Београд 1934, 135-136, 209.

¹⁶ Стеван Стева Тодоровић (Нови Сад, 1832 – Београд, 1925), српски сликар и културни радник.

¹⁷ М. Тимотијевић, *Соколи Чачка 1910-1941*, Чачак 2006, 18-19.

¹⁸ Владан Ђорђевић (Београд, 1844 – Баден, 1930), лекар, књижевник, политичар, председник владе Краљевине Србије, санитарски пуковник, оснивач Црвеног крста у Србији.

виђенији Београђани у грађанској касини, на коме је донето решење о поновном оснивању гимнастичког друштва. Ђорђевић је идеју о гимнастичком друштву за телесно развијање омладине пренео министру Милутину Гарашанину. По плану, централно друштво је требало да буде у Београду, а у свим већим местима по Србији образовали би се огранци тог главног друштва. Веома посећена оснивачка скупштина одржана је 3. јануара 1882. године и тада је формирано „Београдско друштво за гимнастику и борење“. Друштво је убрзо у свој назив додало и реч „Прво“, како би се нагласио престиж, а покровитељ овог Друштва био је краљ Александар Обреновић.

Др Ђорђевић се у раду придржавао гимнастичког система немачких турнера, али се по суседним земљама све брже почео ширити утицај Тиршовог система и соколства. У складу са тим, Друштво је 7. априла 1891. године, на предлог секретара др Војислава Воје Рашића (1869-1943), донело коначну одлуку о промени имена у „Београдско гимнастичко друштво Соко“, уједно прихвативши и Тиршов систем вежби. Слава Сокола у овом периоду била је Ђурђевдан, што је било одређено и статутом Друштва.

Од овог периода и Срби у Краљевини Србији директно се укључују у соколски покрет, иако још вежбају по више гимнастичких система, од којих је најзаступљенији био шведски. Известан број вежбача, међутим, није желео да прихвати одлуку Друштва да се веже за соколски покрет и Тиршов систем вежби, сматрајући да су то утицаји који долазе из Аустроугарске и да треба формирати више српску националну организацију. У таквој атмосфери, потпомогнутој и личним несугласицама, 22. новембра 1892. године у Београду, доћи ће до оснивања нове гимнастичке организације под називом „Грађанско гимнастичко друштво Душан Силни“. Служећи се именом српског цара, Друштво је инсистирало да треба створити српски гимнастички систем, јер су Срби имали сопствену државу, а не да се ради по моделима Чеха. Друштво је 1907. године променило име у „Витешко друштво Душан Силни“, настављајући тако да својим именом привлачи широку публику. Друштво „Душана Силног“ имало је више чланова од „Сокола“ и њихов међусобни ривалитет угрозио је рад и опстанак обе организације.¹⁹

¹⁹ *Sokolski zbornik*, 211-213; *Соколи* Чачка, 19-21; А. Брозовић, *Соко*, 30.

У оквиру Сокола дошло је до појаве првих спортских организација, чије је постојање регулисано и статутом Друштва, те су постојали клубови: за борење (мачевање), за вожњу на точковима (велосипедски-бициклички клуб), за јахачки спорт, весларско-пливачки спорт, стрелаштво, као и „одељење за лоптање“ (фудбал). Сви наведени клубови носили су назив „Соко“, а знатно су утицали на развој спорта, посебно од обнављања организације Олимпијских игара 1896. године.²⁰

Након 1901. године у Краљевини Србији наступио је период слабог интересовања за соколство, које је уз ривалитет са „Душаном Силним“ имало и велике финансијске потешкоће. Постојала је стварна опасност од замирања соколства, а о томе сведочи чињеница да је 1906. године Соко имао само шест активних вежбача. С друге стране, „душановци“ су имали велики број чланова, а такође су у оквиру своје организације, оснивали разне клубове (за клизање, пуцање, дизање терета, вожњу на точковима и др), као што је то радио Соко.²¹

Процес спајања Сокола и „Душана Силног“ покушан је још 1904. године, на предлог „душановаца“, али до споразума тада неће доћи. Залагањем принца и престолонаследника Ђорђа Карађорђевића, покровитеља оба друштва, од пролећа 1908. године улагани су велики напори ка измирењу и уједињењу друштава. Након доласка Јосипа Шајнера, који је из Чешке дошао ради организовања слета, дошло је до састанка два друштва на Цвети, 21. априла 1908. године. Том приликом потписано је уједињење „соколаца“ и „душановаца“, а коначно измирење фракција, после више несугласица, спроведено је на Аранђеловдан, 8. новембра 1909. године, када је новонастало друштво „Савез Соколских Друштава Душан Силни“ установило своја правила. Слава новог друштва била је Видовдан, док је на Ђурђевдан према обичају приређиван уранак.²²

„Савез Соколских Друштава Душан Силни“ званично је примљен у Савез словенског соколства, 27. априла 1910. године. Од ове године долази до формирања већег броја соколских друштава у Краљевини Србији и до почетка 1911. године, основано их је чак 10 (Пожега, Свилајнац, Пожаревац, Крушевац, Бела Паланка, Ћуприја, село Крушар,

²⁰ Соколи Чачка, 21.

²¹ Исто, 22.

²² Соколи Чачка, 23-24; А. Брозовић, Соко, 30.

Чачак, Лесковац, Књажевац).²³ Уједињење целокупног српског соколства, како у границама, тако и ван граница Краљевине Србије спроведено је на Првом свесрпском соколском састанку у Београду, 7. новембра 1910. године. На тајној седници у Загребу, 18. јуна 1914. године, покушано је уједињење свих соколских организација јужнословенских земаља. О томе је требало свечано објавити декларацију на предстојећем словеначком свесловенском слету у Љубљани, августа 1914. године, али су аустријске власти већ 20. јуна забраниле тај слет. Новообразовани, „Југословенски Соколски Савез“, у кога су ушли Словеначка соколска звезда, Хрватски соколски савез и Српски соколски савез, требало је да спроводи физичко и морално образовање југословенских народа соколским путем. „Југословенски Соколски Савез“ престаје своје деловање избијањем Првог светског рата.²⁴

²³ *Соколи Чачка*, 25-26.

²⁴ *Sokolski zbornik*, 222; N. Žutić, *Sokoli*, 7-8.

3. СОКОЛСТВО У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918-1929. ГОДИНЕ

Како у окупираној Краљевини Србији, тако и на просторима будуће Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Први светски рат (1914-1918) прекинуо је, поред осталог, и целокупни рад на развоју и ширењу соколства.

На VI свесловенском слету у Прагу 1912. године први пут је расправљано о јединству југословенског Сокола. Тада су заступници српског, хрватског и словеначког Сокола у принципу били сагласни са уједињењем у један југословенски савез. Ова идеја била је близу реализације када је у Загребу, 18. јуна 1914. године, покушано уједињење свих соколских организација јужнословенских земаља. Све радове на том пољу омео је Први светски рат.²⁵

С настанком нове државе, Краљевине СХС (тачније Краљевства СХС до 1920. године), након рата, 1918. године, створили су се нови услови за организовање соколства. Први послератни састанак представника словеначког, хрватског и српског соколства одржан је 26. јануара 1919. године у згради Народног већа Државе СХС у Загребу. На овој седници се пре свега расправљало о начину организације целокупног југословенског соколства. Тада је донета и одлука о формалном уједињењу ова три соколска савеза у јединствену организацију „Соколски Савез Срба, Хрвата и Словенаца“. Договорено је да се изабере припремни одбор са седиштем у Београду, са задатком да прикупи све што је потребно до званичног оснивања Савеза. Решено је да се прва главна скупштина одржи исте године на Видовдан у Београду. Званично гласило Савеза, под уредништвом др Лазе Поповића, „Соколски гласник“, почео је да излази у Загребу 1919. године.²⁶

Будући да је Београд био веома разорен за време Првог светског рата, па је самим тим било тешко пронаћи толики број преноћишта за чланове Сокола, у последњем тренутку одлучено је да се Први југословенски соколски сабор одржи у Новом Саду. Делегати скоро свих постојећих соколских друштава у земљи окупили су се на овом Видовданском сабору 28-30. јуна 1919. године, одређујући смернице организације

²⁵ *Соколи Чачка*, 29.

²⁶ *Sokolski zbornik*, 225; N. Žutić, *Sokoli*, 10.

југословенског соколства.²⁷ Улога и задатак соколства у Краљевини СХС по тада усвојеном „Соколском уставу“ била је „стварање физички здраве, крепке, морално и интелектуално развијене, националном свешћу прожете, духом словенске солидарности надахнуте и великим и општим идеалима човечанства задојене омладине, које ће чувати тековине тадашње генерације-уједињење и независност“.²⁸ На сабору у Новом Саду изведена је и јавна вежба соколства. Соко Краљевине СХС тада је бројао 40 000 припадника, распоређених по 254 друштва у 16 жупа. Одлучено је да се распусте дотадашње националне организације и да се успостави нови савез. То распуштање друштва одвијало се са одређеним сметњама на простору Босне и Херцеговине, где су три народа имала посебне организације.²⁹

Од одушевљења снагом мишића и лепотом униформи, соколство је након Првог светског рата добило много ширу сврху деловања у друштву. Поред крепљења тела вежбом, оно представља скуп врлина, пример рада и дисциплине, народну снагу и здраво потомство. Соколство је тако било предводник који треба да отклони све оне недаће које су притискале друштво, а то су: рат, глад, ропство, оскудице и патње.³⁰

Предан и марљив рад Сокола, као и учвршћивање веза са чехословачким соколством, омогућили су да се у Марибору од 29. до 31. августа 1920. године, одржи покрајински слет Соколског савеза СХС. Овом приликом, на одржаној главној скупштини, 30. августа, донета је одлука да организација промени назив у „Југословенски Соколски Савез“ (ЈСС). Број припадника Сокола видно је увећан, тако да је у састав Савеза тада улазило 19 жупа са 264 друштва и 45 000 припадника. Донете су и одлуке о неопходности оснивања Чехословачко-југословенског соколског савеза, до чега ће доћи у Љубљани, новембра исте године.³¹

²⁷ *Sokolski zbornik*, 227.

²⁸ N. Žutić, *Sokoli*, 10.

²⁹ *Соколи Чачка*, 31.

³⁰ Историјски архив Ужице, фонд Соколска жупа Ужице 1922-1941, кутија X, 1931, 46, Реферат Батрића Марјановића „Сврха соколства“, од 14. марта 1931. године (у даљем тексту: ИАУ, СЖУ X 1931, 46...).

³¹ *Sokolski zbornik*, 228.

Поред ОРЈУНА-е (Организације југословенских националиста), ЈСС је једна од организација у Краљевини СХС са југословенском идеологијом и која међу првима узима југословенско име у свој назив.³²

На Трећој главној скупштини, одржаној 22. октобра 1922. године у Загребу, донета су савезна и жупска правила ЈСС, по којима је Савез врховна и главна јединица у структури ЈСС, а жупе и друштва су саставни делови потчињени Савезу. Такође је оштро забрањен и сваки покушај страначког деловања у ЈСС.³³ Иако је соколство јужнословенских земаља било прожето југословенском идејом, постојао је и сепаратистички „племенски“ отпор у појединим соколским организацијама. Средства за свађе у соколским друштвима постајали су све чешће и муслимани Краљевине СХС, раздељени у српска и хрватска друштва.³⁴ Након организованих акција одвајања хрватског соколства од ЈСС-а, дошло је до оснивања Хрватског соколског савеза 1922. године. Рад овог савеза често је забрањиван од државних власти због политичких ангажовања његових чланова.³⁵

И поред несугласица, соколство се настављало развијати у земљи. Поред низа соколских часописа, од 1923. године са новим седиштем у Љубљани, излазио је и „Соколски гласник“. На Другом југословенском соколском сабору у Загребу 1924. године, донет је и нови југословенски соколски устав.³⁶

Своје вештине и предан рад соколство је у овом периоду показивало на својим слетским наступима, а како је ЈСС био члан Међународне гимнастичке федерације, то су Соколи одлазили и на олимпијаде и гимнастичка такмичења. Велики слет приређен је већ у Новом Саду на оснивачком Видовданском сабору 1919. године, да би наредне године југословенски „Соко“ учествовао и на Седмом свесловенском слету у Прагу. Први југословенски свесловенски слет одржан је од 17. јула до 17. августа 1922. године у Љубљани, где је на јавним гимнастичким такмичењима присуствовао и краљ Александар Карађорђевић. Соколи из Краљевине СХС учествовали су и на Осмом свесловенском

³² N. Žutić, *Sokoli*, 14.

³³ *Соколи Чачка*, 32.

³⁴ N. Žutić, *Sokoli*, 12-13.

³⁵ *Исто*, 13.

³⁶ *Соколи Чачка*, 34.

слету у Прагу 1926. године и то са 1 400 чланова и 150 чланица. Запажени резултати остварени су и на међународним гимнастичким такмичењима у Љубљани (1922) и Лиону (1926), као и на Олимпијским играма у Паризу (1924) и Амстердаму (1928). Осим свесловенских и југословенских, организовани су и бројни покрајински соколски слетови у Краљевини СХС, који су поред такмичарског дела, имали и важну културно-просветну и национално-пропагандну улогу. У те слетове убрајају се они одржани у: Марибору (1920), Осијеку (1921), Сарајеву (1924), Загребу (1924), Љубљани (1927) и Скопљу (1928). Слетови су на врло свечане начине одржавани и по соколским жупама, али су били знатно нижег ранга.³⁷

Сл.1. Једна од идеализација соколства (1923) – под каменом се налазе сломљени непријатељи исписаних девиза

³⁷ Соколи Чачка, 36-37; Д. Цветковић, *Соколски слетови*, 57.

4. СОКОЛСТВО У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ 1929-1941. ГОДИНЕ

Манифестом краља Александра Карађорђевића, од 6. јануара 1929. године, укинута је парламентарна монархија и заведена диктатура, чиме настаје нови државни поредак, заснован на идеологији интегралног југословенства. Краљ је завео апсолутистичку власт суспендовањем Устава, изричитом забраном странака и удружења која су носила племенско и верско обележје, укидањем самоуправе и распуштањем Народне скупштине. Овај државни удар оправдан је „највишим народним и државним интересима и њиховом будућношћу“.³⁸

Још непосредно након уједињења, основни циљ соколске организације био је да у „јединствен народ“ унесе „здраву“ мисао, мисао поштовања заједничке нове државе, братске слоге и народног јединства. Не базирајући се на веру, сталеж и „племе“, соколи су настојали да створе „југословенски тип културе“, а основни програм њиховог васпитања спровођен је под паролом „Ко је соко тај је Југословен“. Јачање државе на свим подручјима за соколе је била највећа гаранција за напредак и одржање. Национални и културни значај соколског покрета био је потребан режиму, који је покушавао да максимално прошири основу своје власти. Стога је режим у јавном мњењу стварао утисак да соколство најсвесније и најздравије делује на прогрес народа.³⁹

Држава је 1929. године наступала као ауторитарна организација која безусловно намеће своју вољу законом и спроводи је, ако затреба, силом, док је соколство до тада било организација приватне иницијативе, заснована на слободној вољи чланства и идеји која га је окупила.⁴⁰ Прилике у Краљевини Југославији, тражиле су да соколство као једна еминентна национална организација, предњачи у држави, с циљем успостављања потпуног народног јединства и консолидовања унутрашњих прилика. На седници Југословенског Соколског Савеза, одржаној поводом тога, делегати свих соколских жупа, једногласно су прихватили закључак да Југословенско Соколство ступа у нову организацију „Соко Краљевине Југославије“.⁴¹

³⁸ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Knjiga I: Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Београд 1988, 176.

³⁹ Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918-1941, I део*, Београд 1996, 433-434.

⁴⁰ *Исто*, 434.

⁴¹ *Sokolski zbornik*, 236.

Соко Краљевине Југославије (СКЈ) основан је Законом од 5. децембра 1929. године, као „витешка организација у циљу физичког и моралног васпитања држављана“.⁴² Соко Краљевине Југославије створен је под одлучујућим утицајем краља Александра и председника Министарског савета Петра Живковића. Живковић је уочи доношења Закона о оснивању СКЈ истицао потребу да се „племенске соколске организације“ морају ликвидирати заједно са ЈСС-ом, који по оцени Живковића, није довољно радио у духу нове идеологије интегралног југословенства. На крају свог реферата наредио је да се мора створити јединствена Организација Сокола Краљевине Југославије, док би остале организације то прихватиле или би биле распуштене.⁴³ Тако је Законом о оснивању СКЈ прописан и рок од три недеље од дана ступања закона на снагу, да се постојећа друштва за морално и физичко васпитање (Југословенски соко, Хрватски соко, Орао, Српски соко), ликвидирају, уколико се не уједине и не стопе у СКЈ.⁴⁴

Сл. 2. и 3. „Прави соко – најбољи Југословен“, престолонаследник Петар II у соколској униформи пред свој трећи рођендан и неколико година касније

⁴² Закон о оснивању Сокола Краљевине Југославије, *Службене новине* бр. 287 (Београд, 6. децембар 1929).

⁴³ N. Žutić, *Sokoli*, 44-45.

⁴⁴ „Закон о оснивању Сокола Краљевине Југославије“, *Службене новине* бр. 287 (Београд, 6. децембар 1929).

Уредбом о ликвидацији, од 5. јануара 1930. године, одбачене су од државе и распуштене све племенске организације Сокола. Прелаз у нову организацију извршен је брзо и без већих застоја у раду, упркос што је требало увести многе новине посебно на организационом пољу. Седиште Савеза пренето је у Београд и по именовану управе, Савез је одмах отпочео са радом.⁴⁵

Манифестом савезне управе од 28. јануара 1930. године, позвани су сви слојеви народа да ступе у соколске редове, док је Статут о организацији и пословању Сокола Краљевине Југославије од 14. фебруара 1930. године, одредио да СКЈ подиже „телесно здраве, морално јаке и национално свесне држављане Краљевине Југославије“.⁴⁶ Поред наведеног, Статутом је прописано да је задатак Савеза СКЈ да одржава везе са Савезом Словенског Соколства, као и са организацијама осталих држава са истом или сличном наменом. Те циљеве Савез постиже удруживањем соколских друштава у жупе, а њих у Савез, пропагирањем соколства у свим слојевима друштва, приређивањем предавања, течаја, јавних вежби, излета, слетова, гајењем телесних вежби по одомаћеном Тиршовом соколском систему и др.⁴⁷

На Видовдан 1930. године, краљ Александар је Савезу СКЈ, који се налази под врховним старешинством престолонаследника Петра, подарио заставу. Том приликом је у свом краљевском поздраву нагласио да од СКЈ очекује „да буде здрави васпитач омладине, поборник братства и љубави, заточник велике југословенске мисли, носилац витешког и националног духа“.⁴⁸ Заставу са позлаћеним соколом на врху копља, као врхунско уметничко дело, извезле су ученице љубљанског Државног средњег завода за женски домаћи обрт. С једне стране заставе је натпис: „Александар I – Југословенском Соколству“, а са друге: „Отаџбини – Здраво“.⁴⁹

Санкционисање идеологије у области физичке културе уследиће доношењем Септембарског устава 1931. године. Тај устав је, између осталог, прокламовао да није

⁴⁵ Уреба о ликвидацији Југословенског сокола, Хрватског сокола, Орла и Српског сокола, *Службене новине* бр. 5 (Београд, 9. јануар 1930); *Sokolski zbornik*, 236.

⁴⁶ Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 436.

⁴⁷ „Статут о организацији и пословању Сокола Краљевине Југославије“, *Службене новине* бр. 36 (Београд, 15. фебруар 1930).

⁴⁸ *Sokolski glasnik* бр. 15 (Ljubljana, 9. јул 1930), 1.

⁴⁹ М. Стојић, „Визуелна култура Сокола“, *Новопазарски зборник* бр. 31, Нови Пазар 2008, 150.

могло бити удруживања на верској, племенској или регионалној основи у партијске и политичке сврхе, као ни у сврхе физичког васпитања. Идеолошки рад у области физичке културе стављен је под пуну државну контролу оснивањем Министарства физичког васпитања народа, децембра 1931. године. Пре његовог оснивања, бригу око организовања васпитања и соколских слетова, водили су: Министарство народног здравља, Министарство војске и морнарице и Министарство просвете.⁵⁰

Од децембра 1929. године почео је нагли пораст броја чланова СКЈ, што ће трајати до извесне стагнације 1934. године. Средином 1931. године СКЈ је организован у 25 соколских жупа, у којима има 846 друштава и 583 чете. До краја те године већ постоје 42 соколске жупе, са чак 890 друштава и 723 чете. Овај нагли пораст објашњава се тиме што је држава наметнула одређеним категоријама становништва (ученици, учитељи, чиновници) „добровољну“ обавезност, као и тиме што су појединци у редовима СКЈ обезбеђивали личну корист (чланови СКЈ брже су добијали чинове и привилегије, имали су право на скраћени војни рок, итд).⁵¹

У циљу омасовљења физичке културе и обавезности за све категорије омладине донет је Закон о обавезном телесном васпитању (ОТВ), 2. фебруара 1934. године. Општинске власти су имале дужност да израде спискове обвезника обавезног телесног васпитања, да обезбеде просторије и терен за празничне течајеве, итд. Законом су биле предвиђене и санкције за обвезнике и родитеље, за случај неизвршавања општег телесног васпитања.⁵²

Краљ Александар Карађорђевић убијен је у атентату у Марсеју, 9. октобра 1934. године. Управа Савеза СКЈ је већ сутрадан наредила да се у свим соколским јединицама у земљи обустављају све приредбе, као и да се целокупно соколско чланство мора припремити за предстојећу комеморацију поводом трагичне смрти „првог и највећег сокола“.⁵³ Соколи су прихватили аманет вољеног краља на самрти, „стварајући бедем непремостиве силе за одбрану миле Југославије“. Ради одавања поште трагично

⁵⁰ N. Žutić, *Sokoli*, 40.

⁵¹ *Исцо*, 49; *Sokolski glasnik* br. 39 (Ljubljana, 24. septembar 1931), 2; S. Žakula, „Raspodela sokolskih župa, društava I četa po banovinama“, *Sokolski glasnik* br. 2 (Ljubljana, 8. januar 1932), 2-3.

⁵² N. Žutić, *Sokoli*, 40.

⁵³ *Sokolski glasnik* br. 42 (Ljubljana, 12. oktobar 1934), 2.

настрадалом владару, Управа Соколске жупе Београд наредила је, поред осталог, да све чланство које поседује одору, мора у истој учествовати на сахрани краља.⁵⁴ Соколским барјацима, који у Краљевини Југославији уживају исти углед као војни барјаци, а који су приликом краљеве сахране истакнути на видним местима, поклонили су се сви учесници спровода.⁵⁵

Након убиства краља режим диктатуре морао је да се трансформише. Најпре се настојало показати свету да је атентат још више збио редове власти и народа. Средство помоћу кога су се на окупу у оквиру јединствене Југославије од тада одржавали различити народи, религије и политичке групе, биле су измишљене краљеве речи на самрти: „Чувајте ми Југославију“. Соколству је из Управе Савеза СКЈ поручено да удвостручи своје напоре у чувању државног и народног јединства од свих непријатеља земље.⁵⁶

Југословенство као национална идеологија и политичка пракса диктатуре није више имало онако бројне заговорнике као за краљева живота. Југословенски идеалисти постајали су све ређи, а заговорници српског, хрватског и словеначког национализма све бројнији. У Словенији и Хрватској створена је патолошка мржња према свему што је југословенско.⁵⁷

Као један од носилаца идеологије југословенског национализма, Соко Краљевине Југославије, почео је да губи свој привилеговани положај, непосредно након устоличења владе Милана Стојадиновића (1935. године). Смањене су материјалне субвенције, уведене су административне забране за несметано ширење соколства, почели су притисци на чланство, а ускоро и прогони соколских предњака и учитеља чланова Сокола. Иницијатор прогона југословенских националиста и његових организација био је Антон Корошец, министар унутрашњих послова у влади Милана Стојадиновића.⁵⁸ Псовке и увреде да су соколи издајце, комунисти, фашисти, као и притисци, претње, физички напади и убиства

⁵⁴ ИАУ, СЖУ XI 1933, 29, Распис Соколске жупе Београд од 11. октобра 1934. године.

⁵⁵ *Sokolski glasnik* br. 46 (Ljubljana, 9. novembar 1934), 1.

⁵⁶ Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 329; *Sokolski glasnik* br. 43/44 (Ljubljana, 26. oktobar 1934), 1.

⁵⁷ Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 331.

⁵⁸ *Исто*, 351.

сокола, уништавање соколских домова и имовине соколских јединица, воћњака, винограда, обележили су овај, али и наредни период до 1941. године.⁵⁹

Соко Краљевине Југославије је од законом заштићене државне институције у раздобљу диктатуре, постао организација другог реда, у Приморској и Савској бановини. Многе соколске јединице у хрватским бановинама и приморском делу Зетске бановине, захтевале су да им ССКЈ дозволи да се саме боре и бране од разних напада, пошто их државне власти нису узимале у заштиту. Међутим, Савезна управа то неће дозволити.⁶⁰ Хрватском политичком вођству сметала је омражена југословенска и антиклерикална соколска идеологија. Соколство ипак није одбачено у хрватским крајевима, као организациони облик физичке културе.⁶¹

Због неприхватљиве соколске идеологије, за нову владавинску комбинацију, влада Стојадиновића све више одбацује СКЈ, а форсира ОТВ (обавезно телесно васпитање). Телесно васпитање школске и ваншколске омладине спроводило је соколство, све до доношења Закона о ОТВ-у, фебруара 1934. године.⁶² Због опасности од бирократизације спорта, који би могао да изгуби своју народну основу, представници спортских савеза су се сложили да Савез спортских савеза (ССС) изради свој пројекат Закона. Сви спортски савези били су сложни у томе да треба донети два закона: Закон о организацији Министарства телесног васпитања и Закон о спорту. Такође су, поред осталог, захтевали да се из Закона изостави одељак везан за соколство.⁶³ Соколство и ватрогаство, добили су у организационој шеми само одељак. Они су били предвиђени само као „корисна колаборација“ са приватном иницијативом (спортом), како је то говорио министар Тура Чејовић. Због чињенице да су организовани посебним законима, истицана је њихова аутономија, али је то заправо подразумевало постепено одбацивање ових облика физичке културе.⁶⁴

⁵⁹ Архив Југославије, фонд 71 – Министарство физичког васпитања Краљевине Југославије, бр.фасц. 3, бр.арх.јединице 8 (у даљем тексту: АЈ, 71-3-8)

⁶⁰ N. Žutić, *Sokoli*, 126, 133.

⁶¹ *Исто*, 137.

⁶² *Исто*, 145.

⁶³ *Исто*, 156.

⁶⁴ *Исто*, 159.

Контакти председника владе Стојадиновића са истакнутим соколским појединцима појачавали су се од 1937. године. Почетком те године Стојадиновић је први пут посетио Савез СКЈ, обећавајући да ће соколство бити штићено и да ће бити предмет пажње краљевске владе. Такође, он се уписао и за члана Сокола.⁶⁵ Иако је од тада Стојадиновић испољавао већу благонаклоност према соколству, он је због спољно-политичког ангажовања, у потпуности вођење унутрашње политике препустио Корошецу.⁶⁶ Иако није потпадао под одредбе Закона о удружењима, зборовима и договорима, рад Сокола су од 1937. године контролисали органи Министарства унутрашњих послова, што је јако сметало вођству СКЈ, које није навикло на присуство органа полиције, већ на краљеве изасланике, министре, генерале и високе државне чиновнике. Полицијски комесари су обично од тада присуствовали жупским соколским скупштинама.⁶⁷

Број соколских јединица био је у великом опадању у Словенији, Далмацији и Хрватској, док је у Стојадиновићевом територијалном домену (Војводина, Србија, Црна Гора, Македонија), као и у српским крајевима Хрватске, Босне и Херцеговине, био на нивоу из времена диктатуре.⁶⁸

Савез СКЈ је 1936. године с циљем обнове и проширења соколства, покренуо велики програм „Соколске Петрове Петољетке“, као одговор на краљеву последњу поруку за очувањем земље. Тај краљев завет схватан је међу соколима као покретач програма „петољетнице“. Тако је у периоду од 6. септембра 1936. до 6. септембра 1941. године, тј. до пунолетства краља Петра II, предвиђен интензиван рад на ширењу соколства. Свака соколска јединица је без икаквог присиљавања као сведочанство овог програма, потписивала заветницу којом се обавезала на извршење извесног броја задатака и обавеза у року од пет година. Тако у наведеном периоду долази до изградње и адаптације већег броја соколских домова, оснивају се фондови за њихову изградњу, подижу се вежбалишта, школе, паркови, долази до пошумљавања неких подручја („Петрови гајеви“), јача рад на пољопривредном и економском уређењу села, а подиже се и ниво хигијене и у селу и у

⁶⁵ N. Žutić, *Sokoli*, 165-166.

⁶⁶ *Исто*, 170.

⁶⁷ *Исто*, 161-162.

⁶⁸ *Исто*, 167; *Sokolski glasnik* br. 39/40 (Beograd, 18. decembar 1934), 7.

граду. У неким крајевима обим соколског рада тада је чак и надмашио онај из раздобља диктатуре.⁶⁹

ЈНС (Југословенска национална странка) Петра Живковића је 1936. године у потпуности стала у одбрану свих југословенских националних организација, а међу њима и СКЈ. Живковић је повео активну кампању у повезивању соколства са ЈНС. Соколи су обавезно били присутни на конференцијама и састанцима ЈНС.⁷⁰ Наде сокола у Милана Стојадиновића, за подршком и побољшањем њихове позиције у држави, потпуно су се изјаловиле 1938. године. Те године соколи почињу да пактирају и са другим опозиционим групацијама, поред сталне повезаности са ЈНС. У предизборном раздобљу, у јесен 1938. године, соколство изражава подршку политичком покрету Димитрија Љотића, који је тражио подршку Савеза СКЈ против њиховог члана „брата“ Стојадиновића и његовог терора, којим угрожава династију и целовитост земље.⁷¹

Иако је формално био члан Сокола КЈ и сарађивао са соколством, Милан Стојадиновић је био за реорганизацију модела физичке културе краља Александра, у складу са осталим члановима владе, фаворизујући тако друге облике физичке културе, првенствено спорт. Стојадиновић је у области физичке културе морао да поштује и мишљење својих нових савезника из фашистичког табора, који нису били наклоњени соколству због традиционалне антигерманске соколске опредељености. Да би се тако доказао пред Европом и савезницима, али и пред својом женом која је била немачког порекла, Стојадиновић је морао да одбаци форму физичке културе изражену кроз соколство.⁷²

Због почетка Другог светског рата и великих промена у целој Европи, осећала су се и извесне промене међу редовима Сокола у Краљевини Југославији. Захваљујући притисцима из фашистичких земаља, Соколи КЈ, као заговорници интегралног југословенства и либерализма, све више постају предмет напада као масони.⁷³

⁶⁹ *Sokolski glasnik* br. 25 (Београд, 21. avgust 1937), 2-3; *Ужички одјек* бр. 5 (Ужице, 6. септембар 1939), 3; N. Žutić, *Sokoli*, 167-168.

⁷⁰ *Исто*, 172, 175.

⁷¹ *Исто*, 177.

⁷² *Исто*, 178-179.

⁷³ *Исто*, 253, 261.

Резолуција Београдске соколске жупе од 31. јула 1940. године, која је достављена свим жупама и друштвима СКЈ, била је захтев да се из соколских редова уклоне сви масони, чије деловање као нездраве појаве може бити судбоносно по опстанак соколства, будући да рад њихових припадника није у складу са соколском идеологијом.⁷⁴ Оцењено је да се систематским радом масонерија ширила соколством и у чак 20 соколских жупа управа је састављена од масона. Тако је под вођством соколске жупе Београд почела огорчена борба за сузбијање масонерије међу соколством, како би оно као „најнационалнија од свих националних организација“ могло да испуњава своју мисију у земљи.⁷⁵

Иако је соколство суочено са новим тешким приликама и на тај начин у неким крајевима земље стављено на озбиљну пробу, оно ипак није клонуло ни посустало. Мржња, завист, злоба, подлост и пакост, ипак ће у већој мери остати непознаница у редовима Соколима.⁷⁶

На пленарној седници Управе Савеза СКЈ, марта 1939. године, једногласно је решено да се сав соколски рад, прожет основним соколским мислима, отпорношћу и борбеношћу, мора спроводити најенергичније до сада, са свим средствима која су на располагању. Код сваког сокола свуда се мора осећати велико самопоуздање и како је судбина соколства судбина државе, тако државу треба бранити „крајњих својих снага, до последње капи крви“.⁷⁷

Убрзо је важан сегмент деловања соколства постала делатност соколске обавештајне службе, која је требала да осујети непријатељске планове у земљи, тако што ће сазнати све о непријатељским службама и деловањима. Према распису Савезне соколске управе, ради лакшег деловања, читаво подручје жупа било је потребно поделити у рејоне, а рејоне у секторе. Референти соколске обавештајне службе морали су бити национално потпуно поуздани, трезвени, хладнокрвни и способни да раде у тајности. Њихова дужност била је да на повереним подручјима саставе планове деловања соколске обавештајне службе и да уз помоћ проверених људи те планове спроведу у дело. Војно-

⁷⁴ *Време*, 20. август 1940, 6.

⁷⁵ *Време*, 21. август 1940, 3; *Време*, 10. септембар 1940, 3.

⁷⁶ G. Vujošević, „Sokolstvo u današnjem vremenu“, *Sokolski glasnik* br. 43 (Beograd, 25. oktobar 1940), 5.

⁷⁷ ИАУ, СЖУ II 1939, 153.

обавештајни референти су морали да упуте соколско чланство како да прате кретање непријатеља и да их стално држе на оку. Чланству је скретана пажња да поведу рачуна о кретању непријатељских агената, раду националних мањина, надзору војних објеката и важних техничких постројења.⁷⁸

Сл. 4. „Не побјеже никад са мегдана сив соколе од црније' врана!“, идеал сокола 1940. године

Интерминистеријална комисија је 30. маја 1939. године доставила Министарству физичког васпитања народа и Министарству унутрашњих послова, своје закључке о немачком и комунистичком деловању у земљи, заједно са предлозима за предузимањем мера поводом тога. Према тим подацима у Краљевини Југославији је живело 499 969

⁷⁸ ИАУ, СЖУ V 1940, 137, Упутства због могућег рата с Немачком.

Немаца, од чега је у Зетској бановини било њих 978. Међу мерама за сузбијање немачке пропаганде, налазиле су се: управно-полицијске, привредне и просветно-пропагандне. У ове последње мере убраја се и апел соколима да мимо редовних активности, организују што чешће приредбе, излете, логороваће и сл. У циљу јачег пропагирања и манифестовања југословенске народности у крајевима угроженим немачком пропагандом. У мере које су подразумевале борбу против комунистичке делатности спадале су контроле литературе, иностране и домаће штампе, филма, позоришта, радија, усмених новина, скаутских и других телесно-васпитних омладинских организација, средњошколске омладине, итд.⁷⁹

У Београду је од 22. до 23. марта 1941. године одржано ванредно заседање Збора жупских начелника и начелница свих соколских жупа у земљи. У време када се осећа пропадање моралних вредности и када је соколство суочено са разним ометањима у раду, кроз донету Резолуцију, свим припадницима СКЈ поручено је да, између осталог, сачувају омладину од свих штетних утицаја и да је изгради у чврсто поколење, а све то уз помоћ и подршку оних који желе добро својој отаџбини.⁸⁰

Спорт и физичка култура је требало да буду спроведени у „духу нових идеја, новог времена и човека“. Започети посао и конкретну реализацију стварања нове фашистичке физичке културе, прекинуо је Априлски рат 1941. године.⁸¹

⁷⁹ АЈ, 71-3-8, Закључци интерминистеријалне комисије по питању немачке и комунистичке пропаганде.

⁸⁰ *Sokolski glasnik* br. 13 (Београд, 28. mart 1941), 4.

⁸¹ N. Žutić, *Sokoli*, 269.

4.1. Слетови и такмичења Сокола Краљевине Југославије

И након 1929. године велику улогу у ширењу соколске идеологије имале су соколске свечаности – слетови и јавне вежбе. Свечаности су подразумевале, како теловежбени, тако и уметнички садржај. У оквиру слетова приређиване су и разне приредбе, позоришне представе, концерти, изложбе на којима су приказиване униформе, плакати, бисте и друга соколска знамења. Слетови су се обично састојали из три дела: 1) соколске свечаности на слетишту, где су приказиване телесне вежбе, 2) соколска такмичења у телесном вежбању, 3) соколске поворке кроз место одржавања слета.⁸²

Први Свесловенски слет Сокола Краљевине Југославије одржан је већ 1930. године у Београду, у периоду од 8. до 30. јуна. Соколско слетиште налазило се на простору иза зграде Техничког факултета, а тих дана наступиле су свечаности какве Београд још није доживео. Свечаности су отпочеле дефилеом више од 13 000 сокола - ђака школске омладине. Затим су у дефилеу, уз велику масу света, учествовали соколи из целе Краљевине Југославије, Чехословачке, САД-а, Пољске, Француске и суседних земаља. Соколске вежбе извођене су беспрекорно на великом слетишту, на коме је било око 50 000 гледалаца.⁸³

Сл. 5. Сцена са соколског слета 1928. године – успешан салто са кругова

⁸² М. Стојић, „Визуелна култура Сокола“, 148.

⁸³ Д. Цветковић, *Соколски слетови*, 89-94.

Током 1930-их година широм Краљевине Југославије одржавани су велики покрајински соколски слетови. Први покрајински слет одржан је у Љубљани (1933), Други у Сарајеву (1934), Трећи у Загребу (1934), Четврти у Суботици (1936), Пети у Скопљу (1937), као последњи слет те врсте у Краљевини Југославији.⁸⁴

Југословенско соколство учествује и на међународним такмичењима, а једно од њих, светско првенство у гимнастици, одржано је јула 1930. године у Луксембургу, одмах након величанственог соколског слета у Београду. Светско првенство у гимнастици у Будимпешти (1934), бојкотовано је, услед затегнутих односа са Мађарском.⁸⁵ Поводом 100-годишњице рођења оснивача соколства, Мирослава Тирша, у Прагу је 1932. године приређен велики Свесловенски соколски слет, на коме су југословенски соколи показали велики успех.⁸⁶ Такође, СКЈ узима учешћа на слету бугарског „Јунака“ у Софији (1935. и 1939. године), да би током јуна и јула 1938. године у Прагу био одржан Десети свесловенски соколски слет, на коме су бројни чланови и чланице СКЈ постигли вредне резултате.⁸⁷

Као круна „Соколске Петрове Петољетке“, планирано је да се у Београду 1941. одржи Свесловенски слет, на коме су, како је раније планирано, први пут у историји соколства, учешће требале да узму „сестре сељанке“, чланице сеоских соколских чета. Међутим, Априлски рат и дешавања непосредно пред избијање рата, у пролеће 1941. године, пореметиће те планове.⁸⁸

Са оснивањем већег броја соколских друштава, ређали су се и успешни окружни и жупски слетови, а међу соколима су почела и такмичења из кошарке и одбојке. Соколи први прихватају ове нове игре (1922. и 1924. године) које се потом изводе углавном у оквиру жупских, савезних и међусавезних соколских такмичења.⁸⁹ Осим савезних, жупских и првенстава по друштвима, соколи у Југославији су имали и бројна надметања

⁸⁴ *Sokolski zbornik*, 237; *Соколи Чачка*, 49.

⁸⁵ *Исто*, 237; *Исто*, 49.

⁸⁶ *Sokolski zbornik*, 237.

⁸⁷ М. Чарапић, *Соколство у Ужичком крају и Рашкој области 1911-1941*, Ужице 2010, 70; Д. Цветковић, *Соколски слетови*, 97, 99.

⁸⁸ *Sokolski glasnik* br. 19 (Београд, 10. мај 1940), 2.

⁸⁹ Д. Цветковић, *Соколски слетови*, 66-68.

приређивана у част владајуће династије, као што су првенство за „Краљев мач“ или првенство за „Краљичину заставу“.⁹⁰

4.2. Организација и чланство Сокола Краљевине Југославије

Да би се постигла соколска мисао и спроводиле соколске идеје, била је потребна снажна и чврста организација чији ће сви делови савесно да врше поверене им дужности. Организација Савеза СКЈ имала је у свом саставу три основне јединице: соколски Савез, соколску жупу и соколско друштво.

Соколски Савез, са седиштем у Београду, био је врховна власт и представник соколства, ради лакше управе раздељен на жупе, а оне на друштва. Жупе и друштва су били подвргнути Савезу и под његовом контролом. Савез је имао циљ да у највећем обиму шири соколску мисао, да приређује свесоколске слетове, предњачке течајеве, да издаје соколске часописе и књиге, прикупља статистичке податке из свих друштава, одржава везу са осталим соколским организацијама, итд.

Савезом, који је био удружење жупа, управљала је Савезна управа са својим извршним одбором. Савез је имао своје посебне одсеке, благајну, технички и просветни одбор, као и више фондова: статистички, организацијски, правни, озледни, здравствени и др. Главна скупштина Савеза, као скуп заступника жупа, давала је смернице за рад Савезној управи. Савезној управи је уз бок стајало начелство Савеза, чији је рад потпомогнут од стране техничког одбора Савеза и збора свих жупских начелника и начелница.⁹¹

Соколска жупа, као друга јединица у соколској хијерархији, представљала је скуп више соколских друштава на једној географској територији. Друштва су се груписала у жупе ради потреба размене стечених искустава, као и због потребе упознавања међусобног рада и личности. Тако су жупе постајале центри за размену мисли и искустава

⁹⁰ *Соколи Чачка*, 48.

⁹¹ *Sokolski zbornik*, 259-260.

у корист читаве организације. Задатак жупе био је да надгледа и уједначава рад у свим соколским друштвима, како би се постигла потпуна равнотежа и склад у жупи.⁹²

Приликом међусобног разграничења жупа у обзир су се узимале: саобраћајне прилике на географском подручју, број соколских припадника и друштава, способности соколских радника у седишту жупе, могућност материјалног живота жупе, као и удаљеност појединих седишта жупе.⁹³

На челу жупе налазе се најискуснији соколски радници, који образују старешинство, односно управу жупе. Управу чине: старешина жупе, његови заменици, тајник, начелник, начелница, председник просветног одбора, благајник, статистичар и др. Технички одбор жупе руководио је телесном вежбом, а просветни одбор просветним радом.⁹⁴

Соколско друштво, као темељну јединицу соколства, сачињавали су чланице и чланови из једног места, који имају 18 година и који су „морално исправни“. Будући члан соколског друштва пријављује се за члана преко посебног пријавног листа друштва, а управни одбор одлучује о томе да ли ће га примити или не. Ако управа одлучи да прими кандидата, наступа шест месеци привременог чланства, након чега се члану тек издаје чланска легитимација и соколска значка. Сваки члан друштва морао је плаћати месечни улог, чију је висину одређивала главна годишња скупштина друштва.

Соколским друштвом управљао је Управни одбор, кога бира скупштина друштва на годину дана, а потврђује га соколска жупа. На челу друштва налазио се старешина, док су посебна задужења имали тајник, благајник, начелник и начелница. Управни одбор је главни чинилац сталног и непрекидног рада друштва, он изводи соколски програм, прикупља средства и спроводи у дело одредбе виших соколских организација. У већим друштвима постојали су посебни одсеци, као што су: музички, финансијски, јахачки, стрељачки, итд. Сви они су обављали своју делатност само уз одобрење Управног одбора друштва.⁹⁵

⁹² Исто, 260.

⁹³ D. Petrović, „Razgraničenje župa“, *Sokolski glasnik* br. 17 (Ljubljana, 23. jul 1930), 4.

⁹⁴ *Sokolski zbornik*, 206.

⁹⁵ *Sokolski zbornik*, 260-261.

Оснивањем Савеза СКЈ соколство је у већој мери почело да продире и у села, у свим крајевима земље, те је тако разбијена мисао да је оно само чисто варошка установа. Због непостојања соколски васпитаних вођа у југословенским селима, у соколству је формирана нова јединица у хијерархији под називом „соколска чета“. Соколске чете нису биле самосталне, већ су деловале као одсеци појединих соколских друштава, која су бринула о својим четама. Чете су имале исте управне органе као и друштва, а свој рад су усмеравале према соколским начелима и месним приликама.

Уз сарадњу учитеља, свештеника и домаћина из села, настојало се да се соколске чете оснивају у близини основних школа, јер су се такве чете показале као најбоље у свом раду. Након формирања сеоске чете, она се не препушта сама себи, већ су требали да је обилазе најбољи чланови друштвене управе, добри познаваоци прилика и живота на селу, како би сељаку послужили за пример. Соколско друштво није стремило да има што више соколских чета под својим окриљем, већ да у чету окупи оно што је у селу најбоље и најчеститије, што би се подвргло соколском васпитању и циљевима. Тај сегмент, на чију малобројност у почетку не треба гледати, привлачиће нове чланове у сеоске чете и биће расадник напредних идеја у селу.⁹⁶

Због тога што су били најподеснији за вође и чланове управа у сеоским соколским четама, посебно се водило рачуна да се у чету уписује што више оних појединаца који су служили војску. Дужност старешине чете обично је поверавана најугледнијем и највиђенијем сељаку, у кога сви имају поверење. Учитељи и свештеници најчешће би обављали дужност тајника, јер на тој функцији почива сав рад у чети.⁹⁷

Соколство не може постојати без својих техничких органа, који узајамно раде са управним органима и као такви чине једну целину. У техничке органе соколске организације спадају: друштвено начелништво, друштвени предњачки збор, жупско начелништво, жупски (окружни) технички одбор и збор друштвених начелника, савезно начелништво, савезни технички одбор и збор жупских начелника, као и сви одсеци који су подређени наведеним органима. Технички органи о свом раду морају извештавати

⁹⁶ М. Јелачић, „Организација оснивања чете и њезин први рад“, *Пут соколства у село – идеолошки погледи и искуства Соколске жупе Мостар*, Мостар 1935, 29; *Sokolski zbornik*, 261-262.

⁹⁷ *Sokolski zbornik*, 261-262.

управне органе, који су с друге стране дужни да увек и свуда подупиру техничке органе у њиховом раду.⁹⁸

У неке од главних дужности појединаца у соколској администрацији убрајају се: старешина или староста (он и његов заменик су праве вође друштва, који су информисани о свему и одговорни за све у друштву; председава састанцима; пази да се сва наређења виших инстанци изврше тачно и на време), тајник (секретар; прима и чита сву пошту и заводи је педантно у деловодник; води целокупни списак чланова друштва; сазива седнице одбора у договору са старешином; чува печат друштва; води хронику матичног соколског друштва), благајник (за ову дужност бира се савестан чувар друштвене имовине; редовно убира чланарину и остале доприносе, старајући се да не буде дужника; издаје признанице о уплатама; на првом месту одговара за сав новац друштва), начелник (једна од најодговорнијих позиција; мора бити карактеран, енергичан, доследан; ради са члановима вежбачима, старајући се за савршен ред у току извођења вежби), књижничар (одговоран је за књижницу друштва; заводи и издаје књиге члановима; добро познаје литературу и има смисла за ред; често је иницијатор алфаветских течајева за неписмене чланове соколског друштва).⁹⁹

Још пре 1929. године организација Сокола је соколске питомце делила по полу и узрасту. Та подела, која је извршена је према способности људског тела у различитом животном добу, годинама се показала као најадекватнија. Према узрасту подела соколских питомаца подразумевала је: 1) подмладак (мушка и женска деца, од 6 до 14 година старости); 2) нараштај (мушки и женски, 14-18 година); 3) чланство (мушко и женско, редовни чланови старији од 18 година).¹⁰⁰ Статут о организацији и пословању СКЈ (1930) делимично је променио ову првобитну поделу питомаца, те је сада подмладак подразумевао мушку и женску децу између 6 и 12 година, а нараштај између 12 и 18 навршених година.¹⁰¹

⁹⁸ Исто, 252-253.

⁹⁹ А. Брозовић, *Соко*, 100-103; *Sokolski zbornik*, 264-265.

¹⁰⁰ М. Ambrožić, „Sokolska vaspitna metodika“, *Sokolski glasnik* br. 9/10 (Ljubljana, 1923), 275.

¹⁰¹ „Статут о организацији и пословању Сокола Краљевине Југославије“, *Службене новине* бр. 36 (Београд, 15. фебруар 1930).

Соколски завет, који је на свечани начин полагао сваки нови члан и члан нараштаја при прелазу у чланство, гласио је: *Заветујем се: да ћу у свом, како друштвеном и јавном, тако и приватном животу, верно и савесно вршити све дужности, које ми налажу светиња и узвишеност соколске мисли. Изјављујем: да су ми познати прописи друштвених правила и да ћу их се безусловно држати. Заветујем се: да ћу остати веран југословенском државном и народном јединству и идеји заједнице свих Словена. Здраво!*¹⁰²

Дужност сваког члана соколске организације подразумевала је, поред осталог, да тачно и савесно испуњава поверене му дужности, да у соколском раду буде узор другима и да увек и свуда брани соколску част. Сваки члан дужан је да учествује на друштвеним главним скупштинама, састанцима, предавањима, излетима и наступима. Прави соко за којим се тежи, не одступа ни са какве поверене му дужности, већ их све савесно обавља. „Соко бити, значи вјеровати, радити и не кукати.“¹⁰³

Члан Сокола КЈ може бити искључен из друштва добровољно или ако га одбор обрише из чланства, услед неплаћене чланарине за шест месеци, пре обавезне опомене. Такође, искључују се лица која раде против правила и начела соколства, помажу његове непријатеље, затим лица која су судски кажњавана и која својим понашањем не делују на част Сокола (учествују и помажу у пијанчењу, тучама, кривичним делима, непоштеној трговини и др).¹⁰⁴

¹⁰² Р. Убавић, *Приручник за Соколску организацију*, Скопље 1931, 32.

¹⁰³ ИАУ, СЖУ XI 1934, 110, Разјашњење Соколске жупе Мостар радницима на селу, 15. септембар 1934. године; *Sokolski zbornik*, 272-273.

¹⁰⁴ *Sokolski zbornik*, 272-273.

4.3. Соколско ословљавање, одевање и обележја

Као велика народна школа у којој су обухваћени сви одгојни смерови, соколство увек иде ка томе да од појединца направи комплетног човека, јаког карактера, лепог тела и племените душе. Соколство служи народу и суштина соколске мисли своди се на „тежњу за подизањем телесне и моралне снаге целог народа“.¹⁰⁵

Чланови соколске организације међусобно се називају са „брате“, а у ословљавању се користе са „ти“. Чланице се такође ословљавају са „ти“, а међусобно се називају са „сестро“. По истом принципу важи ословљавање за категорију подмлатка (деце) и нараштаја. За међусобно поздрављање, које важи и за писану и за усмену форму, све категорије припадника СКЈ користе израз „здрavo!“¹⁰⁶. Кроз њега соколи настоје да својој браћи и сестрама пожеле здраво тело, мисао и дух. Дакле, све оно што је добро садржано је у изразу „здрavo!“¹⁰⁶. Млађи члан дужан је да увек први поздрави старијег, док у приближно истом животном добу такође први треба поздравити „брата“ или „сестру“, тј. не чекати кад ће друга страна упутити прописани поздрав.¹⁰⁶

У зависности од прилика у којима су се носила, постојала су, јединствена за све мушке и женске чланове: свечана, вежбачка и сеоска соколска одела. Одеа је прописивала и мењала управа Савеза по предлогу главне скупштине. Одлука о јединственој униформи припадника Сокола донета је још 1911. године у Београду, да би касније Савез СКЈ израдио посебне прописе о ношењу свечаног и вежбачког одела за све категорије.¹⁰⁷

Одеа за свечаности, слетове, излете и вежбе свих категорија Сокола КЈ састојала су се од:

1) Соколи пешаци:

¹⁰⁵ А. Брозовић, *Соко*, 10-11.

¹⁰⁶ „Статут о организацији и пословању Сокола Краљевине Југославије“, *Службене новине* бр. 36 (Београд, 15. фебруар 1930); Milan Svirac, „O sokolskom pozdravu“, *Sokolici* br.3 (Ljubljana, mart 1933), 63; *Sokolski zbornik*, 273.

¹⁰⁷ „Статут о организацији и пословању Сокола Краљевине Југославије“, *Службене новине* бр. 36 (Београд, 15. фебруар 1930); М. Стојић, „Визуелна култура Сокола“, 135-136.

- а) свечано одело (капа шајкача с пером, ружицом и значком, црног обруба, обложена изнутра кожом, црвене теменице од сукна; сурка (блуза) нашивена памучним или вуненим гајтанима; црвена кошуља од руша или лагане вунице, са тврдом крагном и црвеним калалит дугмадима; панталоне и сурка израђене су од прописане смеђе боје; лаковани појас са знаком)
- б) вежбачко одело (соколска мајица, панталоне тамно-модре трикотне или вунене са модро-белим појасом; ниске или високе црне кожне ципеле без пета; црне чарапе за јаван час)

2) Соколи коњаници:

- а) свечано одело (капа шајкача као код пешака; кошуља; сурка; лаковани појас са значком; панталоне „бричес“ кроја; црне чизме, које нису лаковане, већ од бокса или шевроа; за поворку копље од 220 цм са државном тробојком и светлом ашом испод седла, нашивеним соколским монограмима; беле кожне рукавице са манжетнама)
- б) вежбачко одело (исто као код вежбача пешака)

3) Соколице:

- а) свечано одело (шешир, чији је обод од соколске чоје, а теменица од црвеног сукна, са ружицом и значком; хаљина (сако) од соколске чоје, постављена свилом, спуштене крагне, дугих рукава, са два спортска цепа и појасом; светлосмеђа кошуљица (блуза) од попелина, са спуштеном крагном, која је као и манжетне нашивена црвеним платном; сукња од соколске чоје са два вертикално ушивена црвена сукнена руба; чарапе; тамносмеђе ниске ципеле)
- б) одело за вежбање и тренирање у дворани (бела кошуљица од трикотне тканине, спуштене крагне и кратких рукава; широке гаћице (шорте) од црног глота, имају мали цеп на десној страни спреда; црне чарапе и црне ниске ципеле без пета, на пертлање, белог ђона. Код јавних часова још се на све ово на главу везује црвена платнена марама, а преко шортса долази тамномодра сукња на фалте)

4) Мушки нараштај (од 12 до 18 година):

а) свечано одело (капа шајкача као код чланова, на којој су ружица и значка сокола у лету; црвена кошуља са спуштеном крагном и два спортска цепа на грудима; кратке ланене панталоне са модро-белим појасом; високе црне чарапе увијене испод колена; црне ципеле)

б) вежбачко одело (за вежбање у дворани – соколска мајица, кратке платнене панталоне с модро-белим појасом; ниске кожне ципеле без пета; за вежбање код јавног часа - кратке платнене панталоне с модро-белим појасом; гологлав; голих груди и бос).

5) Женски нараштај (од 12 до 18 година):

а) свечано одело (марама са прописно извезеним мотивом спреда; хаљина (сако) од црвене чоје, постављена свилом, са спуштеном крагном и два цепа, преко црвеног оковратника долази заштитни платнени бели оковратник до пола груди, који је ради прања само мало нашивен с горње стране; кошуљица (блуза) кратких рукава од беле трикотне тканине или од платна; тамно-модра сукња; црне чарапе и ципеле)

б) (кошуљица као код свечаног одела; црни шорте од глота; црне чарапе; ниске ципеле на пертлање, белог ђона)

6) Мушка деца (од 6 до 12 година):

а) свечано одело (капа црногорка од црног глота са црвеном теменицом; платнена црвена кошуља, спуштене крагне; кратке ланене панталоне са модро-белим појасом; црне кратке чарапе и црне ципеле)

б) одело за вежбање у дворани (соколска мајица; кратки црни глот шорте; црне чарапе; црне ниске ципеле без пета; док се код јавних часова носи свечано одело)

7) Женска деца (од 6 до 12 година):

а) свечано одело (капа далматинска од црвене чоје, нашивена црним везом; ланена хаљиница, „кимано“ кроја, са црвеним свиленим гајтаном у појасу; ланени шорте који се копча са два дугмета спреда у појасу; црне кратке чарапе; црне ципеле)

б) одело за вежбање у дворани (хаљиница и шорте као у горњем случају или обична бела мајица кратких рукава са кратким црним глот шортсом, који има ластиш у појасу и ногавице; црне ниске ципеле без пета)

8) Сеоске соколске чете:

а) свечано одело (народна ношња краја из кога долази чета; капа шајкача с црвеном теменицом, пером, ружицом и значком)

б) вежбачко одело (код простих вежбовних скупова и народних игара одело је исто као свечано, док се код вежби на справама и са справама носи одело члана вежбача, односно соколска мајица; тамномодре трикотне панталоне с нашивеним модро-белим појасом; црне чарапе; кожне ниске ципеле без пета)

9) Старија браћа:

а) свечано одело (чланска свечана одора)

б) одело за вежбање у дворани (соколска мајица; тамномодре трикотне панталоне с модро-белим појасом; ниске црне кожне ципеле без пета; код јавних часова носи се свечано одело само без сурке)¹⁰⁸

Носиоци свечане одоре одговарали су по прописима за све њене делове до последњег дугмета, морали су водити рачуна о њеној чистоћи и уредности, као и да се током њеног ношења морају пристојно понашати. Одора је ношена када то одреди управа друштва, а никако се није смела носити: на играма (чак и да их приређује соколско друштво или чета), на свадбама, већим излетима и путовањима, након изведених јавних часова нико се у одори не сме појавити у кафанама или сличним просторијама.¹⁰⁹

За све категорије СКЈ код свечаних наступа било је прописано и ношење врпце (траке) у државној боји. Трака је дугачка 10 цм, а широка 3 цм и носи се на левој страни груди, са различитим варијантама зависно од функције носиоца врпце. На траци се налазио натпис о жупи и друштву којој припада носилац траке. Боја натписа код жупа и друштава је црна, а код Савеза црвена. По пропису нико није смео носити више од једне

¹⁰⁸ *Sokolski glasnik* br. 4 (Ljubljana, 8. mart 1930), 4.

¹⁰⁹ *Sokolski zbornik*, 272.

траке, носећи увек ону траку инстанце коју је последњу добио. Такође, на соколској одори свих категорија нису се смели наћи никакви украси, као што су разне украсне игле, брошеви, ланци и сл. Приликом заједничког наступа више друштава, више жупа или целог Савеза, на свечаним и вежбачким одорама налазиле су се посебно прописане соколске ознаке (у виду трака), по којима су се разликовали носиоци функција у организацији Сокола (старешине, тајници, начелници, итд).¹¹⁰

На својим грађанским оделима (никако на свечаној одори) чланство и нараштај носе посебно прописане соколске значке, као знак припадности соколској организацији. Такође, сваки припадник соколске организације поседује и легитимацију са сликом и бројем, коју заједно са значком враћа управи соколског друштва, уколико престане да буде припадник Сокола.¹¹¹

Соколка значка (знак), коју су приликом пријема у чланство добијали Чланови СКЈ, била у виду дугуљасте плакете са приказом сокола до појаса, који држи исукани мач (сабљу) у руци, а изнад њега је птица соко испружених крила. Ова значка је рађена по угледу на чехословачку соколску значку, а једина разлика је била у томе што се код југословенских сокола на значки налазио натпис „СКЈ“, а код чехословачких латинични натпис „НА СТРАЖ!“. Значка нараштаја била је четвороугла сребрносива површина, на којој је приказ нараштајца испружених руку, које се подижу из раширених крила сокола.¹¹² Соколски знак, кога су сви припадници организације требали да поносно носе, представљао је врсту одликовања за њих. Уједно, поред поноса, соколски знак је обавезивао свог носиоца да увек буде на стражи, спреман на одбрану своје домовине и на одбрану свега што је часно, поштено и праведно.¹¹³

Чланови и нараштајци носили су значку на левој рупици грађанског одела, а чланице и нараштајке на левој страни груди. Да би носили соколски знак, чланови су морали да испуне одређене услове, као што су: да имају најмање 6 месеци стажа као

¹¹⁰ *Sokolski glasnik* br. 4 (Ljubljana, 8. mart 1930), 4; *Sokolski glasnik* br. 14-15 (Ljubljana, 31. jul 1924), 235-236; М. Стојић, „Визуелна култура Сокола“, 141-142.

¹¹¹ „Статут о организацији и пословању Сокола Краљевине Југославије“, *Службене новине* бр. 36 (Београд, 15. фебруар 1930).

¹¹² Ј. Јевђевић, *Споменица крагујевачких сокола 1907-2007*, Крагујевац 2008, 28.

¹¹³ *Sokolski glasnik* br. 6 (Beograd, 9. februar 1939), 2.

чланови соколског друштва или чете, да су предали слику за легитимацију, да имају плаћену чланарину и да су потписали реверс о враћању значке ако иступе из друштва.¹¹⁴

Онај ко носи соколски знак дужан је да уз себе има и легитимацију са сликом и да се придржава одређених правила понашања. Наиме, знак се није смео користити за рекламирање своје личности, нити се смео носити на политичким скуповима и демонстрацијама, затим током изборне агитације, у „веселом друштву“ или приликом неких других радњи које су недостојне за трезвеног човека.¹¹⁵

Свест о извршеној соколској и грађанској дужности, највећа је награда сваком припаднику Савеза СКЈ, који се придржавају соколског гесла: „Ни користи – ни славе!“ Водећи се тиме, нису додељивана никаква посебна одликовања припадницима покрета, осим спомен-плакете, коју Савез СКЈ поклања као признање иностраним установама и лицима, који су заслужни за југословенски народ и његово соколство.¹¹⁶

¹¹⁴ Ј. Јевђевић Јевђа, *нав. дело*, 272.

¹¹⁵ *Sokolski zbornik*, 273.

¹¹⁶ *Исто*, 251.

4.4. Просветна и пропагандна делатност

Тек је од времена завођења диктатуре важно место у културној политици државе почео да добија просветни рад Сокола. Од тада соколи добијају задатак да успоставе и одрже везе са постојећим просветним организацијама и установама у држави, и да дају иницијативе за повезивање и поделу рада на народном просвећивању.¹¹⁷

Културно-просветна мисија Сокола, као део програма државне политике, захтевала је изграђивање посебне просветне организације. Савезни просветни одбор основан је 14. децембра 1930. године. Просветним радом је управљао председник са извршним одбором, а нижи органи у жупама и друштвима били су остављени сами себи.¹¹⁸ Просветна организација Сокола постојала је на неколико основних нивоа: соколски савез, соколска жупа и соколско друштво. Просветне организације у жупама и друштвима биле су подређене Савезној просветној организацији, док је основна соколска просветна јединица била соколско друштво. Како је соколска идеја продирала на село, тако су се почеле образовати соколске чете са изразитом културно-просветном функцијом.¹¹⁹ Просветни значај за соколске чете на селу добила су и нова предавања која су постепено увођена: практична упутства из пољопривреде, сточарства, воћарства, пчеларства, хигијене и др.¹²⁰

Савезни просветни одбор почео је да ради у пуном саставу, са десет сектора рада, тек 1931. године. Од 1932. године у соколској просветној организацији установљени су нови одсеци, као што су за соколску пропаганду путем радија, соколско васпитање деце, хигијену, статистику, итд. Часнике савезног просветног одбора и жупских просветних одбора највећим делом чинили су учитељи, професори и чиновници, тј. интелигенција спремна и способна да оствари задатке соколске просветне политике.¹²¹

Како је просветни рад Сокола почео у време заоштравања економске кризе у земљи, тако не треба да чуде нешто нижа средства соколских буџета за просветни рад, у односу на касније године. У соколском просветном буџету посебна пажња посвећена је

¹¹⁷ *Соколи Чачка*, 43.

¹¹⁸ Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 439.

¹¹⁹ *Исто*, 440.

¹²⁰ *Исто*, 448-449.

¹²¹ *Исто*, 441-442.

потрошњи средстава за народно просвећивање, за шта је годишње трошено између 5% и 20% укупних средстава намењених просветном раду.¹²²

Током периода диктатуре број соколских организација се готово удвостручио, број соколских предавања учетворостручио, док је број слушалаца соколских предавања постао пет пута већи. У просвећивању и ширењу идеологије соколства нарочито место заузимале су и приредбе, излети, концерти, изложбе и др.¹²³ У просветном раду углавном доминира национална (југословенска) и словенска идеја. Тако су обележавани: Дан сокола, Дан Масарика, Први децембар („дан народнога и државнога уједињења“), Корушки плебисцит, Рапалски уговор, празник настанка Чехословачке, рођендани и годишњице везане за династију Карађорђевић, Савиндан, Видовдан, Зрињско-франкопански дан, Ђурђевдански уранак, Дан Филипа Вишњића, Дан Тирила и Методија, Дан Михајла Пупина и др. У соколске пропагандно-просветне сврхе коришћен је радио-апарат, преко кога су објављиване соколске вести, предавања, преноси соколских приредби, жупских слетова и сл.¹²⁴

Међу активним облицима соколског просветног рада, по просветном значају и идејном садржају, издвајале су се библиотеке, књижнице и читаонице. У соколским књижницама налазиле су се само књиге које су претходно биле прегледане и препоручене, чиме је одржавана идејна чистоћа соколства.¹²⁵ Важно место међу васпитним и пропагандним средствима соколске организације свакако је заузимала соколска штампа, која разматра питања идеолошке, историјске и соколско-узгојне природе, усавршава рад организације, развија и подиже соколску свест, обавештава јавност о деловању Сокола. Ове задатке су у првом реду испуњавали листови које је издавао Савез СКЈ, као што су: *Соколски гласник*, *Соко*, *Соколић*, *Наша радост*. На подручју Савеза СКЈ била је установљена и пропагандна недеља за соколску штампу, с циљем њеног унапређивања.¹²⁶

Од 1932. године Савезни просветни одбор почео је рад и на пољу вокалне и инструменталне музике. Тиме се настојало да се оснивају већи музички ансамбли,

¹²² Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 443-445.

¹²³ *Исто*, 448-449.

¹²⁴ *Исто*, 450.

¹²⁵ *Исто*, 451-452.

¹²⁶ *Sokolski zbornik*, 250.

организују течајеви за соколске капелнике и зборовође, набављају инструменти, издају соколске песмарице. Песма „Ој Словени“ изабрана је за свесловенску соколску химну.¹²⁷ Оснивањем тамбурашких зборова и проба, посебно код омладине на селу која је уживала у музици, омладина би се одвраћала од ноћног живота и неморалних испада, а самим тим решавао би се и проблем распрострањене појаве алкохолизма у југословенском друштву.¹²⁸

Једна од многих пропагандних свечаности која је организована посебно у част династије Карађорђевић, била је ношење соколске штафете од Сарајева до Тополе (Опленца), почетком јуна 1934. године. Пламену „зубљу захвалности“ на маршрути дугој 355 км, соколи су пренели за 17 сати и 35 минута, да би њоме на Опленцу запалили вечну ватру над гробницом „Великог Краља Ослободиоца“. Ова соколска штафета праћена је великим церемонијама, а одржана је у оквиру тзв. претслетских дана, пред II покрајински слет у Сарајеву.¹²⁹

¹²⁷ Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 458.

¹²⁸ Јосо Матешић, „Zadaća Sokolstva na selu“, *Sokolski glasnik* br.17 (Ljubljana, 21. april 1933), 4.

¹²⁹ АЈ, 66-310-523, Извештај о II покрајинском слету Сокола Краљевине Југославије у Сарајеву; *Sokolski glasnik* br. 24 (Ljubljana, 8. jun 1934), 1.

4.5. Соколство и село

Како би се што више ширило и развијало, соколство је морало да своју пажњу усмери и на село, будући да је Краљевина Југославија „по своме становништву сељачка“. Друштво Краљевине Југославије било је пре свега аграрно, са ниским степеном опште просвећености и културе, а разне старе навике, празноверице, религиозност, слабе комуникације и неписменост која је у појединим срединама обухватала и преко 90% становништва, чиниле су село затвореним и неповерљивим за сваки нови утицај са стране. Упркос свему, соколство је својим просветним радом успело да допринесе нешто здравијем, лакшем, културнијем и просвећенијем животу.¹³⁰

Као национално-васпитна организација, соколство је на себе примило један велики терет, а то је био рад и на сузбијању неписмености, која је сматрана једним од највећих зала југословенског народа.¹³¹ У те сврхе Савез Сокола штампао је специјалне букваре за самоуке са упутствима, као и пропагандне карте.¹³² Проблем просвећивања села решаван је продирањем соколске мисли у село, приближавањем „народне интелигенције“ сељаку, зарад великог и убрзаног препорода југословенске нације.¹³³

Као важан центар за напредак села, јављају се (од 1929. године) соколске чете, дисциплиноване јединице и јаке организације за сузбијање неписмености, алкохолизма, штетних обичаја и укорењених навика. Помоћу њих се по селима најбоље могао спроводити сваки озбиљнији рад на културном и економском плану. Стога је улога соколства на селу много већа него у граду и соколство ту чињеницу и задатак прима са поносом и уверењем, подносећи све напоре за бољи живот на селу. Тек је са соколством на селу соколство у потпуности могло стати на своје ноге.¹³⁴

У настојању да економски подигне село, соколство је имало циљ да трајно помогне сељаку и да га економски васпита. То је рађено на више начина, као што су испитивање и набавка нових семена за људску и сточну исхрану, увођење нових и непознатих биљних култура, набавка племенитих садница воћа и шумског дрвећа, развијање свести о

¹³⁰ А. Брозовић, *Соко*, 84; Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 459.

¹³¹ *Sokolski glasnik* br. 41 (Beograd, 11. oktobar 1940), 5.

¹³² *Sokolski glasnik* br. 52 (Beograd, 27. decembar 1940), 2.

¹³³ *Sokolski zbornik*, 248.

¹³⁴ *Исто*, 248; Л. Поповић, „Сељачко соколство“, *Идеје* бр. 24 (Београд, 11. мај 1935), 3.

пошумљавању крша и голети, развој пчеларства, набавка нових раса стоке, итд. Поред пољопривредног просвећивања, соколство на селу спроводи и здравствено и заједничко васпитање народа.¹³⁵ Зарад чувања и јачања здравља сеоских сокола, соколство је приступило мукотрпном здравственом просвећивању, имајући у виду да се увођење неких новотарија (употреба сапуна и калодонта, вентилација просторија, подизање хигијенских објеката) морало извести према могућностима и приликама по селима.¹³⁶ У раду на подизању села није занемарена ни култура теловежбе, коју је било тешко спровести због наметања дисциплине, реда и тачности сељаку. Опрезним и систематским радом соколски систем је у село најпре увео извођење стројних и простих вежби, као и народне јуначке игре. Све оне су имале првенствено васпитни значај.¹³⁷

Иако се дуго мислило да варошко соколство треба да „кроји капу селу кроз грађанске наочаре“, заправо се показало да је село чист расадник за грађанске идеје, јер су све старе градске породице имале јаку крвну везу са селом. Делујући на селу, соколски радници спознали су многе мудрости, од којих је највећа она да је сељаков дом велика школа за стицање општих снага и врлина, а да је сеоски домаћин тај који своју децу соколским духом први може задојити.¹³⁸

Својом делатношћу на селу, соколство се свим силама трудило да искорени искоришћавање села и сељака од стране многих. Оно је са њих настојало да скине „дебео покривач“, који је заклањао њихове добре и светле стране. Соколска активност на селу помогла је сељаку да научи да ствари посматра свестрано и онаквим какве јесу, да се одупре манипулацији „варошких зеленаша и готована“, који их експлоатишу и заводе. Зарад свега тога сматрало се да једини прави пут и спас сељака лежи у соколској идеји, коју село треба оберучке да прихвати.¹³⁹

¹³⁵ М. Докић, „Соколство и живот“, *Пут соколства у село – идеолошки погледи и искуства Соколске жупе Мостар*, Мостар 1935, 47-48.

¹³⁶ Л. Дојми, „Sistem sokolskog rada na podizanju narodnog zdravlja na selu“, *Пут соколства у село – идеолошки погледи и искуства Соколске жупе Мостар*, Мостар 1935, 56-57.

¹³⁷ П. Чолић, „О техничком раду соколских чета“, *Пут соколства у село – идеолошки погледи и искуства Соколске жупе Мостар*, Мостар 1935, 73-74.

¹³⁸ Ч. Милић, „Наше мисли пред улазак у село“, *Пут соколства у село – идеолошки погледи и искуства Соколске жупе Мостар*, Мостар 1935, 10, 20-21.

¹³⁹ S. O. Stanković, „Sokolstvo i selo“, *Sokolski glasnik* br. 6 (Beograd, 9. februar 1939), 1.

4.6. Соколство и школа

Услед незнања или неупућености већина родитеља у почетку није придавала соколству велику улогу у одгојном фактору деце, док је школа у већини случајева гледала на Соко као на парадну установу, која дете одвраћа од књиге.¹⁴⁰ Соколство, међутим, допуњује школу, дајући омладини оно што школа не може да им пружи, као што је набавка справа за вежбање, које потом школа користи. Тако школска омладина радо и у великом броју ступа у соколске редове. И школа и соколство омладини дају оно потребно за живот у културном и просветном погледу, али Соко све то потенцира на својим методама васпитања, пропагирајући своје идеје.¹⁴¹

Сл. 6. „Пливање по ваздуху“ – соколске вежбе ученика београдских гимназија 1926. године

Школа је активно са Соколом КЈ сарађивала при формулисању свести о државном и народном јединству, недељивој југословенској нацији, патриотизму и етици. До праве сарадње између соколства и школе дошло је у годинама диктатуре. Организација југословенских учитеља (ЈУУ) прихватила је соколство као покрет који је својом

¹⁴⁰ А. Брозовић, *Соко*, 78.

¹⁴¹ *Исто*, 87.

идеологијом и методом обезбеђивао узорно васпитање, народно просвећивање, национално буђење.¹⁴² Дужност учитеља и учитељица одгојених у соколани била је да подучавају децу соколским вежбама, да праве излете у природу, да држе кратка предавања из соколства, да приређују јавне вежбе и забаве са бар једном соколском тачком, да украшавају ходнике школа соколским плакатима и сл.¹⁴³

Соко-учитељ је тај који мора да ради како на просвети, тако и на пољу соколства и задругарства. Таквим учитељима, који освешћују, уче и стварају, није потребна велика ученост, већ рад, прегнуће, поштење и одушевљење, које је уједно и главни покретач без кога нема успеха.¹⁴⁴

Сарадња Сокола са школама посебно је иницирана на сеоским подручјима, а главни носиоци рада на пољу ширења соколске идеје био је учитељски кадар. Под контролом учитеља-сокола, млади нараштај би се већ у основној школи учио и соколској администрацији и правилима. То је касније веома било од користи приликом формирања соколских чета, у чијим редовима су већином били сељаци.¹⁴⁵

Телесно вежбање, као саставни део васпитања, требало је да заузме доминантно место у васпитном школском систему. Повезаност школе са теловежбеним организацијама нарочито је иницирала држава. Законом о народним школама, од 5. децембра 1929. године, уведен је наставни предмет „телесно вежбање“, а за спровођење соколског система у школама били су задужени учитељи. Тако је систематски соколски рад отпочињао већ у основној школи.¹⁴⁶ Телесно васпитање које је потпора сваком телу које се развија, у уској је вези са васпитањем духа, преко кога се усвајају многе врлине, као што су: одважност, самосвест, одлучност, истрајност и др. Југословенско соколство с великим одушевљењем настоји да подигне народ, како телесно, тако и морално и душевно. Таквим радом соколство подупире државу као ниједна друга организација.¹⁴⁷

¹⁴² Љ. Димић, *Културна политика, I део*, 460-462.

¹⁴³ А. Тадић, „Учитељство и соколство“, *Sokolski glasnik* br. 8 (Ljubljana, 30. april 1924), 90.

¹⁴⁴ ИАУ, СЖУ X 1931, 46, Реферат Батрића Марјановића: „Сврха соколства“, од 14. марта 1931. године.

¹⁴⁵ Р. Богуновић, „Saradnja škole na kulturnom podizanju sela putem Sokolstva“, *Sokolski glasnik* br. 2 (Ljubljana, 6. januar 1933), 2-3.

¹⁴⁶ N. Žutić, *Sokoli*, 59-60.

¹⁴⁷ АЈ, 66-1266-1514, О потреби телесног васпитања, Југословенски Соколски Савез Министарству просвете 1. марта 1929. године.

Соколска делатност се преко основних ширила и на средње и стручне школе. Тако је код омладине буђена воља за соколством, која би обухватила све ученике школа у целости. Како би се ученици што боље соколски васпитали, систем је тежио да наставници стекну довољну спрему за васпитање и познавање соколског система. Како би се то постигло, постојале су и препоруке да се на универзитетима оснује катедра за науку о телесном узгоју и соколству, где би се сваки студент филозофије кроз четири семестра обавезивао да слуша предавања на тој катедри. Они студенти којима здравље то није допуштало, за то време имали би практични рад у било којој соколани.¹⁴⁸

¹⁴⁸ A. Brozović, *Sokolski zbornik*, Beograd 1934, 247.

4.7. Соколство и војска

Европске државе су после Првог светског рата, према својој политичко-националној идеологији и могућностима, спровеле разне системе телесно-моралног васпитања омладине. У погледу милитаризације физичке културе, Краљевина Југославија није заостајала за другим државама, као што су Немачка, Аустрија, Бугарска, Мађарска, Пољска и др. Држава је настојала да што више развије физичку културу у циљу поправљања здравствене и отпорне снаге становништва, као и подизања одбрамбене снаге земље. Идеално средство за спровођење војничког васпитања омладине било је соколство. Рад сокола на пољу телесног васпитања обухватао је разне гране телесног вежбања, а нарочито су неговане вежбе са елементима војне обуке, као стројеве вежбе, стрељаштво, коњички спорт, скијање и др.¹⁴⁹

Сл. 7. Војници-соколи изводе вежбе 1920-их година

По соколским жупама одржавани су војноодбрамбени инструкторски течајеви, где је посебна пажња посвећена могућностима напада непријатељских падобранаца и ваздушних десаната. Због овог спровођења одбрамбеног система за чланове СКЈ, Уредбом од 9. јануара 1930. године, уведене су олакшице у погледу обавезе служења у кадру, као

¹⁴⁹ N. Žutić, *Sokoli*, 64-66.

што су добијање дужег одсуства и скраћење војног рока за 3 месеца.¹⁵⁰ Према прописаном Правилнику, олакшицама су се могли користити чланови СКЈ који као чланови вежбачи (делом као нараштај) проведу непрекидно пет година у соколским друштвима или сеоским четама. Непрекидних пет година рачунало се од навршених 15 година старости па до ступања у војни кадар. Сваки члан Сокола који се регрутује са навршених 20 година старости, а испунио је наведени услов за уживање олакшица у војсци, морао је имати уредну соколску легитимацију, у коју регрутна комисија код примедбе ставља ознаку „соколац“. Такође, за остваривање олакшица чланови СКЈ морали су имати и успешно положен испит из програма за војну припрему. Наставна година из војне припреме трајала је од 15. септембра до 1. септембра наредне године, укључујући и месец дана одмора током лета. Програм наставе предвиђао је упознавање кандидата са: правилима службе (4 дела), уредбом о војној дисциплини, наставом за гађање, пешадијским егзерцирним правилом, ратном службом и школским гађањем.¹⁵¹ Сви војни предмети разрађени су тако да обухвате програм потребан за каплара. Чланови Сокола полагали су испит пред жупском испитном комисијом, с правом да на испит изађу три пута. Они соколи који падну испит и трећи пут, губе право на коришћење законске повластице о краћем служењу кадровског рока.¹⁵²

У Београду је 1932. године за војнике-соколе на одслужењу кадровског рока образована „Школа за обуку војника за вође соколских чета“. Школа, у коју су упућивани најбољи каплари и војници на одслужењу рока, радила је с њима у периоду од 1. децембра до 1. марта. Кандидати који су примани у ову школу морали су да одговарају одређеним условима, као што су: да је кандидат члан сеоске соколске чете, да је озбиљан и довољно писмен за вођење администрације, да ужива поверење сељака и сл.¹⁵³

Соколство и југословенску војску спајао је један исти дух, те је Соко деловао паралелно с њом, подупирући је у мирно доба и одгајајући окретнији и морално силнији материјал за њу. Соколство је поред свега видело и у народној војсци прилику да најзгодније шири своје идеје у југословенски народ. Војска и соколство се међусобно

¹⁵⁰ N. Žutić, *Sokoli*, 69; *Sokolski glasnik* br. 1 (Ljubljana, 18. februar 1930), 7.

¹⁵¹ *Службени војни лист* бр. 37 (Београд, 18. септембар 1931), прилог, 1-10.

¹⁵² *Sokolski glasnik* br. 18 (Beograd, 3. maj 1940), 5.

¹⁵³ ИАУ, СЖУ I 1932, 53.

допуњују, јер да би бранила границе и народ, војска мора да има потпуне људе у физичком, душевном и моралном погледу, какве их обликује соколство.¹⁵⁴

Соколи су били дужни да штите народно и државно јединство, да га чувају од сваког напада. Заштита националних и државних интереса није престала чином ослобођења и уједињења, већ је постала још тежа и одговорнија, а дужност те заштите припадала је соколству.¹⁵⁵ У сваком соколском друштву које је имало чланове у војсци, оснивано је одељење које одржава везу са тим члановима. Оно се са њима дописује, шаље им вести из матичног друштва, подстиче их на соколски рад у војсци, набавља им соколске књиге и листове.¹⁵⁶ Осим Сокола КЈ, у војничком васпитавању омладине важну улогу имали су Савез скаута Краљевине Југославије, као и разне националне организације (Народна одбрана, четници, Јадранска стража).¹⁵⁷

¹⁵⁴ Д. Богуновић, *Соколство и народна војска*, Загреб 1927, 68-69; А. Брозовић, *Соко*, 88; *Sokolski zbornik*, 246-247.

¹⁵⁵ М. Докић, „Соколство и живот“, *Пут соколства у село – идеолошки погледи и искуства Соколске жупе Мостар*, Мостар 1935, 51.

¹⁵⁶ *Sokolski zbornik*, 247.

¹⁵⁷ N. Žutić, *Sokoli*, 72.

4.8. Соколство и религија

У сврху постигнућа борбе за истину и правду, доброту и лепоту, соколима су била на располагању сва средства која је пружала њихова вера. Соколство је посебно поштовало свако верско уверење и осећање, сматрајући да је вера најсветији део унутрашњег живота појединца. Сваки припадник соколске организације могао је слободно извршавати заповести и прописе своје вере. Начин на који се чланови Сокола моле Богу, зависно од вероисповести, сматран је за приватну светињу у коју нико не сме дирнути.¹⁵⁸

Српска православна црква испољавала је велики степен државотворности, династичности и оданости према режиму краља Александра Карађорђевића. Православни црквени поглавари, а нарочито патријарх Варнава (1930-1937), тесно су сарађивали са југословенским националним организацијама, у које је спадао и Соко Краљевине Југославије. СПЦ је величала југословенско соколство и његов југословенски патриотизам, често истичући слоган – „брат је мио, које вере био“. Обавезу освећења соколских застава и домова, православно свештенство је претварало у манифестације оданости династији, отаџбини, југословенству и соколству, док су римокатолички свештеници ту обавезу редовно саботирали.¹⁵⁹

Велики број муслиманских соколских друштава основаних још пре Првог светског рата, нарочито на простору Босне и Херцеговине, сведочи о томе да су још ондашње генерације муслиманске омладине прихватиле систем соколског васпитања у духу свесловенске идеје.¹⁶⁰ У периоду диктатуре припадници исламске вероисповести нису се у већем броју укључивали у организације физичке културе, због верских ограничења по питању физичке културе. Највећи број их је улазио у соколске редове. Жене муслиманке су биле сасвим искључене из организације физичке културе, због потреба поштовања исламског морала и покривања одређених делова тела, што се није могло ускладити са захтевима спорта и телесног васпитања.¹⁶¹

¹⁵⁸ М. Mandić, „Vjera (konfesija) i Soko“, *Stopama naših djedova – prvi sabor sokolskih četa Župe Mostar*, Mostar 1936, 22-23; *Sokolski zbornik*, 246.

¹⁵⁹ Н. Жутић, *Крајишки соколи: соколи Српске крајине 1903-1941-1991*, Београд 1998, 74-75.

¹⁶⁰ *Sokolski zbornik*, 119-120.

¹⁶¹ N. Žutić, *Sokoli*, 193-194.

Соко Краљевине Југославије је истичући да за њега југословенски национализам обухвата све три вере, сва племена и сталеже, оба пола и све узрасте, који хоће да живе у духу соколске културе, наишао на отпор римокатоличке цркве, која је настојала да афирмише дух католичке – западне културе, задржавајући једино за себе право да васпитава млађе нараштаје и упућује их ка моралном и духовном савршенству.¹⁶² Југословенско соколско идеолошко опредељење огледало се у томе да соколи поштују свако верско опредељење и осећање, признајући слободу уверења и мисли сваког појединца. Тако се сукоб Католичке цркве и Сокола КЈ могао окончати само ако се соколство одрекне верске трпељивости и југословенске националне идеологије и постави се на католичку верску основу, што се неће десити.¹⁶³

У годинама диктатуре дошло је до отвореног сукоба између Сокола КЈ и римокатоличке цркве, посебно од тренутка када доношењем Закона о оснивању Сокола КЈ (5. децембра 1929) соколство није само покрет, већ и државна установа.¹⁶⁴ Оштар став који је заузела почетком 1920-их према соколству, римокатоличка црква задржала је и током 1930-их година. Уколико је опште познато да је соколство признавало слободу уверења и мисли сваког појединца, сматрајући да је вера најинтимнији део унутрашњег душевног живота, римокатолички напади на соколство били су потпуно неосновани и пуни лажних оптужби. Међутим, у „истине“ цркве није се смело сумњати.¹⁶⁵

Телесно васпитна организација Орлова, основана 1909. године у Љубљани, постала је главни мобилизатор на плану васпитања деце и омладине у клерикалном католичком духу. Орлови, насупрот југословенски оријентисаним Соколима, довешће до тога да физичка култура постане главно поприште сукобљених идеологија. „Орао“ је имитирао соколство системом вежбања, унутрашњом организацијом и свечаном униформом.¹⁶⁶

Док је соколство поборник идеје верске слободе и трпељивости, као и слободарски покрет који тежи да оплемени и обогати људску личност, дотле су настојања римокатоличког клерикализма империјалистичка, јер оно жели да од човека направи

¹⁶² Lj. Dimić, N. Žutić, *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd 1992, 210.

¹⁶³ N. Žutić, *Sokoli*, 89, 101.

¹⁶⁴ *Rimokatolički klerikalizam*, 208.

¹⁶⁵ *Rimokatolički klerikalizam*, 211.

¹⁶⁶ N. Žutić, *Sokoli*, 19-20.

слепо оруђе за своје властољубиве циљеве.¹⁶⁷ Забрана загребачког надбискупа др Анта Бауера (августа 1932) да католичко свештенство благосиља заставе соколских друштава, може се сматрати једним од отворених напада римокатоличке цркве на Соко КЈ.¹⁶⁸ Бројни католички жупници молили су родитеље да не дају децу у соколске редове, а на породице које то не послушају, бацана је клетва. Поред напада католичког свештенства на соколство, јављали су се и чести напади франковаца, који су се понекад завршавали и убиствима припадника СКЈ.¹⁶⁹

Југословенски католички епископат израдио је једну заједничку Посланицу на бискупској конференцији у Загребу 17. децембра 1932. године. Ова велика Посланица у целини је била посвећена Соколу Краљевине Југославије. Посланица је оштро жигосала соколство као антирелигиозну организацију, која је нарочито била противник католичанства. Према Посланици, соколство је следило науку свог оснивача Мирослава Тирша, који „није признавао кршћанске вјере и није вјеровао у Бога“, па је и самим тим соколство било „безверско и протуверско друштво“.¹⁷⁰ Такве оптужбе Савез Сокола КЈ најодлучније је одбацио, називајући их инсинуацијама и подвалама. Посланица је изазвала поделе у самом католичком епископату, где су поједина високообразована лица из цркве критиковала нападе на Соко КЈ, наводећи како код сокола никад и нигде нису видели ништа што је против вере. Оптужбе државних власти, соколских организација, сенатора, посланика, штампе и већег дела јавности, епископат је окарактерисао као „хајку“ против римокатоличке цркве.¹⁷¹

Након сукоба са римокатоличком црквом, Соко КЈ наставио је са својим националним, привредним, проветним и културним деловањем, а чињеница да се чланство Сокола у хрватским и словеначким крајевима осипало, говорила је да је Посланица остварила свој циљ. Међутим, очекивања да ће Посланица задати одлучујући ударац просветној и културној политици режима, нису се у потпуности остварила.¹⁷²

¹⁶⁷ Anonim, „Zašto nas napadaju“, *Sokolski glasnik* br. 4 (Ljubljana, 20. januar 1933), 1.

¹⁶⁸ *Rimokatolički klerikalizam*, 213.

¹⁶⁹ АЈ, 71-3-8; N. Žutić, *Sokoli*, 91.

¹⁷⁰ М. Драгић, „Католички епископат о Соколству Краљевине Југославије“, *Политика* бр. 8865 (Београд, 16. јануар 1933), 1; „Poslanica katoličkog episkopata“, *Sokolski glasnik* br. 4 (Ljubljana, 20. januar 1933), 2.

¹⁷¹ *Rimokatolički klerikalizam*, 218, 225.

¹⁷² *Rimokatolički klerikalizam*, 227.

Упркос свим нападима и недаћама, као неполитичко и верски толерантно, соколство није огласило борбу ниједној организацији, већ је свој рад усмерило ка стварању морално јаким и здравих, а национално свесних јединки и држављана. Таквим својим ставом оно није давало оправданог повода непријатељском ставу ни католичког свештенства.¹⁷³

¹⁷³ АЈ, 71-3-8.

5. НОВОВАРОШКИ КРАЈ ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА И ПРВИ КОРЕНИ СОКОЛСТВА

Почетком 20. века у нововарошком крају све више је код српског народа јачала тежња за националним и социјалним ослобођењем и прикључењем независној Краљевини Србији. Нововарошка каза (срез) обухватала је поред Нове Вароши још и 19 села, а носиоци управне и судске власти могли су бити само припадници исламске вероисповести. Стање је било тешко услед застарелог и сложеног пореског система са чак 16 врста разних пореза држави, као и због колонизације босанских муслиманских избеглица – мухацира, од стране турских власти, чиме се настојало изазивање сукоба са српским чивчијама.¹⁷⁴ Све то било је неиздрживо, па су се многе српске и муслиманске породице одлучивале на пребегивање из нововарошког краја, прелазећи преко Увца у Србију. Овакво стање задржаће се све до 1912. године и коначног ослобођења нововарошког краја од Турака током Првог балканског рата.¹⁷⁵

Ради развијања борбе за своја национална, политичка, културна и верска права, хришћани под турском влашћу су се окупљали у црквено-школске општине, чији је рад помагала и српска влада. Оне су временом постале заједнице свеукупне активности српског народа у Османском царству. У условима туђинске управе, заосталости и одвојености од културних и напредних средина, важну улогу имали су учитељи. Они су били покретачи многих акција које су се супротстављале турском насиљу и терору.¹⁷⁶

Све до почетка 20. века, друштвени и забавни живот у Новој Вароши био је скроман, одвијао се по кућама, на прелима и поселима. С догађајима око Младотурске револуције 1908. године, долази до наглог јављања тежње за савременијим начином понашања, па су једно за другим у Новој Вароши основана друштва: „Стрељачка дружина“, „Зора“ (певачко друштво, са драмском и више секција), „Светлост“ (школско друштво), „Српска омладина“ (организовала игранке и предавања за младе), „Свети Сава“

¹⁷⁴ *Нововарошки крај кроз историју. Од неолита до 1941*, група аутора, Нова Варош 1991, 177-178, 183.

¹⁷⁵ *Исто*, 181-182.

¹⁷⁶ *Исто*, 188-190; В.Брашанац, Ђ. Пилчевић, *На раскрићу путева и размеђи векова: Основна школа у Новој Вароши 1827-2002*, Нова Варош 2002, 23.

(друштво учитеља). Основни садржај рада наведених друштава и организација био је усмерен на подизање националне свести и припреме за ослобођење од турских окова.¹⁷⁷

Културно друштво „Зора“, на чијем челу је био Дамјан П. Борисављевић (1883-1943), основано је 1907. године у Новој Вароши. „Зора“ је имала више одсека, а један од њих био је и соколски одсек „Душан Силни“, на чијем челу се налазио учитељ Стеван Никшић. „Зору“ су укинули Турци, а њено име понело је нешто касније основано друштво „Трезвености“.¹⁷⁸

Виђенији Прибојци, међу којима је био трговац Михаило Борисављевић (1883-1956, син Јова Борисављевића из Нове Вароши, нап. аутор) изражавали су касније велико негодовање поводом навода у штампи да се из Нове Вароши, где се развила пре Балканских ратова, соколска идеологија пренела и на остале делове некадашњег Новопазарског санџака. Они су тврдили да је прибојски крај много пре нововарошког знао за соколство и да је по ослобођењу 1912. године у Прибоју основано Соколско друштво „Душан Силни“.¹⁷⁹ Овакве оптужбе Прибојаца одмах је побио нововарошки свештеник Јевстатије Караматијевић, јасно наводећи да је друштво „Зора“ основано 1907. године у Новој Вароши и да је имало соколски одсек „Душан Силни“. Соколским одсеком руководио је Стеван Никшић, који је од 1911. до 1912. године службовао у Новој Вароши, а 1930-их година био је учитељ у Скопљу.¹⁸⁰

Након ослобођења од Турака 1912. године, друштва и удружења грађана у Новој Вароши, међу којима је било и Соколско друштво, наставила су са својом делатношћу на новим садржајима. Тада је Соколско друштво у Новој Вароши реорганизовао мајор Светомир Ранковић, касније ђенерал и професор школе резервних официра у Сарајеву. Сва нова делатност ће трајати врло кратко, услед избијања Првог светског рата 1914. године.¹⁸¹

Током Првог светског рата становништво нововарошког краја веома је пострадало, дајући свој допринос у борби за ослобођење. У првим послератним годинама живело се

¹⁷⁷ В. Икономова, *Развој културе Нове Вароши*, Нова Варош 1985, 52; *Нововарошки крај*, 188-189.

¹⁷⁸ Ј. Дедијер, *Нова Србија*, Београд 1913, 298; В. Суботић, *Казивања Борисављевића*, Нова Варош 1995, 256.

¹⁷⁹ *Санџак* бр. 30 (Пријепоље, 1. октобар 1933), 2-3.

¹⁸⁰ *Санџак* бр. 31 (Пријепоље, 1. новембар 1933), 2-3; В. Брашанац, Ђ. Пилчевић, *нав. дело*, 62.

¹⁸¹ *Санџак* бр. 31 (Пријепоље, 1. новембар 1933), 2-3; *Нововарошки крај*, 208.

веома тешко. Осећао се велики недостатак мушке радне снаге, одеће, обуће, намирница, а уз све то владале су заразне болести које су додатно косиле становништво овога краја. Осим десетак имућнијих трговачко-занатлијских породица у Новој Вароши, код осталих становника овог краја живот је био веома оскудан.¹⁸²

У новообразованој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, која је била подељена на области и округе, а они на срезове и општине, Нововарошки срез, са укупно 9.798 становника, припадао је Пријепољском округу, са седиштем у Пријепољу. У почетку је Нововарошки срез обухватао седам (Нова Варош, Бистрица, Буковик, Радијевићи, Радоиња, Рутоши, Штитково), а касније је сведен на шест општина (Нова Варош, Бистрица, Божетићи, Радијевићи, Радоиња, Рутоши), које су у свом саставу обухватале два или више села и засеока.¹⁸³

Све до почетка 1930-их година битна обележја привреде Нововарошког среза била су заосталост у пољопривреди и сточарству, као и недовољно развијена и уситњена трговина и занатство.¹⁸⁴ Народ овог краја налазио се 1920-их година у великом очајању и немаштини. Још увек се слабо осећао бољитак који је доносио 20. век, а главешине су само гледале „ко ће се пре попети сиротињи на леђа“. Живот је био тежак нарочито у сеоским срединама, где су сељаци на малим кућицама брвнарама прозоре „затварали на Дмитровдан, а отварали на Ђурђевдан“. Систем није схватао да је богатство сељака истовремено и државно богатство.¹⁸⁵

¹⁸² *Нововарошки крај*, 233.

¹⁸³ *Исто*, 234-235.

¹⁸⁴ *Исто*, 239.

¹⁸⁵ И. Р. Милутиновић, „Живот у Санцаку“, *Учитељска искра* бр. 7/8 (Крагујевац, март-април 1928), 62-64.

6. СОКОЛИ НОВЕ ВАРОШИ 1924-1941.

6.1. Оснивање Соколског друштва у Новој Вароши

Током Балканских и Првог светског рата, активност тек насталих аматерских друштава потпуно је замрла. Ратна разарања однела су много живота, владали су глад и немаштина. За разлику од привреде која је слабије напредовала, културно-просветни живот нововарошког краја у овом периоду бележио је видне резултате. Након Првог светског рата поново долази до оснивања бројних друштава, а изгледало је „као да је цела Нова Варош стала на ноге да игра и пева“. Најпре је основано културно-уметничко друштво „Ђура Јакшић“ (1922), потом муслиманско културно-просветно друштво „Гајрет“ (1923), а затим и друштво „Соко“ (1924). Како није било препрека да чланови једног истовремено буду чланови и другог друштва, у ова друштва била је учлањена готово сва нововарошка омладина.¹⁸⁶

Због успешног рада Ужичке соколске организације, Југословенски Соколски Савез поверио је њеном начелнику, „Ужичком Чеху“, Јосифу Јехлички,¹⁸⁷ да посети и обнови соколска друштва Западне Србије.¹⁸⁸ Ужичка соколска жупа основана је 1922. године, обухвативши територију некадашњег Ужичког округа и Рашку област, осим Новог Пазара. У оквиру ове Жупе тада је постојало само Соколско друштво Ужице. Велика потреба за убрзанијим развојем соколства владала је пре свега у Рашкој области, па је управа Соколског друштва Ужице, са великим ентузијазмом почела рад на обнови и оснивању соколских јединица.¹⁸⁹ Посао обнове соколских јединица био је изузетно тежак

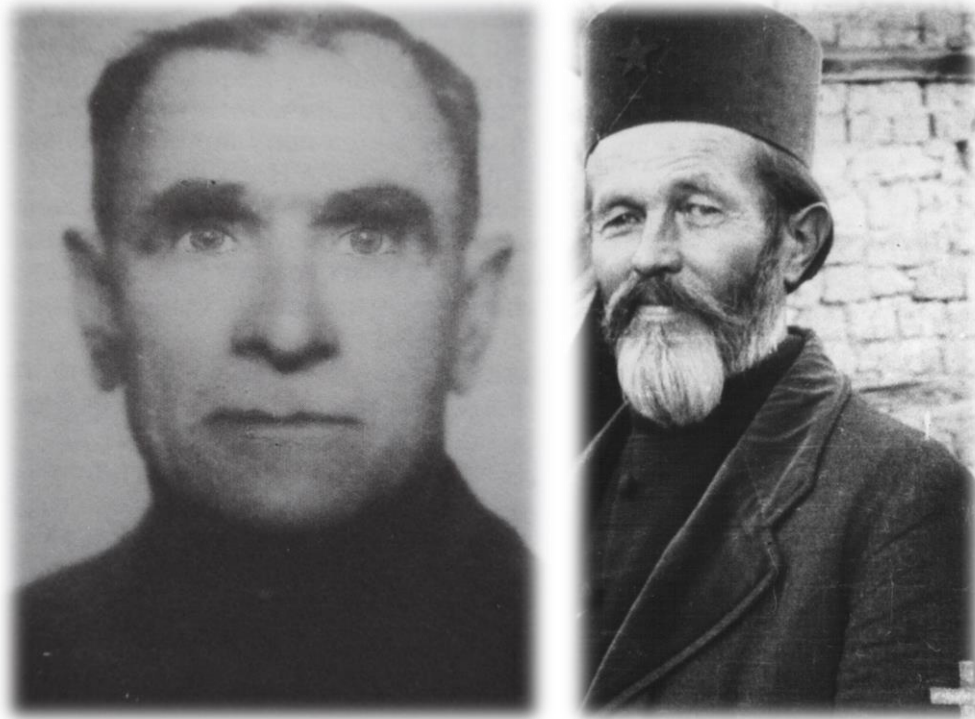
¹⁸⁶ В. Икономова, *нав. дело*, 53; *Нововарошки крај*, 254-255.

¹⁸⁷ Јосиф Јехличка (1891-1986), рођен је у Холетину (дан.Чешка). Од детињства се бавио гимнастиком и другим облицима физичке културе, да би 1907. године као одличан предњак учествовао на Првом свесоколском слету у Прагу. На позив Министарства просвете Краљевине Србије дошао је у Ужице 1911. године, за наставника гимнастике у ужичкој гимназији. Он је веома заволео нову средину и људе у њој, а овде се и оженио из ужичке породице Драшкић, прешавши у православну веру. Са групом Ужичана основао је Соколско друштво „Душан Силни“ у Ужицу (1911). Као војник српске војске учествује у Балканским и Првом светском рату. Након рата успешно обнавља рад соколских организација у Ужичком крају и Рашкој области, налазећи се готово све време на положају начелника Соколске жупе Ужице. Након 1945. године Јехличка постаје начелник новооснованог Друштва за телесно васпитање „Партизан“, где ће остати до 1958. године, када се одселио из Ужица. Умро је у Београду у 95-ој години живота. (М.Чарапић, *Соколство у ужичком крају и рашкој области 1911-1941*, Ужице 2010, 128, 267-271; Ч. Јехличка, „Јехличка Јосиф“, *Биографски лексикон Златиборског округа*, Београд 2006, 251)

¹⁸⁸ М.Чарапић, *Соколство*, 105; Љ. Поповић, „Прилози за историју физичке културе у ужичком крају“, *Ужички зборник*, 21, Ужице 1992, 61.

¹⁸⁹ М.Чарапић, *Соколство*, 105.

и напоран, поготово због непостојања опробаних и искусних соколских радника, који би водили нове јединице. Тако се на формирању новог вођства радило на брзину, што је довело до тога да су многе соколске јединице гашене убрзо по оснивању.¹⁹⁰

Сл. 8. и 9. Неки од иницијатора оснивања Сокола у Новој Вароши и угледни соколски радници – Рајко Рајановић и прота Јевстатије Караматијевић

Прво соколско друштво основано у Рашкој области било је соколско друштво у Новој Вароши, настало у време када је на овом простору друштвени живот био запарложен, а културно-просветне акције незнатне.¹⁹¹ Формирано је јануара 1924. године у просторијама нововарошке Основне школе, а на иницијативу начелника Нововарошког среза и познатог соколског радника, Светозара Бркановића¹⁹², учитеља Величка Марковића, као и неколико напредних појединаца: свештеника Јевстатија Караматијевића,

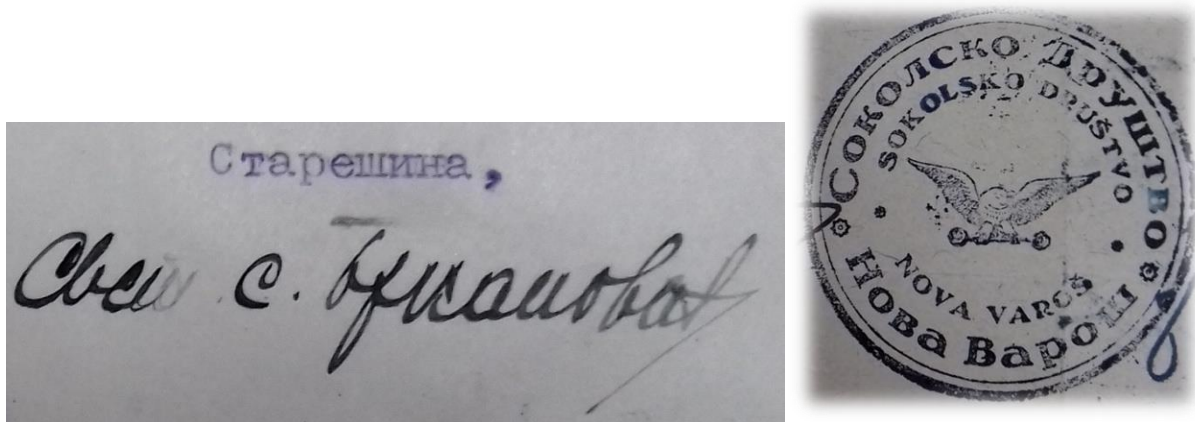
¹⁹⁰ ИАУ, СЖУ III 1932, 13.

¹⁹¹ *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15.

¹⁹² *Санџак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3.

др Константина Черњајева, Рајка Рајановића и др. Срески начелник Бркановић постао је први старешина овог соколског друштва.¹⁹³

Иако се у изворима јавља неколико датума када је основано Нововарошко Соколско друштво, сви они се односе на јануар 1924. године. Као најчешће помињани јављају се 1, 5. и 19. јануар, с тим што је Богојављење, 19. јануар 1924. године, прави датум оснивања овдашњег Сокола, што сведочи више извора који се односе на питање дана прославе годишњице друштва.

Сл. 10. и 11. Потпис првог старешине Нововарошког сокола С. Бркановића и једна од првих варијанти печата Соколског друштва Нова Варош

¹⁹³ М. Чарапић, *Соколство*, 110.

6.2. Организација и рад Соколског друштва (1924-1929)

Рад Ужичке соколске жупе у периоду од 1922. до 1929. године имао је своје успоне, али и временски дуже падове. Већина соколских јединица Жупе радила је слабо, са честим и дужим прекидима. Овакво стање простекло је из више разлога, као што су: недостатак иницијативе у већини места Жупе, незаинтересованост становништва за соколску организацију, опредељење за неке друге активности и удружења, слаб ангажман учитеља, свештеника и чиновника у процесу пропаганде и афирмације соколске идеологије и сл. У овом периоду једино су ужичко и вишеградско соколско друштво константно веома добро радили у континуитету. Ово се у првој мери постигло захваљујући јаким управама ових друштава.¹⁹⁴

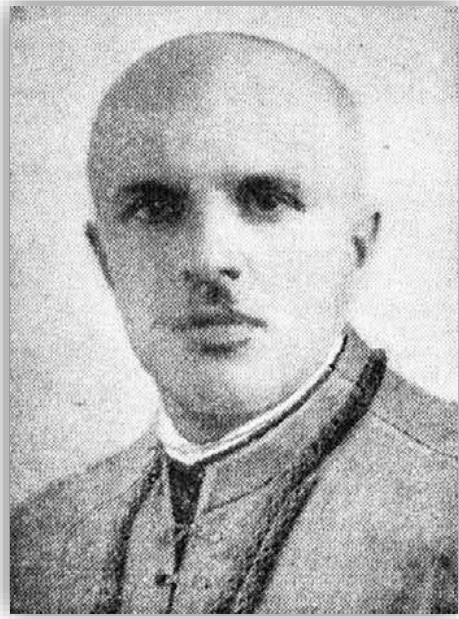
Почетни рад Соколског друштва Нова Варош, које је имало своје одсеке: културни, певачки, позоришни и тамбурашки, био је веома жив. Неколико предавања, позоришних представа и соколских вежби, које су приређене до пролећа 1924. године, били су доказ добре организације. Друштво је већ за 21. мај заказало одржавање првог јавног часа, спремајући се за покрајински соколски слет у Сарајеву.¹⁹⁵

Како би се становништво што боље упознало са соколском делатношћу, а како би Жупа стекла бољу представу о приликама у појединим местима, донета је одлука да жупски начелник, са извесним бројем чланова Ужичког соколског друштва, посети западне делове Рашке области и Источну Босну. Тако је крајем маја 1924. године, предвођена жупским начелником, Јосифом Јехличком, кренула група од 28 сокола и 9 соколица, углавном ученика ужичке гимназије, пешке из Ужица најпре у Нову Варош. Овом приликом је у Новој Вароши са великим успехом приређен јавни час. Јехличка је са соколима наставио пут за Пријеполје, Пљевља, Горажде и Вишеград, где су приређиване соколске вежбе и предавања.¹⁹⁶ Ова Јехличкина посета имала је великог подстицаја за даљи рад, како нововарошких, тако и сокола из других места обухваћених обиласком.

¹⁹⁴ М.Чарапић, *Соколство*, 120-121.

¹⁹⁵ *Sokolski glasnik* br. 8 (Ljubljana, 30. april 1924), 103.

¹⁹⁶ М.Чарапић, *Соколство*, 110-112; *Време* бр. 3367 (Београд, 17. мај 1931), 7.

Сл. 12. и 13. Начелник Соколске жупе Ужице Јосиф Јехличка; нововарошки соко Добривоје Андоровић са соколским ознакама на реверу (Завичајни музеј Нова Варош)

Соколско друштво Нова Варош основано је на темељу Статута Југословенског Соколског Савеза. Оно је ставило себи у задатак да у физичком и културном погледу подиже омладину. Како би тај задатак што преданије извршавало, старешина Светозар Бркановић и тајник Величко Марковић, молили су 7. фебруара 1924. године, Министарство просвете (Одсек за народно просвећивање), да им пошаље извесну количину књига, како би оформили књижницу новооснованог друштва. Министарство је на ово позитивно реаговало, одређујући да се од књига одређених за народне књижнице, по један примерак достави и Соколском друштву Нова Варош.¹⁹⁷

Први старешина друштва, срески начелник Светозар Бркановић (рођен 1895. године) почео је да предаје гимнастику у нововарошкој гимназији школске 1923/1924. године, ступивши на хонорарну дужност 5. априла 1924. године. Он није имао положен стручан испит из гимнастике, али је као вођа Сокола у Новој Вароши био погодан за ту

¹⁹⁷ АЈ, 66-2289-2154.

функцију, а веома је допринео развоју соколства и гимнастике у нововарошком крају. Завршио је реалку у Загребу и уписао студије права.¹⁹⁸

Средином 1924. године Бркановић је премештен из Нововарошког среза, за секретара начелства Пријепољског округа. Међутим, убрзо је указом враћен за начелника нововарошког среза.¹⁹⁹ Решењем министра просвете од 16. октобра 1924. године поново је постаљен за хонорарног наставника гимнастике у гимназији, са хонораром од 10 динара по одржаном часу и фондом од 6 часова недељно.²⁰⁰

Светозар Бркановић је разрешен дужности наставника у гимназији 14. априла 1925. године, јер је са својом редовном службом тада премештен из Нове Вароши, одласком на дужност начелника Среза босанско-градишког. Он је тамо веома одговорно обављао своју дужност, а краљевим указом одликован је Орденом југословенске круне V реда.²⁰¹ На овој функцији доживео је тешку саобраћајну несрећу код Јајца, када је повређен са женом и шофером, 30. јуна 1936. године.²⁰²

Одлазак Бркановића из Нове Вароши утицао је веома на овдашње соколско друштво, које дуже време није могло да се организује на прави начин. Од тада па све до 1929. године Соколско друштво Нова Варош радило је у тешким условима, услед недовољно обученог кадра. Упркос томе, чланство друштва је у том периоду ипак присуствовало разним течајевима, учествовало је на соколским слетовима у земљи и ван ње и сл. Као старешине друштва до краја 1929. године помињу се угледни Нововарошани и соколски радници, Јевстатије Караматијевић и Милан Борисављевић.

Након одласка Бркановића, гимнастику је у гимназији предавао нововарошки учитељ Димитрије Дико Пурић. Он је завршио Богословско-учитељску школу у Призрену, па је у гимназији предавао веронауку, нотну певање и математику, а како је успешно положио испит за резервног потпоручника, њему су додељени и часови гимнастике. Он је гимнастику држао све до премештаја у село Голеша, у Прибојском срезу, децембра 1927. године. Његово присуство као предавача гимнастике позитивно је утицало и на рад

¹⁹⁸ АЈ, 66-802-1242.

¹⁹⁹ *Време* бр. 889 (Београд, 10. јун 1924), 2; *Време* бр. 975 (Београд, 6. септембар 1924), 3.

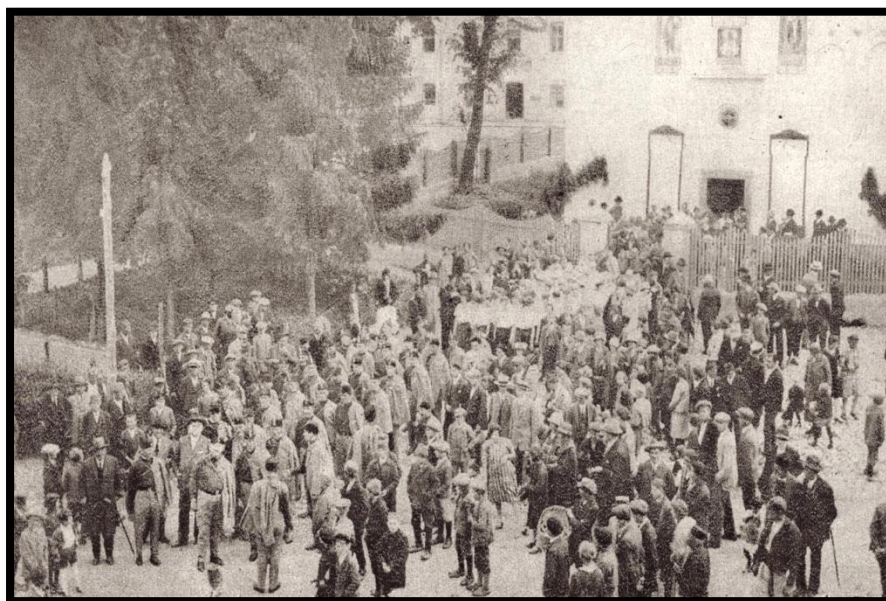
²⁰⁰ АЈ, 66-802-1242.

²⁰¹ АЈ, 66-802-1242; *Правда* бр. 10449 (Београд, 6. децембар 1933), 3.

²⁰² *Време* бр. 5194 (Београд, 2. јул 1936), 5.

овдашњег соколског друштва, са којим је гимназија била у сарадњи заједно са својим ученицима, од којих су многи били у редовима Сокола.²⁰³

Чланство Нововарошког соколског друштва присуствовало је свечаном освећењу заставе Ужичког соколског друштва, у сали гимназије у Ужицу, 3. јуна 1926. године. Овде је поподне приређен јавни соколски гимнастички час, где су учешће, поред нововарошке, узеле и делегације из Београда, Соколске жупе Сарајево, Вишеграда, као и сокола-војника 4. пешадијског пука.²⁰⁴

Сл. 14. Поворка сокола при изласку из цркве након освећења соколске заставе у Ужицу 1926. године

Старешина Соколског друштва Нова Варош, Јевстатије Караматијевић и тајник Јевто А. Стевовић, обавестили су 9. марта 1927. године, Министарство просвете у Београду, да је њихово друштво једино на простору Јужне Србије које до сада није добијало никакве новчане потпоре од стране надлежног Министарства, те моле да се то

²⁰³ АЈ, 66-802-1242.

²⁰⁴ *Време* бр. 1600 (Београд, 3. јун 1926), 2; М.Чарапић, *Соколство*, 116.

промени. Министарство просвете убрзо је донело одлуку о одобрењу помоћи Соколском друштву Нова Варош у износу од 1.000 динара.²⁰⁵

Доласком лета 1927. године оживео је рад соколских јединица на територији Ужичке соколске жупе, а посебно код друштава која током зиме нису могла радити због непоседовања просторија подесних за вежбање. Међу соколским друштвима која су радила током зиме 1926/1927. године убрајају се: Ужице, Вишеград и Нова Варош. Нововарошко друштво није имало посебних академија, али је зато свечано прославило Ђурђевдан 1927. године. Жупа је предузела јаку акцију да ојача соколство у овој области, а као велики подухват на Златибору је предузела подизање сталног логора за летовање свих сокола из земље.²⁰⁶

Према наводима старешине Милана Борисављевића и тајника Мирка Рајановића, Соколско друштво Нова Варош се почетком 1929. године налазило у тешком стању и ради у границама могућности, услед недостатка правог вође, односно соколског предњака. Због тога је министру просвете упућена молба 22. фебруара 1929. године да се у нововарошку основну школу или гиманзију постави једно стучно лице са завршеним предњачким курсом. То лице би могло преузети дужност вође овдашњих сокола, а самим тим поправио би се рад Соколског друштва.²⁰⁷ Министарство просвете известило је да не може поставити наставника гимнастике у нововарошку основну школу или гимназију, јер на располагању нема кандидата за тај предмет. Такође, Министарство је Соколском друштву препоручило неке мере за побољшање техничког одбора, као што је одржавање курсева и стручних часова за соколске предњаке.²⁰⁸

Незавидно стање многих соколских друштава у земљи, па и нововарошког, почеће постепено да се мења на боље, тек пошто је Законом од 5. децембра 1929. године основан Соко Краљевине Југославије, као и доношењем Статута о организацији и пословању Сокола Краљевине Југославије од 14. фебруара 1930. године.

²⁰⁵ AJ, 66-1267-1514.

²⁰⁶ М. Trbićeva, „Sokolska župa Zlatiborska – Užice“, Sokolski glasnik br. 12-17 (Ljubljana, 31. avgust 1927), 293.

²⁰⁷ AJ, 66-1267-1514.

²⁰⁸ AJ, 66-1267-1514.

6.3. Организација и рад Соколског друштва (1930-1941)

Од 1929. године држава је променила име у Краљевина Југославија, а утврђена је и нова административна подела земље на бановине. Нововарошки срез је тада припао Зетској бановини, са седиштем на Цетињу. У шест општина Нововарошког среза 1931. године живело је 12.248 становника, од чега је Срба 10.731, муслимана 1.488 и римокатолика 29.²⁰⁹ Нововарошки срез је почетком 1930-их година са свега 63 % неписмених био најбољи у културно-просветном погледу од осталих срезова бившег Новопазарског санџака. Редовно или с мањим прекидима, у међуратном периоду у Новој Вароши и околним селима, радило је 10 основних школа и 1 гимназија.²¹⁰

Главни извор прихода градског и дела сеоског становништва у нововарошком крају током Краљевине Југославије било је занатство. Оно је са трговином било главна спона између села и града. Почетком 1930-их година број занатлија и занатских радњи у Новој Вароши износио је 93 (опанчари, бачвари, сарачи, абације, вуновлачари и др). Уз занатство прилично је била развијена домаћа радиност, како у граду, тако и на селу, а све више су се обнављали трговина и угоститељство. У овом периоду долази и до првих почетака индустрије у нововарошком крају, с појавом пилане и хидроелектране у Дражевићима крај Нове Вароши, у власништву брачног пара Драга и Милунке-Миле Борисављевић.²¹¹

Приликом прве седнице управе Савеза Сокола Краљевине Југославије, одржане од 25. до 27. јануара 1930. године, наименоване су и управе Соколских жупа. У управи Ужичке соколске жупе налазили су се и чланови Соколског друштва Нова Варош, Јевстатије Караматијевић, као један од чланова управе, и Милан Борисављевић, као један од ревизора.²¹²

Међу чланством соколских јединица Жупе 1930-их година било је разних занимања, па су се тако у редовима чланства налазили: земљорадници (највећи број), занатлије, трговци, чиновници (државни и приватни), железничари, учитељи, студенти,

²⁰⁹ *Нововарошки крај*, 234, 237.

²¹⁰ *Исто*, 248, 250.

²¹¹ *Исто*, 242-244; *Нововарошки крај: антропогеографска проучавања*, група аутора, Нова Варош 2001, 179.

²¹² *Sokolski glasnik* br. 1 (Ljubljana, 18. februar 1930), 3-4.

официри, подофицири, хотелијери, кафеције, свештеници, лекари, професори, пензионери, индустријалци, адвокати и др.²¹³

Соколска жупа Ужице имала је одређене тешкоће у раду када је 1930. године начелник Жупе, Јосиф Јехличка, премештен из Ужица у Крагујевац. Јехличка је још током 1927. године ушао у сукоб са тадашњим директором ужичке гимназије, Павлом Вујићем, који се противио одлуци скупштине ужичког Сокола да у управу овог друштва уђу адвокати Миливоје Тадић и Ђорђе Драшкић, иначе Јехличкин шурак. Наиме, ови адвокати су били присталице комунистичких идеја. Јехличка се убрзо вратио у Ужице, али је Вујић и даље био упоран у својој намери да се Јехличка премести из Ужица, што је и остварено 1932. године, његовим премештањем у Бијељину, за наставника гимнастике. Срећом по Жупу у којој је рад опет почео да стагнира, Јехличка се већ наредне године нашао у Ужицу, након више интервенција.²¹⁴ Адвокати су ипак ушли у Управу друштва, а Вујић их је и касније оптуживао за комунистичку делатност, а посебно када су му одбили новчани прилог од 500 динара за ужичко соколско друштво.²¹⁵

Како би остварило извесну материјалну добит, Соколско друштво Нова Варош затражило је, октобра 1930. године, дозволу од Министарства пољопривреде, да може организовати играње „томболе“ уз Рамазанске посте. Министарство, које је овакве предлоге давало на разматрање Државној класној лутрији, ово је одбило, иако је муслиманском друштву Гајрет у Новој Вароши ова дозвола издата, решењем од децембра 1930. године. Нововарошки соколи су се због овога побунили, тим пре што су се многи чланови Гајрета оглушили на препоруке своје Управе да се учлане у Соко. Соколи су се овим чином Министарства сматрали подређеним Гајрету, па су тражили да Жупа телефонским путем затражи од Министарства одржавање ове „томболе“ одвојено или напола са Гајретом. Жупа је сматрала да је „томбола“ била важна за поправку материјалног стања Соколског друштва Нова Варош, али да телефонски разговор не би

²¹³ ИАУ, СЖУ III 1940, 28.

²¹⁴ М. Чарапић, *Соколство*, 117-118; Г. Новаковић, „Соколско друштво Ужице од 1911. до 1941. године (са посебним освртом на музејски материјал)“, *Ужички зборник*, 38, Ужице 2014, 163-164.

²¹⁵ АЈ, 71-3-8, Жалба сенатора Павла Вујића из Ужица, 11. октобра 1932. године.

решио ништа, јер се Друштво није Министарству обратило актом преко Жупе, те је наводно због тога Министарство донело негативну одлуку.²¹⁶

Соколско друштво добило је нешто касније дозволу за одржавањем томбола, али је то имало негативних последица. Једна од њих, по мишљењу тадашњег в.д. директора нововарошке гимназије, Петра Сухотина, била је та што се „соколана“ претворила у праву коцкарницу. Ово се негативно одражавало на рад овдашњег Сокола, чији су се чланови одали томболи, повлачећи са собом и ученике гимназије, чланове Сокола. Иако се управа гимназије обраћала соколском друштву да спречи томболе, они су на то гледали као да је добро због материјалне добити друштва. Тако су неки ученици због овога кажњени укором наставничког савета, а сарадња са Соколом је доведена у питање. Међутим, ово је превазиђено пошто је с довољним бројем наставника било могуће спровести надзор над ученицима. Ученици гимназије су, по споразуму гимназије и соколског друштва, имали почетком 1930-их година часове гимнастике у „соколани“.²¹⁷

Иако младо и са врло скромним материјалним средствима, Соколско друштво Нова Варош свечано је 1930. године прославило соколски и државни празник 1. децембар. Друштво је за ово успело да јако заинтересује грађанство Нове Вароши. Свечана седница отворена је говором просветара Јевстатија Караматијевића, који је са соколског становишта говорио о значају 1. децембра. Након тога одата је пошта умрлим члановима друштва, а извршено је и превођење нараштаја у чланство, после чега се приступило полагању заклетве целокупног чланства. Увече је одржана академија, на којој је о значају соколства говорио Мишо Суботић. Вежбе су се ређале по утврђеном редоследу, а свему је претходило певање државне и соколске химне. Иако је било сиромашно, морални успех овог друштва оцењен је као одличан.²¹⁸

Према једном извештају с пролећа 1931. године види се да Соколско друштво Нова Варош није поседовало властиту вежбаоницу, већ су се вежбе обављале у једном одељењу овдашње Основне школе. Иако та просторија не може да замени вежбаоницу у потпуности, подесније зграде за ту намену није било. Ова импровизирана вежбаоница -

²¹⁶ ИАУ, СЖУ VII 1931, 33; ИАУ, СЖУ IV 1932, 52.

²¹⁷ АЈ, 66-802-1242, Петар Сухотин Министарству просвете, 25. јула 1931. године.

²¹⁸ *Sokolski glasnik* br. 2 (Ljubljana, 8. januar 1931), 6.

„соколана“ у школи има дужину од 10,70 м, ширину од 5 м и висину од 3 м. Ради загревања просторије коришћена су дрва, јер угља није било. Ложено је у периоду од 1. новембра до 1. маја, за шта се потроши 30 м³ огревног дрвета.²¹⁹

До почетка 1931. године Соколско друштво Нова Варош бројало је 66 чланова и 16 чланица. До краја исте године број чланова друштва порастао је на укупно 117, од чега је 96 мушких и 21 женски члан.²²⁰

Нововарошко Соколско друштво добило је током 1931. године, поред осталих, тројицу нових чланова, до тада активних у неким другим соколским друштвима. Они су почетком 1932. године добили чланске катастарске бројеве, а то су били: Крстоније Ђерковић (кат.бр. 5543/27), Првослав Караматијевић (нараштајски кат.бр. 11/29) и Стево Мајдан (кат.бр. 1397/31). Крстоније Ђерковић је раније припадао Соколској жупи Мостар, Првослав Караматијевић Жупи Београд, а Стево Мајдан Жупи Бјеловар.²²¹

Соколско друштво Ужице положило је 1. јуна 1931. године камен темељац свог соколског дома. Пројектант соколског дома у Ужицу био је Момир Коруновић²²², најзначајнији и најплоднији градитељ соколских домова у Краљевини Југославији. Он је бесплатно у најкраћем року израдио план дома, напомињући да је то његов добровољни прилог за Соколско друштво у Ужицу. Коруновић је код ужичког соколског дома, као и код већине других домова које је пројектовао, применио препознатљиве архитектонске мотиве, истичући њихову пластику: забате, високе куле, архиволте и др.²²³

²¹⁹ ИАУ, СЖУ VII 1931, 42.

²²⁰ ИАУ, СЖУ V 1931, 93; ИАУ, СЖУ V 1931, 98.

²²¹ ИАУ, СЖУ IV 1932, 202; ИАУ, СЖУ VII 1931, 9; ИАУ, СЖУ VII 1932, 23.

²²² Момир П. Коруновић (Глоговац, Јагодина, 1883 – Београд, 1969). Још од раног детињства показује велико интересовање према цртању, а од 1895. године ступио је у редове Сокола. Дипломирао је на Катедри за архитектуру и од 1907. године ради у архитектонском одељењу Министарства грађевина. Своја знања из архитектуре усавршавао је у Прагу, Паризу и Риму (1910-1912). Учесник је Балканских и Првог светског рата, из којих је изашао са чином потпуковника српске војске и бројним одликовањима. Између 1907. и 1960. године Коруновић је остварио преко 80 најразноврснијих архитектонских здања (бројни соколски домови, цркве, поште, спомен-обележја, итд), а међу бројна остварена архитектонска дела убрајају се: спомен-костурница на Мачковом камену код Крупња, зграда Поште бр. 2 покрај железничке станице у Београду, соколски дом „Матица“ у Београду, црква Св. Петке на Калемегдану, спомен-обележје на Зебрњаку код Куманова, итд. (А. Кадијевић, *Момир Коруновић*, Београд 1996)

²²³ М. Г. Јанакова, „Соколски дом у Ужицу-историја и архитектура“, *Новопазарски зборник*, 27, Нови Пазар 2003, 215-216; М. Чарапић, „Соколски дом у Ужицу 1931-1941“, *Ужички зборник*, 25/26, Ужице 1996/1997, 218-219; М. Церанић, „Значај ужичког соколског дома у архитектури Момира Коруновића“, *Ужички зборник*, 30, Ужице 2006, 133-134.

До краја 1931. године дом је био озидан и делимично укровљен. Осим због зиме, радови су обустављени и због недостатка новчаних средстава, па се у наредном периоду почело са проналажењем дародаваца који би помогли даљу градњу. У Народном музеју у Ужицу сачувана је урамљена табла са спомен-плочицама у облику штита, на којима су исписана имена 321 дародавца прилога за градњу соколског дома. Међу тим приложницима налази се и спомен-плочица Соколског друштва Нова Варош.²²⁴

Сл. 15. и 16. Архитекта Момир Коруновић у соколској одори (1928) и соколски дом у Ужицу испред кога су свечано одевени соколи

Нововарошко соколско друштво одржало је 17. септембра 1931. године Х седницу друштва, на којој је старешина Караматијевић друштву представио сокола Ранка Урошевића, учитеља из Јасенова, који је као предњак радио при Ужичком соколском друштву, а сада настоји да ради у Новој Вароши.²²⁵

Пошто је начелник друштва, Вукашин Мичијевић, ускоро морао поћи у војску, друштво би оскудевало у техничком вођству. Стога је Мичијевић предложио да ради одржавања вежби у друштву треба задржати Фрања Тушара, а као додатни разлог за то наводи се чињеница да ће и Миланко Борисављевић у марту 1932. године поћи у војску.

²²⁴ Г. Новаковић, „Соколско друштво Ужице од 1911. до 1941. године (са посебним освртом на музејски материјал)“, *Ужички зборник*, 38, Ужице 2014, 165, 174.

²²⁵ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Соколског друштва Нова Варош од 17. септембра 1931. године.

Тако је скупштина одлучила да задржи Тушара на раду док се не добије ново техничко лице. Њему ће се плаћати по 200 динара месечно, почевши од 1. септембра 1931. године.²²⁶

Како би се ојачало техничко вођство, Соколско друштво Нова Варош упутило је 30. септембра и 20. новембра 1931. године молбе Министарству просвете да учитељ-соко Ранко Урошевић добије премештај из Јасенова у Нову Варош. Министарство просвете није удовољило овој молби с обзиром да у Новој Вароши није имало упражњених учитељских места.²²⁷ Приликом слања ових молби Министарству просвете, Јевстатије Караматијевић се једном представио као старешина Соколског друштва Нова Варош, а други пут као старешина школе. Због овога је Савез СКЈ реаговао код Соколске жупе Ужице како Караматијевић наводно настоји да дезавуише одговор Министарства просвете, уместо да премештај учитеља реши посредством надлежне Банске управе.²²⁸

Учитељ Ранко Р. Урошевић није добио премештај у Нову Варош, па је тако и соколско друштво остало без потенцијалног јачања техничког вођства. Урошевић је из Јасенова, решењем од 28. септембра 1932. године, премештен у Марковицу, у Драгачевском срезу.²²⁹

На XI редовној седници Управног одбора Соколског друштва Нова Варош, одржане 13. новембра 1931. године, Милан Димић поднео је оставку на место благајника друштва, па је на његово место постављен др Константин Черњајев. Такође, оставку је дао и члан управе Драго Брашанац, на чије место је дошао Миланко Борисављевић.²³⁰

Прослава соколског празника 1. децембра изведена је 1931. године у 9 соколских друштава Соколске жупе Ужице. Соколско друштво Сјеница и Прибој нису успела у тој прослави. Соколске чете су овај празник обележиле заједно са матичним друштвима, док је чета у Дебељи то учинила самостално.²³¹ Соколско друштво Нова Варош претходно је на седници Управног одбора друштва, одредило чланове који ће извршити припреме за

²²⁶ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Соколског друштва Нова Варош од 17. септембра 1931. године.

²²⁷ ИАУ, СЖУ IV 1931, 11; ИАУ, СЖУ IV 1931, 21; ИАУ, СЖУ VII 1931, 21.

²²⁸ ИАУ, СЖУ IV 1931, 26.

²²⁹ *Просветни гласник* бр. 10 (Београд, октобар 1932), 1098.

²³⁰ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Управног одбора Соколског друштва Нова Варош од 13. новембра 1931. године.

²³¹ ИАУ, СЖУ III 1932, 11.

прославу 1. децембра. Тако су Фрањо Вујић, Мишо Суботић и Загорка Милекић, одређени за припрему позоришног комада и позорнице, као и декорације локала где ће бити одржана прослава. За ред око послуживања гостију били су одређени др Константин Черњајев и Милан Невољица. Питање организовања вежби поверено је Миланку Борисављевићу, који ће то према могућностима извести у договору са Фрањом Тушаром.²³²

Скуп чланица и чланова друштва био је 1. децембра 1931. године, у 8 сати ујутру у „соколани“, одакле су сви кренули у нововарошку цркву на благодарење. Након тога, од 10 до 11 сати, у кафани Суботића у Новој Вароши одржана је свечана седница Управног одбора Соколског друштва Нова Варош. Управни одбор друштва тада су чинили: старешина-просветар Јевстатије Караматијевић, тајник Ђорђе Радибратовић, чланови: др Никола Козаревић, Петар Браловић, Мирко Ђековић, Хајро Хаџибрахимовић, Загорка Милекић и Фрањо Вујић. Седници је присуствовало 8 чланова Управе, 30 мушког и 20 женског чланства, 15 мушког и 15 женског нараштаја, 10 мушке и 10 женске деце, 9 представника власти, других културних установа и друштава, 20 грађанства, што је свега 137 лица. Седница је отворена уз звуке државне химне, након чега је одата почаст рано преминулим члановима-вежбачима/-цама: Мици В. Поповић, Борки Зекавичић и Драгу Зечевићу, као и добротворима: војводи Вуку Поповићу, Јоки Драгојловић, Анђи Цуцић, Митри Шапоњић и Марији Борисављевић.

У чланство је преведено 21 нараштајаца: Милена Тановић, Загорка Ђековић, Милка Суботић, Радмила Рајановић, Зорка Зора Драгојловић, Сара Ђековић, Сара Кулић, Војка Љујић, Зорка Славковић, Будисава Мичијевић, Ружица Стевовић, Тада Ристановић, Ранка Томић, Магда Стевовић, Милица Зорић, Драга Радуловић, Милоје Зекавичић, Хајро Бајровић, Халил Мујагић, Радомир Стевовић и Изет Бегић.

Након рецитовања „Новог поколења“ од стране Данице Стевовић и изведбе хора „Полети сиви соколе“, заклетву су положили браћа и сестре: Рајко Тришовић, Радомир Стевовић, Загорка Ђековић, Милка Суботић, Мишо Томашевић, Изет Бегић, Сара Кулић, Сара Ђековић, Ружица Стевовић, Тада Ристановић, Миљана Стевовић (примљена у

²³² ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Управног одбора Соколског друштва Нова Варош од 13. новембра 1931. године.

чланство 29. новембра 1931), Стево Мајдан, Хајро Мујагић, Милоје Зекавичић, Владе Бјелојарцев, Зора Караматијевић и Никола Стевовић. Морални успех седнице оцењен је као добар. Након овога одржана је свечана академија, којој је присуствовало око 80 лица. На академији је о југословенској мисли говорио суплент Мар(ковић?). Приход од академије био је 400 динара (од тога чисто 300 динара), а морални успех је био такође добар.²³³

Спречен парохијским пословима, старешина Соколског друштва Нова Варош и члан жупске управе, свештеник Јевстатије Караматијевић, неће присуствовати Жупској седници у Рудом крајем 1931. године.²³⁴

Према оцени тајника у извештају за 1932. годину, Соколско друштво Нова Варош спадало је донекле у ред оних јединица Жупе које су тачно и уредно отправљале своју соколску администрацију.²³⁵ До краја 1932. године друштво је имало 101 редовног члана, док је број соколске деце (мушке и женске) износио 115.²³⁶

Савез Сокола Краљевине Југославије је поводом смрти Јосипа Шајнера²³⁷, старосте Савеза Словенског Соколства, 11. јануара 1932. године, наложио свим жупама, друштвима и четама, да у знак жалости истакну заставе на пола копља, као и да приреде жалобне седнице.²³⁸ Жалобна седница Соколског друштва Нова Варош одржана је 17. јануара 1932. године. Предавању, које је том приликом одржао Првослав Караматијевић, присуствовало је 17 чланова, 6 чланица и 3-је нараштајаца. У знак жалости, застава на соколани²³⁹ је спуштена на пола копља.²⁴⁰

²³³ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Управног одбора Соколског друштва Нова Варош од 29. новембра 1931. године; ИАУ, СЖУ VII 1931, 3, Записник свечане седнице 1. децембра 1931. године; ИАУ, СЖУ VII 1931, 5, Извештај о прослави државног и соколског празника 1. децембра 1931. године.

²³⁴ ИАУ, СЖУ VII 1931, 22.

²³⁵ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1932. годину.

²³⁶ ИАУ, СЖУ V 1932, 102.

²³⁷ Јосип Шајнер /у ориг. Josip Scheiner/ (Бенешово, Праг, 1861 – Праг, 1932), староста ЧОС-а и Савеза Словенског Соколства, доктор права. За заслуге у соколском раду одликован је Орденом Светог Саве I реда са лентом, од стране краља Александра I Карађорђевића. (*Sokolski glasnik* br. 3, Ljubljana, 12. januar 1932, 3-4)

²³⁸ *Sokolski glasnik* br. 3 (Ljubljana, 12. januar 1932), 4.

²³⁹ Највероватније се ради о државној застави на згради школе, јер друштво још није имало своју заставу.

²⁴⁰ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник жалобне седнице Соколског друштва Нова Варош од 17. јануара 1932. године.

Годишња скупштина Нововарошког соколског друштва одржана је 24. јануара 1932. године. На скупштини су били присутни следећи чланови друштва: Јевстатије Караматијевић, др Константин Черњајев, Ђорђе Радибратовић, Фрањо Вујић, Петар Браловић, Милан Невољица, Мирко Рајановић, Мирко Ђековић, Јефа Караматијевић, Божидар Ђековић, Анка Мичијевић, Фахрудин Хоџић, Хусо Мусић, Зорка Караматијевић, Првослав Караматијевић, Стево Мајцан, Милош Тановић, Изет Бегих, Хајро Мујагић, Драго Брашанац, Милан Трипковић, Мишо Суботић, Плема Тимотијевић, Крстоније Ђерковић, Ибро Бегих, Миљана Стевовић, Владимир Бјелојарцев, Загорка Ђековић, Ружица Стевовић, Сара Кулић, Сава Ристановић и Олга Ристановић.

Током скупштине дошло је до оштрих тонова између Миша Суботића и Миљане Стевовић, која је Суботићу пребацивала да омета рад друштва и да су против њега многи грађани. Суботић је потом почео да јој додајује, али је затегнутост убрзо превазиђена са радом на наредним тачкама дневног реда.²⁴¹

Након овога приступило се избору нове управе друштва, где су предложене 3 листе кандидата, а као предлагачи јавили су се: Драго Брашанац, Првослав Караматијевић и Фрањо Вујић. Листа коју је поднео Брашанац имала је 6 гласова, Караматијевићева је имала 7, а за Вујићеву листу гласало је 11 чланова. Било је и 5 празних листића. Тако су у нову управу друштва за 1932. годину, поред осталих, изабрани: Јевстатије Караматијевић (старешина), Милош Тановић (заменик старешине), Ђорђе Радибратовић (тајник), Сава Ристановић (просветар), Вукашин Мичијевић (начелник), Милоје Зекавичић (заменик начелника), др Константин Черњајев (благајник). Вукашин Мичијевић је одбио поверену дужност начелника, па је уместо њега изабран Милоје Зекавичић. Такође, Милан Невољица је због личних послова одбио положај члана управе, па је на његово место дошао Мирко Рајановић.²⁴²

²⁴¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник годишње скупштине Соколског друштва Нова Варош од 24. јануара 1932. године.

²⁴² ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник годишње скупштине Соколског друштва Нова Варош од 24. јануара 1932. године.

Ради побољшања техничког вођства и стања у друштву, на Жупски предњачки течај 1932. године упућени су из Соколског друштва Нова Варош, сестра Сара Ђековић (домаћица) и брат Милоје Зекавичић (општински писар).²⁴³

Нововарошко соколско друштво је Жупи редовно слало спискове браће регрута која су по закону имала право војних олакшица као чланови Сокола. Жупа је те спискове даље прослеђивала командама војних округа по којима су регрути распоређивани, како би им олакшице биле регулисале.²⁴⁴ Члан Нововарошког Сокола од 1. јануара 1925. године био је Хусеин Хусо Мусић, који је 1932. године био на одслужењу војног рока у Карловцу, као редов II пионирског пука чете за маскирање. Како му ништа није саопштено о војним олакшицама као члану Сокола, матично друштво је крајем 1932. године писало Жупи да се то питање реши.²⁴⁵ Испунивши услове за војне олакшице, у војни кадар је 1932. године ступио и Благоје /Стева/ Зорић, касапин из Нове Вароши, члан соколског друштва од 1. јануара 1927. године. Благоје је распоређен у Војни округ Пљевља (регрутован 1931).²⁴⁶

Током 1933. године активност Соколског друштва Нова Варош равнала се са активношћу најбољих друштава при Савезу СКЈ. Иако делује у најсиромашнијем крају Жупе, ово друштво је прво и једино одговорило на све обавезе према Савезу и Жупи. Током године друштво је успешно припремило окружни слет, развило своју заставу и почело зидање соколског дома. Све категорије у друштву радиле су активно, а број чланица које вежбају највећи је у Жупи. Такође, друштво је отпочело и активнији рад на оснивању соколских чета, автатајући врло озбиљно овај задатак.²⁴⁷ Како би били покривени редовни издаци друштва и како би повећало своје приходе, друштво је током године организовало велики број „соколских матинеа“.²⁴⁸ Целокупни друштвени рад Нововарошког Сокола током 1933. године био је веома обиман да би за његово излагање „била потребна цела књига“.²⁴⁹

²⁴³ ИАУ, СЖУ VII 1932, 25.

²⁴⁴ ИАУ, СЖУ VII 1934, 34.

²⁴⁵ ИАУ, СЖУ VII 1934, 34.

²⁴⁶ ИАУ, СЖУ VII 1934, 34.

²⁴⁷ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника о раду Жупе у 1933. години.

²⁴⁸ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду за 1933. годину.

²⁴⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 9. јануара 1934. године.

Међу члановима управе Соколске жупе Ужице за 1933. годину налазили су се и чланови Соколског друштва Нова Варош, свештеник Јевстатије Караматијевић као одборник, и директор нововарошке гимназије Светозар Света Тадић, као заменик одборника.²⁵⁰

У току 1933. године Соколско друштво Нова Варош бројало је обавезних вежбача: чланова – 25, чланица – 20, мушког нараштаја – 20. Због непостојања својих просторија, Соколско друштво је, вежбајући под отвореним небом у црквеној порти, имало великих тешкоћа, нарочито за време непогода у зимском периоду. Међутим, и ово је преброђено предусретљивошћу управитеља основне школе, Ђорђа Радибратовића, иначе тајника Соколског друштва, који је салу основне школе уступио соколима за вежбање.²⁵¹

Сл. 17. Соколско друштво Нова Варош са својом заставом 1933. године

²⁵⁰ ИАУ, СЖУ IV 1933, 25.

²⁵¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

У Новој Вароши је 29. марта 1933. године одржана шира седница соколског друштва, којој је присуствовао и начелник Жупе, Јосиф Јехличка. Он је дошао специјално по питању подизања соколског дома Ова седница је убрзо претворена у ванредну скупштину на којој је дошло до бирања нове Управе друштва. На почетку седнице Јевстатије Караматијевић је из оправданих разлога поднео оставку на место старешине соколског друштва, предлажући за новог старешину среског начелника Димитрија Ђусмевића²⁵², а за благајника др Константина Черњајева. Са овим предлогом сложио се и Јехличка, али узалуд. Фрањо Вујић је предложио да се измени целокупна управа друштва, са чиме су се сложили и сестра Миљана Стевовић, као и браћа Брашанац, Суботић и Тодић. Вујићев предлог је убрзо изгласан са апсолутном већином. Тако се приступило избору нове Управе коју је Жупа после неколико дана и потврдила.²⁵³

Међу прве људе нове Управе друштва ушли су: Димитрије Ђусмевић, старешина, Мишо Суботић, заменик старешине, Света Тадић, просветар, др Константин Черњајев, благајник, Милоје Зекавичић, помоћник благајника, Ђорђе Радибратовић, тајник, Миланко Борисављевић, начелник, Милоје Зекавичић, заменик начелника, Сара Кулић, начелница.²⁵⁴ Нова управа се одмах бацила на посао уписивања новог чланства, нарочито вежбачког, без кога се не може замислити једно соколско друштво. Тако долази до наглог пораста снаге и радиности у овом друштву. Све снаге су усмерене на подизању угледа друштва пред грађанством и околним братским друштвима.²⁵⁵

На Тројице, 4. јуна 1933. године, на дан сабора код цркве у Новој Вароши, соколско друштво је у сарадњи са нововарошком гиманзијом приредило јавни гимнастички дан. Вежбе су почеле у 4 сата поподне, након поворке ученика гимназије-сокола улицама Нове Вароши, уз пратњу оркестра друштва Гајрет. Поред посебних, рађене су и вежбе за предстојећи слет у Љубљани. Програм на вежбалишту у порти цркве био је: вежбе мушке деце за покрајински слет у Љубљани (ученици I разреда), вежбе мушког нараштаја за слет

²⁵² Димитрије Ђусмевић Ђусман, начелник Среза нововарошког и једно време старешина Соколског друштва Нова Варош, често се у изворима (најчешће кроз штампу) и литератури помиње под презименом: Ђусмановић, Ђусменић, Ђусмајевић, Ђусмевић и сл. У овом раду користиће се презиме Ђусмевић, како се лично потписивао, што је потврђено у више оригиналних аката из тог периода.

²⁵³ ИАУ, СЖУ VII 1933, 4, Записник шире седнице Соколског друштва Нова Варош од 29. марта 1933. године.

²⁵⁴ ИАУ, СЖУ VII 1933, 4, Записник шире седнице Соколског друштва Нова Варош од 29. марта 1933. године.

²⁵⁵ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду за 1933. годину.

у Љубљани (ученици осталих разреда), вежбе женског нараштаја за слет у Љубљани (ученице свих разреда), вежбе мушке деце с палицама (ученици I разреда), вежбе женског подмлатка Крагујевачке соколске жупе (ученици свих разреда), вежбе женског нараштаја с певањем (ученице свих разреда), скупинске вежбе мушког и женског нараштаја са заставицама и луковима. Након овога уследиле су гимнастичке вежбе: „кокот“ – игра женског нараштаја са великом (ногOMETНОМ) лоптом и „гађање у колу“ – игра мушког нараштаја са малом (тениском) лоптом, као и лакоатлетске вежбе: бацање кугле, скок у даљину из места, скок из залета преко препоне, трчање с препонама на 100 метара.

Публика, која је била бројна због црквене славе и бесплатног приступа часу, с великим интересом је пратила програм овог такмичења. Овај јавни час је са техничке стране врло успео, а на њему је учествовало: 12 чланова, 12 чланица, 14 мушког нараштаја, 12 женског нараштаја, 12 мушке деце и 12 женске деце.²⁵⁶

Након одржаног окружног слета у Новој Вароши 2. августа 1933. године, до тада вредне и за сваку похвалу, чланице нововарошког соколског друштва, изгубиле су одједном свако интересовање за вежбање. Ни поред више позива и опомена, многе од њих нису долазиле на часове вежби. Овакво неодговорно понашање имало је за последицу да приликом свечаних академија 1. и 17. децембра те године у програм не буду уврштене и вежбе чланица.²⁵⁷

По одржаном окружном слету у Новој Вароши, друштво је приступило образовању у соколској идеологији нових чланова друштва, а у том циљу одржано је 6 чланских састанака у кафани Суботића на којима је чланство упознато са циљевима и задацима соколства, као и правилима и приликама друштва.²⁵⁸

У сали хотела Кулић одржана је 1. децембра 1933. године свечана академија, приликом које су приказане добро припремљене вежбе за предстојећи Видовдански слет у Сарајеву 1934. године. Програм ове свечаности обухватао је:

²⁵⁶ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години; АЈ, 66-802-1242, Извештај о одржаном јавном гимнастичком дану 1933. године.

²⁵⁷ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

²⁵⁸ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду за 1933. годину.

1. Просте вежбе мушке деце; учешће 10 лица
2. Просте вежбе женске деце; учешће 18
3. Просте вежбе мушког нараштаја; учешће 6
4. „Валцеров плес“ – женски нараштај; учешће 8
5. Просте вежбе чланова; учешће 6.²⁵⁹

Неколико дана после ове свечаности, у свечаној сали Кулића хотела, одржана је још једна, 17. децембра, на дан рођендана Њ. В. Краља Александра. Овом приликом извршено је свечано развијање и освећење скупоцене заставе, коју је друштву поклонио бан Зетске бановине, др Алекса Станишић.²⁶⁰ Освећењу су присуствовале све месне културне и националне организације, наставници и ученици Гимназије, учитељи и грађани Нове Вароши. Као заступник министра просвете на свечаности је био професор Виктор Стамаћ, заступник бана био је Боричић, директор Гимназије, заступник Жупе Ужице Јевстатије Караматијевић, свештеник, док је заступник Сокола Ужичке Пожеге био Јосиф Јосо Угочи, начелник друштва.²⁶¹ На ову пригодну свечаност биле су позване све братске соколске јединице, како би у копље нове заставе укуцале спомен-клинчић, а прилогом за исти помогле би градњу дома и друге циљеве.²⁶² Соколску Жупу Ужице представљао је нововарошки свештеник Караматијевић, јер из Ужица Жупа није послала никога, правдајући се лошим временом и великим снеговима у Новој Вароши. Ово је код управе нововарошког Сокола изазвало запрепашћење и осећај запостављености, те су они опет, 3 дана пред свечаност, позвали представнике управе Жупе. Посета је упркос томе ипак изостала. Ђорђе Драшкић, старешина Соколске жупе Ужице, није могао присуствовати овој свечаности из више разлога. Наиме, он је славио Никољдан, па му је било незгодно да пред славу иде у Нову Варош. Осим тога, Драшкић је био резервни официр, па је 17.

²⁵⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

²⁶⁰ Алекса Станишић (Пријепоље, 1877 – Врућица код Теслића, 1934), угледни просветни и национални радник, др педагошких наука. Станишић је током живота обављао више функција: управитељ Учитељске школе у Скопљу, просветни инспектор за Скопску и Косовску област, министар за исхрану и одбрану земље у кабинету Стојана Протића, државни саветник, сенатор и бан Зетске бановине (1932-1934), бан Вардарске бановине. (*Саџац* бр. 44, Пријепоље, 1. септембар 1934, 2)

²⁶¹ *Саџац* бр. 34 (Пријепоље, 1. јануар 1934), 9; ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години; ИАУ, СЖУ VIII 1933, 65.

²⁶² ИАУ, СЖУ VII 1933, 29.

децембра у униформи морао присуствовати благодарењу у ужичкој цркви. Брат Угочи реферисао је касније Управи Жупе како је протекло освећење заставе друштва у Новој Вароши, па су они упутили искрено жаљење што су пропустили ову свечаност.²⁶³

Госте и изасланике најпре је поздравио подстаршина овдашњег друштва, Мишо Суботић, након кога су говоре одржали и Стамаћ, Боричић и Караматијевић. Примајући заставу из руку кума, изасланика бана и директора Боричића, Караматијевић је истакао значај ове свечаности за соколску идеју у Рашкој области.²⁶⁴

Приликом ове свечаности одржане су исте вежбе као и 1. децембра, с тим што је програм мало проширен, убацивањем: вежби мушке деце с палицама (10 учесника) и вежби мушког нараштаја - „Са села“ (10 учесника). Соколски хор отпевао је неколико песама, након чега је настало весеље уз соколску музику. Гостима и изасланицима био је приређен ручак у Кулића хотелу.²⁶⁵

Просперитет Соколске жупе Ужице у техничком и просветном смислу осећао се до септембра 1933. године. Жупа је стајала финансијски слабо, а од тада наступа период опадања или застоја у раду. Као главни разлог за то наводи се политика, јер је евидентно да су се многи појединци, чланови соколских јединица са подручја Жупе почели бавити политиком, од које их је тешко одвратити.²⁶⁶

Током 1934. године код свих јединица Ужичке соколске жупе осећао се технички и просветни напредак, као и марљив рад на пољопривредном подизању села. Соколско деловање за ту годину пореметила је у извесној мери смрт краља Александра I, док јединице најзад нису могле снаге да наставе започете послове. Посебно су наглашене побољшане економске прилике по селима у чему велику улогу играју соколске чете. У такве чете које су за похвалу, јер иду правим путем соколства, спадају младе чете Соколског друштва Нова Варош, а то су Радоиња и Бистрица.²⁶⁷

²⁶³ ИАУ, СЖУ VII 1933, 29.

²⁶⁴ *Санџак* бр. 34 (Пријепоље, 1. јануар 1934), 9.

²⁶⁵ *Санџак* бр. 34 (Пријепоље, 1. јануар 1934), 9; ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

²⁶⁶ ИАУ, СЖУ III 1933, 24.

²⁶⁷ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о техничком раду за 1934. годину.

У управу Соколске жупе Ужице за 1934. годину као одборници ушли су и чланови Соколског друштва Нова Варош, Јевстатије Караматијевић и Мишо Суботић.²⁶⁸

Десета годишња скупштина Нововарошког соколског друштва одржана је 9. јануара 1934. године у просторијама Суботића кафане у Новој Вароши. Иако је најпре била заказана у 2 сата поподне, она је са радом почела сат времена касније, услед првобитно слабе посете чланова. Након што је прозивком утврђено присуство 35 пуноправних чланова, што је било више од половине, скупштина је наставила са радом по предвиђеном дневном реду.²⁶⁹

На скупштини је, између осталог, констатовано да је друштво за својих 10 година постојања стекло велике пријатеље који су га помогли с већом сумом новца, а у такве се убрајају: поч. Милан Борисављевић, бивши старешина и легатор друштва, Драго Борисављевић, индустријалац, Крста Смиљанић, армијски генерал и сенатор, Милорад Вујичић, министар у пензији, Богољуб Јевтић, министар иностраних дела, Алекса Станишић, бан Зетске бановине, Милан Драгојловић, инжењер и Коста Кумануди, председник Народне скупштине Краљевине Југославије. Због великих заслуга према Нововарошком соколском друштву, за велике чланове добротворе, на предлог заменика старешине, Милољуба Суботића, проглашена су браћа: Светозар Бркановић, тада начелник среза у Босанској Градишци, Јосиф Јехличка, Јевстатије Караматијевић, др Константин Черњајев и поч. Светозар Тадић.²⁷⁰

Приликом ове скупштине изабрана је нова управа друштва, коју је потврдила управа Жупе. У ту нову управу, поред осталих, ушли су: др Константин Черњајев (старешина), Милољуб Суботић (заменик старешине), Јевстатије Караматијевић (просветар), Миланко Борисављевић (начелник), Милоје Зекавичић (заменик начелника), Сара Кулић (начелница), Љубица Стевовић (заменик начелнице), Драго Брашанац (благајник), Ђорђе Радибратовић (тајник), Вукашин Мичијевић (статистичар). Листу ове нове управе предложио је Миланко Борисављевић, а она је прихваћена акламацијом од

²⁶⁸ *Sokolski zbornik*, 135.

²⁶⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 9. јануара 1934. године.

²⁷⁰ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 9. јануара 1934. године.

свих чланова. За изасланика друштва на годишњој жупској скупштини одређен је Милољуб Суботић.²⁷¹

Начелник друштва, Миланко Борисављевић, замолио је нову управу друштва да на основу апела Савеза СКЈ, о летовању деце и нараштаја, поклони пажњу том питању, где би деца и нараштај највише летовали 15 дана, од тога пола на Кокином Броду, а пола на Златару. Излети чланства приређиваће се о Ђурђевдану и Илиндану.²⁷²

Начелница Нововарошког сокола, Сара Кулић, поднела је оставку на њену функцију, недуго након избора, због отежаних околности да обавља поверену дужност, па је уместо ње дужност начелнице поверена Љубици Јовичић.²⁷³

Нововарошко Соколско друштво се спремао да на Богојављење, 19. јануара 1934. године, свечано обележи 10-годишњицу свог постојања. Међутим, ово је одложено и у споразуму са Жупом остало је да се одреди нови датум прославе. Након жупске скупштине, одлучено је да се 10-годишњица постојања нововарошког Сокола прослави на Тројице, 28. маја 1934. године. Убрзо ће доћи до новог одлагања ове прославе, јер је 27. маја одржан слет у Пожеги. Жупа је Соколском друштву Нова Варош наложила да оно само изабере следећи датум, који неће бити током месеца јуна, јер је Жупа такође заузета. Друштво је за нови датум прославе одредило Петровдан, 12. јул 1934. године.²⁷⁴

Први заједнички састанак Нововарошког сокола са управама и чланством сеоских соколских чета одржан је у Новој вароши, на Цвети, 1. априла 1934. године. Састанку, који је почео у 11 сати, присуствовале су чете Бистрица, Радоиња и Радијевићи, док је чета Дебеља послала само два делегата, јер је тог дана одржан вашар у том селу. На седници управе чета са начелником друштва и референтом за сеоске чете, констатовано је да чете раде одлично и да се повећава број њихових чланова. Након одржане седнице, у црквеној порти, где је тог дана одржан је велики народни сабор, сеоске чете су приредиле

²⁷¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 9. јануара 1934. године.

²⁷² ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 9. јануара 1934. године.

²⁷³ ИАУ, СЖУ VII 1934, 3.

²⁷⁴ ИАУ, СЖУ VII 1934, 30.

заједнички час вежбе, на коме је учешћа узело 80 чланова чета. Сви присутни били су задивљени умешности вежбача, који су изводили вежбе без грешака.²⁷⁵

Управа друштва је средином 1934. године сазнала да су Савезу СКЈ слата анонимна писма у којима се налазе жалбе на Соко из Нове Вароши и појединих његових чланова. Управа друштва је тако тражила од Жупе да им достави та писма, како би се упознали са њиховом садржином, али је ово изгледа остало без успеха.²⁷⁶

Члан нововарошког соколског друштва, Мишо Суботић, отишао је 23. децембра 1934. године на одслужење војног рока. Услед овога он је био спречен да за извесно време ради на пољу соколства при свом матичном друштву, о чему је дирљивим писмом известио старешину Жупе Ђорђа Драшкића, кога је уз начелника Јехличку, изузетно ценио и поштовао.²⁷⁷

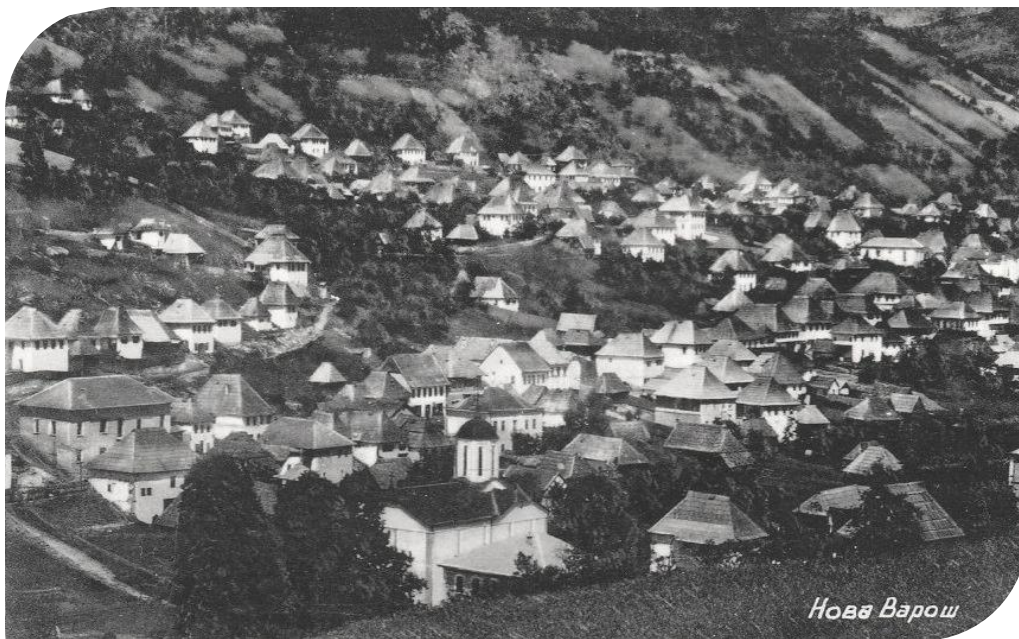
Након што је Друштво септембра 1934. године ставило соколски дом под кров, чекао се долазак начелника Жупе, Јосифа Јехличке, који је према склопљеном уговору с предузимачом, требао да прими радове са управом Друштва. Долазак Јехличке овом приликом у Нову Варош био је изузетно важан за јачање рада Друштва. Наиме, код неких чланова друштвене управе и код већине чланства, завладала је лењост, проузрокована исцрпним пословима око подизања дома од стране оних највреднијих чланова, који нису стигли да утичу на остале.²⁷⁸

²⁷⁵ ИАУ, СЖУ VII 1934, 7.

²⁷⁶ ИАУ, СЖУ VII 1934, 35.

²⁷⁷ ИАУ, СЖУ VII 1934, 38, Писмо Миша Суботића старешини Соколске жупе Ужице, 10. децембар 1934. године.

²⁷⁸ ИАУ, СЖУ VII 1933, 17.

Сл. 18. Нова Варош око 1935. године – у првом плану је нововарошка црква, а крајње лево види се новоподигнута зграда соколског дома

Када је Савез СКЈ 1936. године покренуо велики програм „Соколске Петрове Петољетнице“ (1936-1941) и Ужичка соколска жупа активно се укључила у њега. Јединице ове Жупе су већ у току прве године акције предузеле бројне активности на обнови и проширењу соколских активности. Тако је после свега неколико месеци међу соколским јединицама Жупе евидентна активност на: подизању домова, вежбалишта, воћних расадника, четних кошева, чесама, бунара, нужника, пчелињака, пошумљавању голети, развијању застава, оснивању нових јединица, борби против алкохола и дувана, одржавању аналфабетских течајева и сталних предавања, организовању штедње, итд.²⁷⁹

План рада Соколског друштва Нова Варош на пројекту „Петрове петољетнице“ усвојен је 6. септембра 1936. године, приликом свечане прославе рођендана краља Петра II. Тај план се односио на рад друштва и свих његових чета у: Бистрици, Радоињи, Радијевићима и Дебељи. Друштво се заветовало да ће у наредном периоду извршити следеће задатке: довршавање у пуности свог соколског дома, приређивање слета I окружја Жупе приликом освећења дома, подизање спомен-чесме посвећене хуманитарцу

²⁷⁹ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај одбора Петрове петољетнице Соколске жупе Ужице за 1937. годину.

капетану Оперлеу, који је положио живот за напредак овог краја, подизање соколског купатила за соколе и народ на реци Злошници код Нове Вароши, оснивање слетског фонда из којег ће се целокупно чланство спремати за свесоколски слет у Београду на дан завршетка „Петољетнице“, 6. септембра 1941. године.²⁸⁰

Поједини чланови друштва такође су се заветовали да ће: улагати у слетски фонд предвиђене рате за набавку одора и путне трошкове слета, учествовати на свим приредбама и ширити соколску идеологију у свим приликама, помагати рад трезвеног одсека у друштву и месту (сузбијање алкохола и дувана), сваке године на позив друштва засадити по једну садницу воћних или медоносних биљака на предвиђеним местима.²⁸¹

С друге стране, након главних завета четири соколске чете, појединци из ових чета су се заветовали да ће: извршити материјално и техничко спремање за слет у Београду 1941. године, сваки члан чете себи у наредном периоду набавити соколску значку, легитимацију и соколску капу, сваки члан код своје куће у селу направити хигијенски нужник, покалдрмисати двориште, пред свим одајама поставити дрвене оштре отираче за ноге, а пред спаваћим собама отираче од „козопредних материја“ или исплетених од „павитине“, затим да ће у потпуности одучити укућане и комшије од пљувања по патосима својих зграда, из својих уста избацити све погрдне речи и изразе, свим силама спречавати спорове и туче у својој средини. Свим члановима чета је такође наложено да помажу развој задругарства у свим облицима.²⁸²

Нововарошко соколско друштво је на својој скупштини 1937. године решавало питање даљег опстанка овог друштва. Захваљујући изабраној браћи и сестрама у управи друштва, оно је потисло сваки спољни партијски утицај на њега, чиме је осигурало своје постојање.²⁸³

Рад Соколске жупе Ужице и многих соколских јединица у земљи био је веома нестабилан током 1938. године. Као једна од разлога за то били су избори, који су међу соколске редове унели пометњу. Изборна борба довела је до раздора међу појединим

²⁸⁰ ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

²⁸¹ ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

²⁸² ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

²⁸³ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1937. годину.

члановима Сокола који су припадали различитим политичким странкама. Сви они заборављали су једно од соколских мисли: „Соколство изнад и ван политике“.²⁸⁴

Делегати Жупе Ужице посетили су 2. октобра 1938. године Пријепоље, где су одржали ванредну скупштину соколског друштва у том месту. Наиме, рад Соколског друштва Пријепоље тада је обновљен, после 3 године нерада. Истог дана делегати, браћа Драшкић, Глушчевић, Јунговић и сестра Нешовић, посетили су Нову Варош, разгледајући радове на изградњи соколског дома.²⁸⁵

Управа Жупе одржала је 23. октобра 1938. године седницу са друштвеним прочелницима Петрове петолетнице, на којој су учешћа узели прочелници соколских друштава из Нове Вароши, Вишеграда, Ариља и Ужица, док су се јавила друштва из Ивањице, Прибоја и Чајетине.²⁸⁶

У оквиру рада на Петровој петолетници до краја 1938. године Соколско друштво Нова Варош извршило је пошумљавање голети, посадивши 5 000 стабала различитог дрвећа, радило је на довршењу свога дома и подизању купатила за народ.²⁸⁷

Због општег политичког стања у Краљевини Југославији и њеном окружењу, које је утицало и на рад Сокола, многе соколске јединице почеле су да се гасе или да привремено прекидају свој рад. Међутим, нека друштва дала су се на још активнији рад, посебно на пољу акција за одбрану земље од потенцијалних непријатеља државе. У таква радна друштва 1939. године на подручју Ужичке соколске жупе, истицало се 12 друштава, међу које спада и Нововарошко соколско друштво, иако су његове сеоске чете обуставиле свој рад.²⁸⁸

Нововарошко соколско друштво одржало је у кафани Глишовића у Новој Вароши, 7. маја 1939. године, XV редовну годишњу скупштину. Упркос чињеници да није присутно довољно чланова, скупштина је почела са радом у 3 сата поподне. Као оверачи записника изабрани су Бранко Ђуришић и Радисав Зекавичић. Чланство окупљено на овој

²⁸⁴ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1938. годину.

²⁸⁵ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1938. годину.

²⁸⁶ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1938. годину.

²⁸⁷ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај прочелника М. Глушчевића о раду Соколске жупе Ужице на Петровој петолетници.

²⁸⁸ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1939. годину.

скупштини донело је „Резолуцију у две тачке“: 1) да управа друштва захтева од Краљевске банске управе Зетске бановине, најхитније одобрење послатих планова и предрачуна за доградњу дома, 2) да управа друштва захтева исплату суме од 20.000 динара, предвиђене буџетом Зетске бановине за 1938/1939. годину на име довршења соколског дома у Новој Вароши.²⁸⁹

Сл. 19. Нововарошка чаршија 1939. године

Након доношења „Резолуције“, приступило се избору нове управе друштва, где је предложена само једна листа, која је и усвојена. Међу члановима нове управе нашли су се браћа и сестре: Милан Невољица (старешина и референт за сеоске чете), Павле Приморац (први подстарешина), Владимир Ристић (други подстарешина), Радован Поповић (просветар), Радомир Борисављевић (тајник), Миланко Борисављевић (благајник и статистичар), Милоје Зекавичић (начелник), Миливоје Мидин (заменик начелника).²⁹⁰

Новоизабрана управа друштва приступила је интензивном раду у жељи да надокнади дуже време таворења друштва док није имало завршене просторије соколског дома. Усељењем у дом, маја 1939. године, пружила се права могућност за свестранији рад. Стога је нова управа одмах формирала начелништво и предњачки збор, у које су ушли: начелник, 2 предњака са положеним жупским предњачким испитом и 1 предњачки

²⁸⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 7. маја 1939. године.

²⁹⁰ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 7. маја 1939. године.

приправник. Рад у почетку није ишао у најбољем реду, јер је ненавикнуто на систематски рад, чланство нередовно похађало часове вежби. Касније се ситуација поправила, највише захваљујући чланским састанцима, па се одзив за вежбе готово удвостручио.²⁹¹

Начелништво друштва остало је убрзо окрњено по пријему дужности, одласком из Нове Вароши Миливоја Мидина, заменика начелника. Због тога је терет техничког рада пао на иначе мали број предњака, који су и због својих приватних обавеза, једва успевали да одговоре соколским задужењима. Недуго након одласка Мидина, Миланко Борисављевић, дао је оставку у предњачком збору (вођа врсте чланица), услед разочараности и потиштености због слабог одзива сестара (женског нараштаја) на часовима вежби. Упркос овим тешкоћама, начелништво је ипак било задовољно радом и постигнутим резултатима, посебно ако се у обзир узме чињеница да се друштво тек те 1939. године уселило у свој дом.²⁹²

Из статистике категорија друштва које су током 1939. године похађале часове вежбе, види се оправдано незадовољство Борисављевића. Подаци из те статистике су следећи:

Категорија	Уписаних	Похађало	Укупно часова	Укупна посета
Чланови	41	24	48	1152
Чланице	11	8	28	204
Мушки нараштај	31	16	64	1124
Женски нараштај	0	0	0	0
Мушка деца	18	12	54	648
Женска деца	19	12	54	648
Укупно	120	72	248	3776 ²⁹³

Усељењем у соколски дом 1939. године, прави соколски рад је могао да почне, будући да су соколи бранили гледиште да соколски дом ствара праве соколе. Отварање

²⁹¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години.

²⁹² ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години.

²⁹³ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години.

соколског дома ставило је управу друштва пред тежак задатак да набави најпотребнији намештај: лустере, столове, столице, чивилуке, завесе, ормаре за књиге, итд. Пошто су средства била исцрпљена друштво је помоћу разних позајмица успело да набави 50 солидних столица, потребан број лустера и сијалица, пећи, ормара за књиге и других најпотребнијих ствари. За набавку наведених ствари велики део заслуга припада начелништву друштва, као и позоришном одсеку, који је организујући приредбе у месту и на страни, успело да прибави значајну материјалну корист.²⁹⁴

На број чланова Соколског друштва Нова Варош током 1939/1940. године веома су утицале разне сметње и појаве, а једна од њих је да су појединци, тзв. „чисти и добри Југословени“, међу грађанством наметали паролу против уписа у соколско друштво: „Куд ћете ви доле, знате ли да је то комунистичко друштво, па зар тамо да се уписујете?!“ Прогнозе су да би друштво без оваквих појава достигло број од чак 250 чланова. Према извештајима статистичара, стање чланства у друштву на дан 1. маја 1939. године било је следеће:

1. Чланства свега: 84 (69 чланова, 15 чланица)
2. Нараштаја свега: 23 (19 мушких, 4 женских)

Закључно са 30. априлом 1940. године бројно стање у друштву се побољшало:

1. Чланства свега: 127 (99 чланова, 28 чланица), од овога броја чланова-вежбача је 42, а чланица-вежбачица 18
2. Нараштаја свега: 35 (27 мушких, 8 женских)

Током 1939. године у друштву није имало уписане ни мушке ни женске деце, а 1940. године број деце је износио укупно 28, и то мушке 15, а женске 13.²⁹⁵

У току 1939. године међу соколима Нове Вароши тешко је одјекнула вест да се ученицима овдашње гимназије забрањује актиност у Соколу. Наиме, праве околности које су довеле до овакве одлуке директора гимназије нису познате, али се сумњало да је он такву одлуку донео након што су га на то наговорили поједини грађани, који су

²⁹⁴ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години.

²⁹⁵ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај статистичара Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939/1940. години.

непријатељски били расположени према соколском друштву. Тако је директор гимназије помоћу њих исценирао напад на Соколе, одбивши усмено старешину друштва да обави суочење и испита узроке директорове забране. Друштво је истакло да такво сумњичење и подметање није одговарало једном просветном раднику, упоређујући насталу ситуацију са Нушићевим „Покојником“.²⁹⁶

Поред ове вести, управа друштва је убрзо суочена са још једном тешкоћом. Друштво је од стране Пореске управе у Новој Вароши кажњено драконском казном од 1.900 динара због тога што није пријавило 2 соколске игранке за чланство, одржане у соколском дому. Због оволиког износа, управа друштва је уложила жалбе вишој финансијској власти, с правом се питајући да ли је ова казна оправдавала заштиту државних интереса или је рука непријатеља соколства умешала прсте како би материјално ослабила друштво.

Годишња скупштина Жупе одржана је 24. марта 1940. године у Вишеграду. председавајући је био старешина Жупе, Ђорђе Драшкић, а скупштини су поред жупског старешинства, присуствовали делегати из Чајетине, Прибоја, Нове Вароши, Пљеваља и Вишеграда. На овој скупштини донета је акламацијом „Резолуција“, у којој се, поред осталог, наводи да ће соколство свом снагом сузбијати све појаве које воде цепању народног јединства и ломљењу моралних вредности народа Краљевине Југославије.²⁹⁷

Соколско друштво је 30. априла 1940. године одржало XVI редовну годишњу скупштину, у просторијама соколског дома. Заседању је присуствовало 68 чланова, 12 чланица и 40 грађана. Иако је сазвана за 2 сата поподне, скупштина је почела са радом сат времена касније, јер се старешина Милан Невољица надао да ће јој присуствовати делегати Жупе како су обећали, али је заседање обављено без њих. Скупштина је једногласно за овераче записника изабрала Алексу Бацковића и Светислава Видојевића.²⁹⁸

Тајник је, између осталог, констатовао да је друштво у протеклој години одржало 11 управних седница, две свечане седнице поводом Дана краљевог рођендана и Дана уједињења, једну комеморативну као успомена на трагичну смрт краља Александра, као и

²⁹⁶ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години.

²⁹⁷ *Sokolski glasnik* br. 14 (Beograd, 5. april 1940), 4.

²⁹⁸ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 30. априла 1940. године.

3 чланска састанка. Члан Милисав Петрушић изнео је пред скупштину чињенице и замерке млађој браћи соколима, да га не поздрављају ни на улици ни и у соколском дому, уобичајеним соколским поздравом „Здраво“.²⁹⁹

Старешина друштва предложио је на заседању да се чланарина за 1940. годину повиси, и то: члановима вежбачима са 18 на 24 динара, а члановима невежбачима са 30 на 36 динара. Ово је наишло на негодовање појединих чланова, као што су Радош Думић, Милољуб Мишо Суботић и Вукашин Мичијевић, који су истакли да има сиромашних чланова којима је тешко плаћати и постојећу чланарину. Убрзо је донето решење да се чланарина повиси на 24 и 36 динара, али да управа има у виду сиромашне чланове и да их ослободи чланарине.³⁰⁰

После завршене дискусије, почеће нешто бурнији рад скупштине. Члан Бранко Ђуришић је предао листу са кандидатима за нову управу друштва, на којој су се налазили: Вуко Мичијевић (старешина), Миланко Борисављевић (први подстарешина), Владе Ристић (други подстарешина), Радомир Борисављевић (тајник), Милоје Зекавичић (начелник), Раде Стевовић (благајник), Алекса Бацковић (просветар), Дејан Стевовић (заменик просветара). За чланове управе су предложени: Владе Борисављевић, Хајро Хацимуртезић, Велисав Веле Глишовић, Даут Мусић, Драгица Шапоњић; заменици: Вера Суботић, Зора Драгојловић, Бранко Ђуришић, Свето Борисављевић и Рада Љујић. Као чланови Надзорног одбора предвиђени су: Сретен Мичијевић, Дана Тановић и Светислав Видојевић, а за Суд части: Милош Тановић, Петар Митровић и Владе Ристић.

Након читања листе, због заузетошћу приватним пословима, Вуко Мичијевић и Миланко Борисављевић су одбили предложене функције. Услед овога је за старешину предложен и досадашњи, Милан Невољица, али је он као услов поставио да добије одрешене руке да сам изабере своје сараднике. Скупштина је изашла у сусрет овом предлогу и Невољица је предложио следећу управу: Милан Невољица (старешина), Владе Ристић (први подстарешина), Вуко Мичијевић (други подстарешина), Радомир Борисављевић (тајник), Миланко Борисављевић (благајник), Милоје Зекавичић (начелник), Алекса Бацковић и Милисав Марсенић (просветари), Владе Борисављевић,

²⁹⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 30. априла 1940. године.

³⁰⁰ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 30. априла 1940. године.

Фахро Хоџић, Дејан Стевовић, Миљана Стевовић, Јефа Караматијевић, Хајро Хацимуртезић, Дана Тановић (чланови управе), Мирко Рајановић, Петар Митровић, Буде Ристић (надзорни одбор), Блажо Кркељић, Алекса Бацковић и Милисав Петрушић (суд части).³⁰¹

Након овога је дошло до негодовања појединих чланова да не могу имати два просветара, као и да се уместо досадашњег управника соколског дома, Миланка Борисављевића, који је изјавио да због приватних послова неће више бити у друштвеној управи друштва, изабере Бране Кукуљац. Изреволтиран овим захтевима чланова и изменама у будућој управи, старешина Невољица је прекинуо скупштинско заседање у 6 сати поподне.³⁰²

Ради избора нове друштвене управе, ванредна скупштина Нововарошког соколског друштва, одржана је 12. маја 1940. године у соколском дому, у 4 сата поподне. На скупштини су предложене 3 листе потенцијалне управе друштва, а као предлагачи су се јавили Мирко Рајановић, управник поште (прва листа), Милисав Петрушић, полицијски писар (друга листа) и Дејан Стевовић, срески економ (трећа листа). Нека од нових имена чланова која се јављају на предложеним листама су: Момир Дамјановић, Јован Влаховић, Мила Зекавичић, Димитрије Пурић, Миланко Мичијевић, Милорад Томашевић, Сретен Томашевић, Јока Томић, Мујо Билалагић, Хајро Бербовић, Младен Ристић.

За прву листу гласало је 18, за другу 2, а за трећу 3 члана, док је 23 члана изразило негодовање према свим листама. Старешина и поједини чланови замерили су и прекорили оне који нису гласали, сматрајући да је то кукавичлук. Након тога настало је растурање чланова скупштине и жучно расправљање, па је старешина Невољица закључио скупштину и одлучио да материјал са ове и претходне скупштине пошаље Жупи на разматрање.³⁰³

На овај начин несносно стање у Нововарошком соколском друштву достигло је своју кулминацију, а стари соколски радници који су од првих година уз ово друштво,

³⁰¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 30. априла 1940. године.

³⁰² ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 30. априла 1940. године.

³⁰³ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник ванредне скупштине Соколског друштва Нова Варош од 12. маја 1940. године

изгубили су сваку вољу за радом. У редовима млађег соколског чланства у ово време јавља се покрет, предвођен једним до јуче виђеним соколом, који жели да ужива погодности соколског дома, али да га користи за активности које су све сем соколске. Због оваквог стања. Челни људи управе друштва су половином маја 1940. године дефинитивно решили да се повуку и да друштво препусте људима који га прижељкују.³⁰⁴

Иако се у литератури често среће да су комунисти имали велики утицај на рад соколских друштава у оквиру Ужичке соколске жупе, на основу расположивих извора уочљиво је да је соколство заступало јасну концепцију одбране земље од било ког спољњег окупатора. Тачно је да је у редовима соколских друштава овог краја био мали број комуниста, скојеваца и њихових симпатизера, али је њихов утицај занемарљив, иако се с тим не слажу тенденциозне и потпуно комунистички обојене публикације писане у доба социјализма. Тако не треба прихватити тенденциозне наводе да су многи чланови Соколског друштва Нова Варош 1926. године постали припадници КПЈ, као и да су тада „освајањем“ управе овог друштва, поставили другачију оријентацију рада.³⁰⁵

Током 1940. и почетком 1941. године начелништво Ужичке соколске жупе покушавало је да ангажује соколске јединице у извођењу вежби војничког карактера. Жупа је развила активност на додели пушака старог модела, по решењу Министарства војске и морнарице, ради извођења предвојничке обуке. Ипак је непознаница у којој мери је ова активност спроведена на самој територији Жупе.³⁰⁶ Жупа је од 8. до 22. априла 1940. године у Ужицу одржала народно-одбрамбени течај, који је похађало 20 предњака из 10 соколских јединица Жупе. Течај је завршен са добрим успехом и великим одушевљењем за народно-одбрамбени рад.³⁰⁷

Опкољавање Југославије почело је Аншлусом, када је на Караванкама Краљевина Југославија за суседа добила Немачку, да би се наставило италијанском окупацијом Албаније, априла 1939. године. Приступом Румуније, Мађарске и Бугарске Тројном пакту,

³⁰⁴ ИАУ, СЖУ VII 1940, 39.

³⁰⁵ М. Чарапић, *Соколство*, 186; В. Икономова, *нав. дело*, 58.

³⁰⁶ М. Чарапић, *Соколство*, 185.

³⁰⁷ *Sokolski glasnik* br. 40 (Beograd, 17. maj 1940), 4.

као и уласком немачке армије у те земље, Краљевина Југославија се до марта 1941. године нашла у кљештима фашистичких сила.³⁰⁸

И Нова Варош била је једно од многих места Краљевине Југославије у коме су 27. марта 1941. године одржане демонстрације против приступа земље Тројном пакту. Тога дана је председник општине Рајко Рајановић, уз помоћ студента филозофије Сретена Глишовића, веома брзо и успешно организовао демонстрације у Новој Вароши. На зборно место пред управном зградом среза изашли су радници, сељаци, службеници, трговци, омладина, већи број жена и старца, како Срба, тако и муслимана.³⁰⁹

На челу дуге колоне која је ишла од Среског начелства према Зебиновцу и назад кроз чаршију, налазили су се: председник општине Рајко Рајановић, студент филозофије Сретен Сreto Глишовић, свештеници Јевстатије Караматијевић и Илија Пурић, имам Хафиз-ефендија Ибишбеговић, начелник среза Вујић са своја 3 полицијска писара и једним бројем жандарма. Од жена су се у овој колони истицале: Криста, Лена и Миљана Стевовић, Кристина Ђековић и професорке немачке националности, Марија Бућ и Доротеја Лајбахер. Поздрављајући демонстранте пре поласка колоне, управник поште у Новој Вароши, Мирко Рајановић, испалио је са балкона поштанске зграде неколико метака из „нагана“ већег калибра, а потом се прикључио колони. Током кретања колоне кроз варош, узвикиване су пароле: „Доле фашизам!“, „Доле Хитлер!“, „Доле Мусолини!“, „Све за част и слободу, а част и слободу ни за шта!“, „Живео краљ Петар!“. Поред ових имало је и оних комунистички обојених, јер је доста симпатизера КПЈ било у колони: „Живела Комунистичка партија Југославије!“, „Живео велики и братски Совјетски Савез!“, „Живео друг Стаљин!“.³¹⁰

Након почетка Априлског рата 1941. године, рад Соколског друштва Нова Варош престао је у потпуности и више неће бити обновљен. Бројни чланови Нововарошког сокола узели су активног учешћа у раду четничких или партизанских јединица током Другог светског рата, те су многи и изгинули током ратног вихора.

³⁰⁸ В. Петрановић, *нав. дело*, 360.

³⁰⁹ В. Жујић, *Златарски крај у прошлости и народноослободилачкој борби*, Т. Ужице 1986, 86.

³¹⁰ *Исто*, 86-87; Д. Пејатовић, *Златарке (жене нововарошких краја у НОБ)*, Нова Варош 1987, 37.

6.4. Соколске чете Соколског друштва Нова Варош

Захваљујући напорима појединих напредних чланова Соколског друштва Нова Варош, соколске идеје почеле су почетком 1930-их година да продиру и у нововарошка села. За време свог постојања Друштво је у својим јединицама имало четири соколске чете. Међу првима је основана чета у Дебелји, а потом и чете у Бистрици, Радијевићима и Радоињи. Како би се што боље показале у свом раду, ове соколске чете су према правилима и упутствима осниване у близини сеоских школа, а у њиховом раду истакнуто место имали су учитељи и угледни домаћини.

Све четири сеоске соколске чете при Нововарошком соколском друштву су, упркос добро постојаном матичном друштву, обуставиле своје деловање током 1939. године, али су наставиле да постоје у оквиру Жупе, тј. нису обрисане из чланства попут многих других. Као велики разлог пропадања чета, управа друштва наводила је да су политичка дешавања око парламентарних избора, у којима су и неки чланови друштва узели учешћа, јако допринела да соколске чете буду запостављене, а убрзо и да се активност у њима прекине. Многи покушаји матичног друштва да ступе у контакт са управама чета завршавали су се без успеха.³¹¹

Било је покушаја да се средином 1931. године соколска чета формира и у Љепојевићима под Јавором, али је тај подухват остао без успеха, због непостојања сталног техничког вођства.³¹² Према казивању Мирка Копуновића (1926) из нововарошког села Буковик, који је од 1934. године похађао основну школу у суседним Љепојевићима, ту није постојала никаква соколска јединица. Једини траг соколства у то време овде је био „неки учитељ звани Тушар, члан Сокола, а који је предавао фискултуру у Буковику, Штиткову и Љепојевићима.³¹³ Он је први у том крају возио бициклу и тад смо ми ђаци први пут видели то чудо на два точка, за које нам најпре није било јасно како ради.“³¹⁴

³¹¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години; ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду у 1939. години.

³¹² ИАУ, СЖУ III 1931, 4.

³¹³ Ради се о Фрању Тушару, соколу који је 1931. године радио на одржавању вежби у Соколском друштву Нова Варош, а како се види из Мирковог исказа касније је радио по наведеним селима.

³¹⁴ Казивање Мирка Копуновића аутору приликом теренских истраживања 2018. године.

Соколска чета Бистрица

Село Бистрица, западно од Нове Вароши, било је центар истоимене општине у периоду између два светска рата, при Нововарошском срезу. У састав Општине бистричке, поред Бистрице, улазила су села Дражевићи и Челице.

Како би подстакло мештане Бистрице да оснују соколску чету, Нововарошко соколско друштво послало је напредног земљорадника Општине бистричке, Војка Стојића, на просветни течај у Жупи, одржан од 1. до 3. децембра 1933. године. Ово је имало успеха и у Бистрици ће ускоро доћи до оснивања соколске чете.³¹⁵ Према неким наводима чета је основана већ током маја 1933. године, међутим, тада вероватно само долази до окупљања заинтересованих напредних мештана да оснују своју соколску чету. Чета ће са својом управом бити формирана неколико месеци касније.

У просторијама Суботића кафане у Новој Вароши одржан је збор за оснивање соколске чете Бистрица, 8. јануара 1934. године. У име матичног Соколског друштва Нова Варош, збору су присуствовали: Милољуб Мишо Суботић (заменик старешине), Ђорђе Радибратовић (тајник), Миланко Борисављевић (начелник), Сара Кулић (начелница), Јевстатије Караматијевић, Драго Брашанац, Милоје Зекавичић и Изет Бегић (чланови управе).³¹⁶

Након отварања збора у 2 сата поподне, за председавајућег је изабран брат Суботић, а за овераче записника, браћа Караматијевић и Брашанац. Прозивком је утврђено да је присутно 35 младића изнад 18 година, који су, након што је председавајући одржао предавање о значају оснивања чета и прочитао Правилник за оснивање истих, једногласно изјавили да желе да ступе у чету.³¹⁷

Потом се приступило избору управе соколске чете Бистрица, у коју су изабрани: Војко Стојић (старешина и начелник чете), Мијо Љујић (заменик старешине), Мирко Главоњић (тајник), Љубо Стојић (благајник), Раде Дулановић, Косто Дивац, Рајко

³¹⁵ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду у 1933. години; ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду у 1933. години.

³¹⁶ ИАУ, СЖУ VII 1934, 45, Записник збора за оснивање соколске чете у Бистрици.

³¹⁷ ИАУ, СЖУ VII 1934, 54, Записник збора за оснивање соколске чете у Радијевићима.

Миросављевић, Павле Милошевић (чланови управе). У ревизорни одбор ушли су: Косто Боранијашевић, Милан Рајић и Петар Главоњић.

Пошто је председавајући брат Суботић истакао дужности чете, он јој је препоручио да у будућем периоду буде уредна у извршавању обавеза према Друштву и Жупи, као и да се спрема за предстојећи соколски слет у Сарајеву. Сви уписани чланови су заједно са члановима управе соколске чете прописно положили заклетву, након чега је донета одлука да уписнина, као и месечна чланарина износе 2 динара.³¹⁸ Соколска чета је за кратко време нарасла на 220 чланова са бројним нараштајом.³¹⁹

Сл. 20. Заједнички снимак соколске чете у Бистрици 1934. године

Познато је да се чета активно спрема за учешће на Покрајинском слету у Сарајеву 1934. године и да је на том слету учествовала са чак 170 својих чланова, од којих је 120 изводило вежбе! Бистрички соколи су за слетове и јавне часове недељама вредно

³¹⁸ ИАУ, СЖУ VII 1934, 45, Записник збора за оснивање соколске чете у Бистрици.

³¹⁹ Д. Пејатовић, *Школа у Бистрици 1885-1995*, Нова Варош 1995, 82.

вежбали на Црквеној равни у Бистрици, у хладовини великог храста уколико је врућина, затим на Грчини, Бјелом брду и другим местима по селу.³²⁰

Соколска чета Бистрица је заједно са соколском четом Радијевићи учлањена у састав Соколске жупе Ужице 16. јануара 1934. године.³²¹ Сваки члан соколске чете добио је стални катастарски број, који му се уноси у соколску легитимацију. Одлазак члана у војску није повлачио брисање из чланства, већ је катастарски број важио све док је члан и у војсци. Брисање из чланства наступило би уколико члан умре, одсели се или иступи из соколске јединице.³²²

Како би што боље одговорила соколским задацима и ширила културу и писменост, соколска чета Бистрица формирала је свој Просветни одбор, у који су, ушли: Бернарда Берта Беднаш, учитељица, Слободан Никачевић, студент права и Добрисав Рајић, ученик Учитељске школе, Лука Бучевац, Радисав Љујић и Васо Млађеновић. Одбор је био активан у организовању културних активности, разних скупова и предавања где су нова знања стицали како млади, тако и старији.³²³ Драмска аматерска секција соколске чете припремала је приредбе, разне скечеве, представе. Једна од најбоље припремљених приредби била је изведба представе Кочићевог „Јазавца пред судом“, приликом отварања нове школе у Бистрици 1936. године. Улогу Давида Штрпца тумачио је будући учитељ и управитељ бистричке школе Велимир Веле Мартиновић. Присутни су били одушевлени, предлажући да се овакве приредбе чешће одржавају.³²⁴

У оквиру соколске чете постојала је и музичка група, са врло широким пољем рада: црквени и сеоски сабори, скупови странака леве оријентације, свадбе, посела, итд. Чланови групе су често гостовали у Новој Вароши, у пространој кафани Миша Суботића, затим у Прибоју, Пријепољу и околним селима. Руководилац музичке групе при соколској чети био је Васо Млађеновић, аутор и извођач више песама, које је често изводио на зимским поселима, певајући најчешће јуначке песме уз гусле, као и оне шалјиве. Због

³²⁰ ИАУ, СЖУ IV 1934, 285; Д. Пејатовић, *Школа у Бистрици*, 151; Д. Пејатовић, *Бистрица кроз време*, Нова Варош 2004, 158.

³²¹ ИАУ, СЖУ IV 1934, 285.

³²² ИАУ, СЖУ VII 1934, 45.

³²³ Д. Пејатовић, *Школа у Бистрици*, 82.

³²⁴ *Исто*, 82-83.

неких песама које су биле политички обојене, више пута је саслушаван од жандарма и кажњаван.³²⁵

На великом народном сабору код цркве у Бистрици, на Велику Госпојину, 28. августа 1934. године, као најбоља соколска чета у Жупи, Бистрица је добила соколску заставу, коју им је свечано уручио народни посланик Страхиња Борисављевић. Након тога чланови чете извели су пригодан до тада невиђен програм на оваквим саборима.³²⁶

Грађани бистричке општине предњачили су у сваком погледу и у целом срезу, а нарочито признање за овакав рад припада председнику општине, Добросаву Љубојевићу, старешини соколске чете, Војку Стојићу, као и учитељицама Берти Беднаш и Смиљи Стевовић, које су се нарочито ангажовале у прикупљању прилога за подизање соколског дома у Бистрици. Извесна сума је прикупљена до краја 1935. године и очекивао се скори почетак радова.³²⁷

Сл. 21. Соколски дом у Бистрици

³²⁵ Д. Пејатовић, *Бистрица*, 161; В. Икономова, *нав. дело*, 60.

³²⁶ Д. Пејатовић, *Бистрица*, 159.

³²⁷ *Ужички глас* бр. 40 (Ужице, 3. новембар 1935), 3.

Помоћ од Министарства физичког васпитања народа тражила је соколска чета Бистрица 28. априла 1934. и 16. априла 1935. године, тражећи вероватно средства за свој соколски дом.³²⁸ На име набавки најпотребнијих вежбачких справа, Министарство физичког васпитања народа Краљевине Југославије одобрило је исплату помоћи у износу од 4 000 динара, соколској чети Бистрица, решењем од 26. јуна 1935. године.³²⁹

Соколски дом је овој бројној чети посебно био важан за даље активности, па су грађевински мајстори, чланови соколске чете, међу којима су били: Војко Стојић, Љубо Стојић, Радомир Кнежевић, Василије Млађеновић, Лазо Млађеновић, Мијо Љујић, Владе Пејатовић, Милован Рајић, Сретен Дулановић и др. радили на подизању и по 15 дана. Грађу, камен, песак, креч и други материјал, прикупљали су мештани и довозили до градилишта. Била је то права грађевинска акција, где се грађа стругала ручно на неколико „тезги“, мајстори су у кругу тесали камен, други су доносили воду и мешали малтер, а шкрипа тестера и ручних колица чула се непрестано. Подигнута је, али до 1941. године, недовршена зграда соколског дома са приземљем и спратом, у коју је много година касније смештена библиотека школе.³³⁰

Према плану рада по питању „Петрове петољетнице“ соколска чета Бистрица се 1936. године заветовала да ће извршити следеће задатке: подизање соколског дома који ће бити посвећен краљу Петру II, приређивање јавног часа приликом освећења свог соколског дома, коме ће присуствовати све јединице Нововарошког соколског друштва, подизање соколског воћњака, подизање соколског коша (амбара) попуњеног са најмање 10.000 кг жита, које ће служити као позајмица чланству у случају елементарних непогода и других недаћа, потпуна припрема за слет у Београду 1941. године, одржавање најмање 3 зимска аналфабетска течаја од по 10 дана за неписмене чланове чете и остале становнике општине.³³¹

Соколским четама у Бистрици и Радоињи, поред свега је сугерисано да што више раде за подизање својих воћњака на сваком парчету неупотребљене земље.³³² Ова

³²⁸ АЈ, 71-15-44, Молбе соколских друштава и чета.

³²⁹ АЈ, 71-59-181.

³³⁰ Д. Пејатовић, *Бистрица*, 159-160.

³³¹ ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

³³² ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

сугестија је проситекла из тога што наведена села имају повољан положај и налазе се на нижој надморској висини у односу на већину других нововарошких села, а и дан данас су позната по воћарству.

Према наводима тајника соколске чете Бистрица, учитељице Берте Беднаш, чета је до октобра 1938. године радила само по једној тачки завета, а то је подизање соколског дома, наводећи да ће се у наредном периоду приступити и решавању осталих тачака из завета.³³³

Све тежи живот на селу, јачање десничарских и националистичких странака и њихове активности, као и бројни други проблеми, довели су до слабљења рада соколске чете у Бистрици и њеног Просветног одбора. Органи власти, жандармерија и владајуће странке гледале су на чланове чете као на опозициону снагу. Стога су их спутавали у активностима, вршили притиске на поједине чланове, те су се они почели пасивизирати и напуштати Соко. Уочи Другог светског рата активности ове чете су замрле, а рад је сасвим прекинут у пролеће 1941. године.³³⁴

Соколска чета Дебеља

Нововарошко село Дебеља је између два светска рата најпре припадало Општини Штитково, а онда након административне реорганизације Општини Бојетићи. Соколска чета Дебеља основана је 1 јануара 1931. године и до краја те године имала је укупно 35 уписаних вежбача.³³⁵

Недуго по оснивању, за чланове чете у Дебељи набављене су соколске капе шајкаче. За њих је Жупа преко Соколског друштва Нова Варош тражила новац крајем децембра 1931. године, из чега се види да нису одмах плаћене. Остаје непознаница када је извесна сума за ове шајкаче уплаћена Жупи, али с обзиром да се касније не помиње потраживање, плаћена је у краћем року.³³⁶

³³³ ИАУ, СЖУ VII 1938, 49.

³³⁴ Д. Пејатовић, *Бистрица*, 162.

³³⁵ ИАУ, СЖУ V 1931, 93; ИАУ, СЖУ VII 1932, 6.

³³⁶ ИАУ, СЖУ VII 1931, 14.

Вођа чете у Дебељи, Крстоније Ђерковић, постављен је решењем Министарства просвете од 21. јула 1928. године за сталног учитеља у основној школи у Дебељи. У 6 година постојања ове школе, он се по оцени мештана (1930. године) показао као најбољи учитељ. Зато је школски одбор, сазнавши за предлог школског надзорника да се Ђерковић премести у школу у Буковику, реаговао код Министарства просвете септембра 1930. године, да се он не премешта. Ђерковић неће бити премештен из Дебеље, јер премештај није предложила Бановинска управа.³³⁷ Ђерковић је у Дебељу прешао из Бобова у Срезу пљеваљском, а одлуком Министарства просвете преведен је из привремене у сталну службу 18. јануара 1935. године.³³⁸

Почетком 1932. године старешина соколске чете био је Благоје Рољевић из Божетића, а тајник Недељко Јелић. Као старешина чете за 1933. годину помиње се Војо Поповић³³⁹, начелник чете био је Крстоније Ђерковић, док је тајник и даље Недељко Јелић.³⁴⁰ Према једном извештају од средине 1932. године, вођа чете учитељ Ђерковић, убраја се, поред Љубице М. Јовичић из Нове Вароши, у најистакнутије међу редовима вежбача матичног соколског друштва.³⁴¹

Редов I чете 7. ваздухопловног пука у Мостару, Гаврило Аничич, иначе члан сеоске соколске чете Дебеља, предложен је фебруара 1932. године, од Управе ове чете, Соколској жупи Ужице, као способан за похађање течаја за вође соколских чета.³⁴² Први курс Школе за обуку војника за вође соколских чета, одржан је од 14. марта до 6. маја 1932. године. У тај први курс примљена су и 3 сокола-војника из Соколске жупе Ужице, који се налазе на одслужењу кадровског рока. Један од њих био је Гаврило Аничич из Дебеље.³⁴³ Иако је Аничич успешно завршио овај курс, он се неће наћи на челу чете у Дебељи, већ ће ту функцију увек обављати учитељ Ђерковић.

³³⁷ АЈ, 66-1738-1796.

³³⁸ *Просветни гласник* бр. 2 (Београд, фебруар 1930), 162; *Просветни гласник* бр. 9 (Београд, септембар 1930), 896.

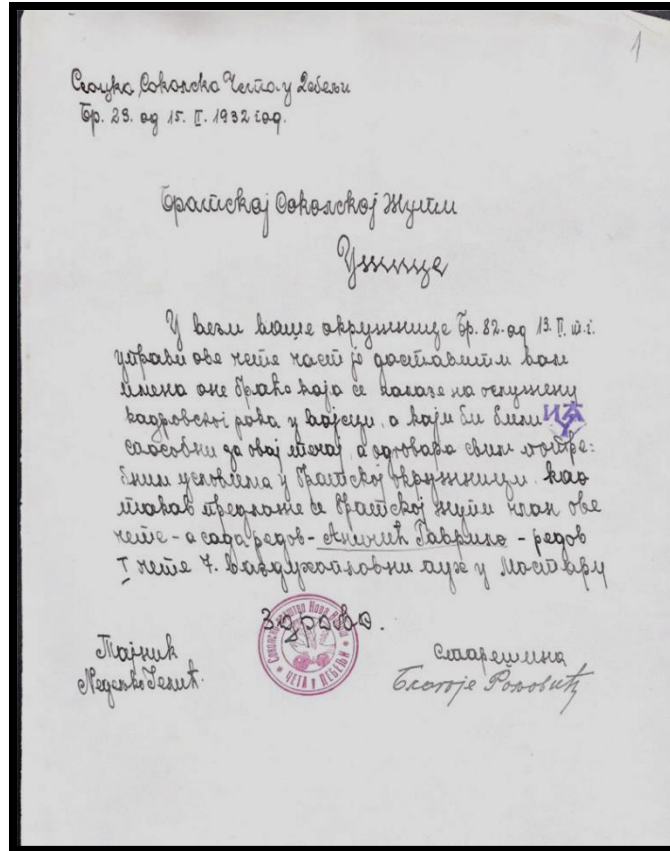
³³⁹ Војо Поповић (1890-1951), из нововарошког села Буковиц, познатији као Војо „Бобовић“.

³⁴⁰ ИАУ, СЖУ VII 1932, 53; ИАУ, СЖУ VII 1934, 51, Велики статистички извештај за 1933. годину.

³⁴¹ ИАУ, СЖУ VII 1932, 6.

³⁴² ИАУ, СЖУ VII 1932, 53.

³⁴³ ИАУ, СЖУ I 1932, 53.

Сл. 22. Краснопис Недељка Јелића – Предлог Управе чете у Дебели о слању редова Гаврила Аничића на течај 1932. године

Соколско друштво Нова Варош и Соколска чета у Дебели, почетком марта 1932. године налазили су се међу соколским јединицама са подручја Соколске жупе Ужице, које нису послале окружнице са подацима за 1931. годину, те су поред осталих јединица опоменуте да то учине у најкраћем року.³⁴⁴ Такође, поменуто друштво и чета су се 14. марта 1933. године налазили међу друштвима и четама са подручја Соколске жупе Ужице, која нису Савезном статистичком одсеку послали велике статистичке извештаје за 1932. годину.³⁴⁵ И док је Соколско друштво Нова Варош то убрзо учинило, чета у Дебели се

³⁴⁴ ИАУ, СЖУ I 1932, 60.

³⁴⁵ ИАУ, СЖУ II 1933, 122, Савез СКЈ ургира код Соколске жупе Ужице да јединице пошаљу статистичке извештаје.

почетком септембра 1933. године и даље налазила на списку немарних јединица Жупе, на чије се статистичке извештаје још чекало.³⁴⁶

Према списку задужења соколских јединица Соколске жупе Ужице, на дан 31. децембра 1932. године, соколска чета Дебеља опорезована је са 74 динара за озледни фонд.³⁴⁷ Задужења соколских јединица Соколске жупе Ужице на име разреза савезних доприноса за 1933. годину изведена су на основу стања из великих статистичких извештаја. Јединице које те извештаје нису на време послале, као што је Соколска чета у Дебељи (38 чланова, 36 деце), добиће своја задужења за порез накнадно.³⁴⁸ Закључно са 31. децембром 1933. године, соколска чета Дебеља дуговала је по 74 динара за озледни фонд за 1932. и 1933. годину.³⁴⁹

Према нестручно попуњеним подацима Великог статистичког извештаја за 1933. годину, соколска чета у Дебељи бројала је укупно 38 чланова, од чега су 37 сељаци и 1 учитељ. Негде унети као „чланови-вежбачи“, а негде и као „предњачице“, вежбе је током сваког месеца похађало њих 28. Друштвени приходи и расходи за наведену годину износили су 136 динара, а помиње се и дуговање Савезу од 74 динара. Соколска чета је од опреме за вежбање једино поседовала једно вратило и једну лопту. Вежбе су се лети изводиле на сеоској утрини (35 са 15 м), чији су власници села Дебеља и Бојетићи, а током зиме у школској згради (димензије вежбаонице биле су дужина 8 м, ширина 6 м и висина 3,8 м).³⁵⁰ Вежбаоница је загревана од 1. октобра до 15. маја, а за то је било поребно 30 м³ дрва.³⁵¹

Чета је у 1933. години одржала 3 друштвена јавна наступа, и то: 29. јула, 20. августа и 8. септембра. Чета је током године једном учествовала са матичним друштвом и на јавном наступу других соколских јединица. Такође је одржано и 7 излета, на којима се превалило између 2 и 17 км.³⁵²

³⁴⁶ ИАУ, СЖУ II 1933, 139, Савез СКЈ ургира код Соколске жупе Ужице да јединице пошаљу статистичке извештаје.

³⁴⁷ ИАУ, СЖУ III 1932, 20.

³⁴⁸ ИАУ, СЖУ V 1933, 107.

³⁴⁹ ИАУ, СЖУ V 1934, 117.

³⁵⁰ ИАУ, СЖУ VII 1934, 51, Велики статистички извештај за 1933. годину.

³⁵¹ ИАУ, СЖУ VII 1931, 43.

³⁵² ИАУ, СЖУ VII 1934, 51, Велики статистички извештај за 1933. годину.

Соколска жупа Ужице је током 1933. године бројила 11 соколских чета. У многима од њих тада нису одржана предавања за унапређење пољопривреде и задругарства. Међу таквима се налазила и чета у Дебељи, која уз још неке чете уопште није слала податке о одржавању ових предавања, а Жупа није имала материјалних могућности да на лицу места види рад соколских чета.³⁵³

Соколска чета Дебеља одржала је 18. марта 1934. године своју годишњу скупштину, на којој је изабрана нова управа чете, која је одмах почела са радом и припремањем вежби. Такође, уписано је и нових 50 чланова чете.³⁵⁴

Соколска чета Дебеља учествовала је 25. јуна 1934. године на свечаном парастосу изгинулим ратницима 1809-1918. године на оближњој планини Јавор. Овај парастос је одржан на иницијативу учитеља из околине Јавора и свештеника Чедомира Чакаревића из Штиткова, који је чинодејствовао на помену.³⁵⁵

Према статистичком извештају од 2. септембра 1934. године, који је попунио управитељ и учитељ четвороразредне Народне основне школе „Краљ Петар Велики Ослободилац“ у Дебељи, Крстоније Ђерковић, у овој школи било је укупно 146 православних ученика (86 мушких и 60 женских) и 2 наставника (Крстоније Ђерковић и Будимир Чакаревић, нап. аутор).³⁵⁶ Иако је основана још 1931. године, соколска чета Дебеља се преко матичног друштва жалила управи Жупе у пролеће 1934. године, да је запостављена и да још увек није добила катастарске бројеве чланова оснивача ове соколске чете.³⁵⁷

Соколска чета Дебеља се већ почетком 1934. године помиње као чета која „не показује никаквог живота“. И поред свих напора и свесрдног настојања матичног Соколског друштва Нова Варош, чета у Дебељи не учествује на друштвеним и другим тецајевима, нити показује друге активности. За овај нерад и неодговорност у управљању четом, одговорним се сматра учитељ Крстоније Ђерковић, који је занемарио рад са четом

³⁵³ ИАУ, СЖУ III 1934, 25, Извештај о раду соколских чета за унапређење пољопривреде и задругарства.

³⁵⁴ ИАУ, СЖУ VII 1934, 7.

³⁵⁵ *Правда* бр. 10647 (Београд, 26. јун 1934), 17.

³⁵⁶ АЈ, 66-2948-2338, Статистика народних школа.

³⁵⁷ ИАУ, СЖУ VII 1934, 52.

и који не дозвољава ником другом да се прими вођства ове соколске јединице.³⁵⁸ Због неодговорности и немара у раду, марта 1934. године, било је предложено да се из соколског чланства отпише 5 чета са подручја Жупе, међу којима се налазила и чета из Дебеље.³⁵⁹

Од свих чета на територији Соколског друштва Нова Варош, соколска чета Дебеља дала је, приликом објаве плана рада на програму „Петолетнице“ (1936-1941), 6. септембра 1936. године, најмање предвиђених активности. Чета се заветовала да ће урадити само два задатка, и то: да ће се сама реорганизовати, како би одговорила општим соколским задацима, као и да ће организовати најмање 2 зимска аналфабетска течаја од по 10 дана за неписмене чланове чете и друге мештане овог краја. Чета у Дебељи, међутим, није успела да изврши ни ове положене завете.³⁶⁰

Да је Соколска чета Дебеља и у наредном периоду показивала слабу активност сведоче и подаци које су дали ђаци Основне школе у Дебељи, током међуратног периода. Према казивању Злате Чкоњевић (1925), дев. Поповић из Божетића, која је од 1932. године ишла у ову школу, поред Ђерковића, који ју је кратко учио, учитељ у овој школи у том периоду био је и Будимир Р. Чакаревић из Штиткова. У време Златиног школовања, које је прекинуто након атентата на краља Александра 1934. године, њој није било познато да су извођене било какве соколске вежбе или предавања. Ово није ни најмање чудно јер се из извештаја види да су соколске вежбе са наводних 28 чланова вежбача наводно приређиване од 3 до 7 пута месечно током 1933. године, а јавни наступи су одржавани током летњег распуста. Тада се још и сматрало да чета делује активно, а у наредном периоду број вежбачких дана и вежбача није повећаван.³⁶¹ Овакве Златине наводе потврдили су и Добривоје (1929) и Војислав Поповић (1929) из Божетића, који су у наведену школу ишли нешто касније, од 1937. до пролећа 1941. године. Њима је учитељ стално био Ђерковић, али соколским траговима нема никаквих назнака, нити су они за неког од ученика или сељака знали да је био члан Сокола.³⁶² Поуздано се из извештаја

³⁵⁸ ИАУ, СЖУ VII 1934, 31.

³⁵⁹ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Реферат и предлози о оснивању нових јединица и ликвидацији неваљалих.

³⁶⁰ ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

³⁶¹ Казивање Злате Чкоњевић аутору приликом теренских истраживања 2018. године; ИАУ, СЖУ VII 1934, 51, Велики статистички извештај за 1933. годину.

³⁶² Казивања Добривоја и Војислава Поповића аутору приликом теренских истраживања 2018. године.

тајника Жупе зна да соколска чета Дебелџа није ништа радила од 1938. године, већ је само формално постојала.³⁶³

Соколска чета Радијевићи

Подзлатарско село Радијевићи је између два светска рата било центар истоимене општине у Нововарошком срезу. Збор за оснивање сеоске соколске чете Радијевићи одржан је 8. јануара 1934. године у просторијама Суботића кафане у Новој Вароши. Приликом истог овог збора основана је и соколска чета Бистрица. Испред матичног Соколског друштва Нова Варош, збору су присуствовали: Милољуб Мишо Суботић (заменик старешине), Ђорђе Радибратовић (тајник), Миланко Борисављевић (начелник), Сара Кулић (начелница), Јевстатије Караматијевић, Драго Брашанац, Милоје Зекавичић и Изет Бегић (чланови управе). Збор је у 2 сата поподне, кратким говором, отворио заменик старешине, председавајући збора, брат Суботић, а уједно су за овераче записника одређени браћа Караматијевић и Брашанац.³⁶⁴

Приликом прозива пријављених за упис у чету, утврђено је да је присутно 36 младића старијих од 18 година. Након што је председавајући у целости прочитао правилник за оснивање соколских чета, сви младићи су једногласно прихватили да желе да ступе у соколску заједницу.³⁶⁵

Након овога прешло се на избор управе соколске чете, а том приликом су изабрани: Јаков Бурић (старешина чете), Милутин Пурић (заменик старешине), Радомир Гујаничић (тајник), Радоје Лојаничић (начелник), Мићо Пурић (благајник), Милутин Пурић (просветар). Као чланови управе изабрани су: Јегдомир Мишевић, Петко Пивљаковић и Момир Џоковић, док су за ревизоре постављени: Милош Пејовић, Владимир Пурић и Влајко Поповић.³⁶⁶

³⁶³ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1938. годину.

³⁶⁴ ИАУ, СЖУ VII 1934, 54, Записник збора за оснивање соколске чете у Радијевићима.

³⁶⁵ ИАУ, СЖУ VII 1934, 54, Записник збора за оснивање соколске чете у Радијевићима.

³⁶⁶ ИАУ, СЖУ VII 1934, 54, Записник збора за оснивање соколске чете у Радијевићима.

По избору управе, председавајући је истакао дужности чете, препоручујући новооснованој чети да буде уредна у извршавању обавеза према Друштву и Жупи, као и да се спрема за предстојећи соколски слет у Сарајеву. Именовани чланови управе и уписани чланови чете прописно су положили заклетву, након чега је збор одлучио да уписнина износи 2 динара, а чланарина 1 динар месечно. Збор је онда закључен и Начелству среза послата је пријава о оснивању чете.³⁶⁷ Соколске чете Радијевићи и Бистрица заједно су учлањене у састав Соколске жупе Ужице 16. јануара 1934. године.³⁶⁸

Учитељ и старешина чете Јаков Бурић, био је син Петра Бурића из Никшића, а оженио се 4. фебруара 1923. године, Велинком, ћерком Света Борисављевића из Нове Вароши.³⁶⁹ Бурић је претходно био управитељ школе у Бистрици између 1923. и 1925. године.³⁷⁰

Према једном уверењу Општине радијевачке учитељу Јакову Бурићу, од 11. фебруара 1934. године, види се да је он доласком у Радијевиће служио за пример како у школи, тако и ван ње. Био је изузетно заслужан за просветно, културно и национално уздицање мештана Општине радијевачке. Био је активан и на пољу економије, развијајући рационално повртарство, сточарство, пчеларство и живинарство. Такође, посебно се наводи његова активност у оснивању овдашње соколске чете, која ради успешно са 48 чланова, као и стрељачке дружине, чији је он председник.³⁷¹

Јаков Бурић, учитељ школе у Радијевићима, одељење у Акмачићима, школске 1932/1933. године оптужен је од стране школског надзорника Величка Марковића за више иступа, као шти су: изазивање свађе и сукоба са учитељем Голубом Радовићем, кога је јавно омаловажавао, често одсуствовање са наставе без ичијег одобрења и без стварног разлога, телесно кажњавање ученика, коришћење школског служитеља Реље Остојића за решавање својих приватних послова, итд. Као отежана околност Бурићу је у обзир узето и то што су раније, док је службовао у Бистрици, против њега постојале тужбе грађана.

³⁶⁷ ИАУ, СЖУ VII 1934, 54, Записник збора за оснивање соколске чете у Радијевићима.

³⁶⁸ ИАУ, СЖУ IV 1934, 285.

³⁶⁹ *Време* бр. 395 (Београд, 25. јануар 1923), 2.

³⁷⁰ Д. Пејатовић, *Школа у Бистрици 1885-1995*, Нова Варош 1995, 80-81, 84.

³⁷¹ АЈ, 66-1738-1796.

Школски надзорник окарактерисао је Бурића као човека склоног свађи, физичком разрачунавању и стварању раздора међу колегама.³⁷²

Након више судских претреса и саслушања многих сведока: банског већника и председника Општине божетићке Воја Поповића, Ранка Гујаничића из Вилова, учитеља Голуба Радовића, Светозара Пурића, Глиша Гујаничића, против учитеља Бурића су изведене бројне оптужбе. Већина тих оптужби изведене су изгледа по нагововру и под великим утицајем школског надзорника Величка Марковића, с којим је Бурић имао несугласице.³⁷³

Решењем од 17. октобра 1933. године Бурић је премештен у Јунаке, Срез дежевски, али је он одбио да прими од управитеља школе овај акт о премештају. Потом је покупио потписе неписмених сељака и са потписима је, напустивши дужност у школи, отишао у Београд, како би спречио свој премештај. По повратку Бурић је међу учитељима лансирао причу да му школски надзорник не може ништа.³⁷⁴

Државни тужилац је обуставио кривични поступак и гоњење учитеља Бурића решењем од 17. октобра 1936. године, који је крајем те године решењем министра кажњен само губитком плате за месец дана. Бурић је у писму министру просвете од 16. марта 1937. године објаснио да је он одувек био исправан учитељ у вршењу дужности и за сваку похвалу. Нарочито се за време службовања у Радијевићима истакао у школским и ваншколским активностима, за шта је награђен са 5 000 динара од Министарства просвете. Такође, наводи да су оптужбе против њега неосноване и да је све то проистекло из тога што је он имао ситне неспоразуме са тадашњим школским надзорником Величком Марковићем.³⁷⁵

Јаков Бурић је по молби од 6. децембра 1932. године, да би сачувао свој углед од бројних напада, премештен из Радијевића у Нову Варош, одлуком Министарства просвете

³⁷² АЈ, 66-1738-1796.

³⁷³ АЈ, 66-1738-1796.

³⁷⁴ АЈ, 66-1738-1796.

³⁷⁵ АЈ, 66-1738-1796.

од 23. октобра 1935. године.³⁷⁶ Из Нове Вароши Бурић је по молби 1940. године премештен у Сарајево.³⁷⁷

Соколска чета Радијевићи се током 1936. године заветовала да ће на програму петогодишње „Петрове петолетнице“ извршити следеће задатке сличне као и остале чете Соколског друштва Нова Варош: подизање соколског воћњака, подизање сопственог соколског дома који ће бити посвећен краљу Петру II, приређивање јавног часа приликом освећења овог соколског дома, коме ће присуствовати све јединице Нововарошког соколског друштва, подизање соколског коша (амбара) попуњеног са најмање 10.000 кг жита, које ће служити као позајмица чланству у случају елементарних непогода и других недаћа, потпуна припрема за слет у Београду 1941. године, одржавање најмање 3 зимска аналфабетска течаја од по 10 дана за неписмене чланове чете и остале становнике општине.³⁷⁸

Соколским четама у Радијевићима и Дебељи, такође је наложено да се у својим селима постарају одгоју што боље ситне стоке. Идући ка циљу поправљања економског положаја, препоручено им је да посећују сточне изложбе, као и да се старају да своју ситну стоку оплоде са бољим врстама.³⁷⁹

Бурићевим одласком из Радијевића, рад и активност соколске чете се посебно после 1934. године постепено гасио, да би до 1941. године ова чета радила само с времена на време.³⁸⁰

³⁷⁶ *Просветни гласник* бр. 11 (Београд, новембар 1935), 1142.

³⁷⁷ *Просветни гласник* бр. 11 (Београд, новембар 1940), 1203.

³⁷⁸ ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

³⁷⁹ ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

³⁸⁰ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1938. годину.

Соколска чета Радоиња³⁸¹

Међуратна Општина радоињска обуватала је 4 села: Радоињу, као центар општине, Кокин Брод, Вранеша и Амзиће. У сали основне школе у Радоињи одржан је 18. фебруара 1934. године први збор ради оснивања сеоске соколске чете Радоиња. Збору су присуствовали изасланици матичног Соколског друштва Нова Варош, браћа: Мишо Суботић (заменик старешине), Милоје Зекавичић, Милан Невољица, предњак Хусо Мусић (чланови управе друштва). Након што је прочитан списак пријављених чланова у сеоску чету, Мишо Суботић је отворио збор, предлажући учитеља Милисаву Гвозденовића за старешину чете, а за овераче записника Алексу и Миленка Суботића.³⁸²

По преласку на дневни ред, Мишо Суботић је одржао присутнима предавање о соколској идеологији, које су сви пажљиво саслушали. После тога приступило се избору управе соколске чете, у коју су ушли: Милисав Б. Гвозденовић (старешина чете), Алекса Суботић (заменик старешине), Драго С. Пауновић (тајник и благајник), Павле Благојевић (начелник), Сретен Шукић (заменик начелника), Јован Богдановић, Радисав Суботић, Бранко Лапчевић, Момчило Ђајић (чланови управе), Радоје Давидовић, Миленко Суботић (ревизори). Чланови управе су након избора извршили заклетву, а одређена је и месечна чланарина од по 1 динар, након чега је збор завршен.³⁸³

Соколска чета Радоиња је на седници Жупског одбора 18. марта 1934. године учлањена у састав Соколске жупе Ужице, а убрзо је уведена и у картотеку Савеза. Чета је учлањена након што је утврђено да она технички већ ради и да се спрема за предстојеће слетове. Управу Жупе посебно је радовало што је у управи ове соколске чете био земљорадник Павле Благојевић, јер је он успешно завршио течај техничког вођства при Соколском друштву Нова Варош.³⁸⁴

Неколико месеци по оснивању соколске чете Радоиња, њен старешина, учитељ Милисав Гвозденовић нашао се на оптуженичкој клупи. Земљорадник и члан соколске

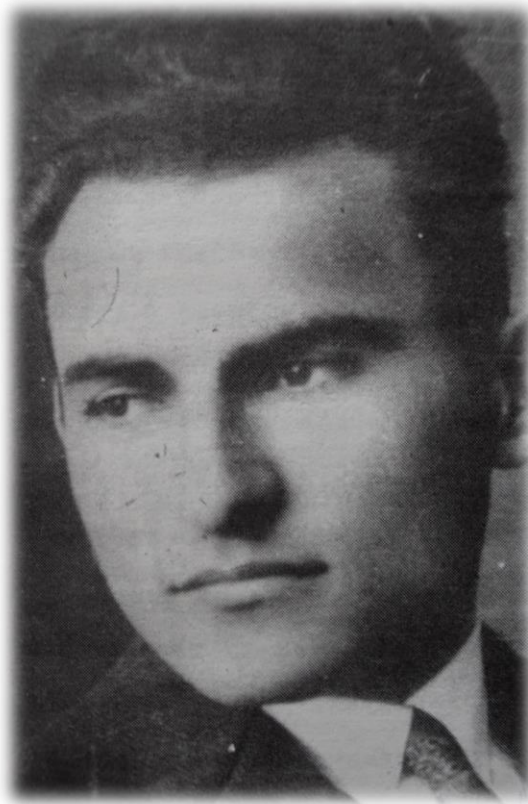
³⁸¹ У тадашњим списима село се најчешће бележи као „Радојина“ или „Радојиња“. У овом раду биће коришћен назив „Радоиња“, што одговара данашњем имену овог нововарошког села.

³⁸² ИАУ, СЖУ VII 1934, 57, Записник збора за оснивање сеоске соколске чете Радоиња одржане 18. фебруара 1934. године.

³⁸³ ИАУ, СЖУ VII 1934, 57, Записник збора за оснивање сеоске соколске чете Радоиња одржане 18. фебруара 1934. године.

³⁸⁴ ИАУ, СЖУ VII 1934, 58; ИАУ, СЖУ VII 1934, 59.

чете Симо Ђајић из Радоиње оптужио је код министра просвете учитеља Гвозденовића да је 12. и 14. октобра 1934. године пуцао из пушке радоињске „Савезне стрељачке дружине“, узнемирујући грађанство радоињске општине, који су мислили да је почела мобилизација. Мештани су се наводно услед пуцњаве узнемирили, с обзиром да је неколико дана пре, 9. октобра погинуо краљ Александар I Карађорђевић. Такође, Гвозденовић се теретио да је 18. октобра, на дан сахране краља Александра, позвао и оставио ђаке да се играју код школе, док је он отишао у лов на зечеве, где је такође пуцао. Чак је 21. октобра сазвао чланове стрељачке дружине на гађање, али су они то одбили. Овакви поступци Гвозденовића били су потпуно неоправдани, посебно што је расписом Стрељачког Савеза од 13. октобра 1934. године, строго забрањено било какво пуцање из пушака у данима народне жалости.³⁸⁵

Сл. 23. Учитељ и старешина соколске чете у Радоињи – Милисав Гвозденовић

³⁸⁵ АЈ, 66-1738-1796.

Оптужбе Сима Ђајића, који је тражио кажњавање и премештај Гвозденовића, као сведоци потврдили су и поједини мештани Радоиње: Милоје Шукић, Млађен Ђуковић, Душан Благојевић, Чедо Бранисављевић и Павле Благојевић. Гвозденовић је на саслушању изјавио да је испробавао пушку на стрелишту и да није знао за забрану пуцања у данима жалости, али му то није уважено. Ипак, начелник одељења за основну наставу Министарства просвете, Јован Петонић, „казнио је“ Гвозденовића укором, не премештајући га „у најгоре мјесто“.³⁸⁶

Све док се на њеном челу налазио старешина Милисав Б. Гвозденовић (1906-1982), соколска чета у Радоињи показивала је одређену активност. Он је био родом из села Дубрава код Прилика (Ивањица). Након завршетка Учитељске школе у Ужицу, добио је прву дужност у Кладници код Сјенице, где се оженио учитељицом Радмилом-Радом Милекић, родом из Нове Вароши. Њих двоје су заједно 1932. године премештени на службу у Радоињу, где је Милисав у периоду 1932-1938. године одговорно и стручно обављао и дужност управитеља радоињске школе.³⁸⁷ Након службе у Радоињи, Милисав је радио је у Ариљу и Приликама. Период 1941-1945. године провео је у заробљеништву у Италији и Украјини, да би након рата до 1948. године живео у Ивањици, одакле је прешао у Ужице. Овде је најпре радио као васпитач у Дому ратне сирочади, а потом као стручни учитељ цртања у гимназији и основној школи „Андреја Ђуровић“, где је и пензионисан.³⁸⁸

Приликом свечане прославе рођендана краља Петра II у Новој Вароши, 6. септембра 1936. године, усвојен је план рада Соколског друштва Нова Варош и његових чета на пројекту „Петрове петолетнице“. Према овом плану соколска чета Радоиња се заветовала да ће извршити задатке попут осталих чета: подизање сопственог соколског дома који ће бити посвећен краљу Петру II, приређивање јавног часа приликом освећења свог соколског дома, коме ће присуствовати све јединице Нововарошког соколског друштва, подизање соколског воћњака, пошумљавање голети у Општини радоињској, подизање соколског коша (амбара) попуњеног са најмање 10.000 кг жита, које ће служити за помоћ чланству у случају елементарних непогода и других недаћа, потпуна припрема за

³⁸⁶ АЈ, 66-1738-1796; В. Суботић, Д. Јанковић, *Радоиња: село, школа, време*, Нова Варош 1997, 142.

³⁸⁷ *Просветни гласник* бр. 10 (Београд, октобар 1933), 982; В. Суботић, Д. Јанковић, *нав. дело*, 132.

³⁸⁸ В. Суботић, Д. Јанковић, *нав. дело*, 132; М. Ђурчић, *Соколи Ивањица*, Ужице 2019, 142.

слет у Београду 1941. године, одржавање најмање 3 зимска аналфабетска течаја од по 10 дана за неписмене чланове чете и остале становнике општине.³⁸⁹

Познато је да је соколска чета Радоиња је у оквиру рада на „Петољетници“ до краја 1938. године засадила 500 шумских садница, у оквиру подизања тзв. „Петрових гајева“. Такође, чета уз помоћ Савеза успела да подигне соколски амбар за неколико хиљада килограма кукуруза.³⁹⁰ Остали завети ове чете остали су ипак неиспуњени, јер је чета током 1939. године обуставила своје деловање, настављајући да постоји формално до 1941. године.

³⁸⁹ ИАУ, СЖУ VII 1936, 8.

³⁹⁰ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај прочелника М. Глушчевића о раду Соколске жупе Ужице на Петровој петољетници; ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години.

6.5. Културно-просветна делатност

Још је Јован Цвијић говорио да нововарошки крај има најмаркантније језичке и расне одлике, па су витални интереси нације да се тај крај културно и просветно уздигне.³⁹¹ Током свог 17-годишњег постојања, радећи у оквиру Ужичке соколске жупе, Соколско друштво Нова Варош, обављало је и своју културно-просветну мисију. У периоду до 1929. године активност друштва на овом пољу била је нешто слабија, да би се од тада активност постепено повећавала.

Соколско друштво Нова Варош тесно је сарађивало на културно-просветном плану са бројним месним организацијама, међу којима је било и муслиманско културно-просветно друштво Гајрет. Главни одбор Гајрета издао је 1930. године неколико окружница својим месним одборима да се чланство што више уписује у соколске јединице, с обзиром да је и раније велики број муслимана био у Соколу. Ово је такође проистекло из чињенице да су ова два друштва имала велику сличност у племенитом настојању на уздизању народа. Два друштва су имала и заједничког покровитеља, престолонаследника Петра II Карађорђевића. Учесће муслимана у соколству није незнатно, а Соколу највише прилазе појединци или групе муслимана, присталице Гајрета, с уверењем да ће још више очеличити своју вољу, што је било важно за општи прогрес.³⁹²

У смислу ових окружница нововарошко чланство Гајрета испрва није много радило, док су се поједини чланови трудили да се наредба не изврши. У извештају Месног одбора Гајрета у Новој Вароши од 1. новембра 1930. године, наводи се да је Управа друштва неколико пута сазивала своје чланство да се упишу у соколске редове, али се није одазвао потребан број чланова.³⁹³

Многи чланови Сокола били су уједно и чланови Гајрета, високо позиционирани у управама оба друштва. Међу таквима су били: Фрањо Вујић, Драго Брашанац (председник тамбурашког збора Гајрета), Мишо Суботић (шеф просветно-културне секције Гајрета), и

³⁹¹ АЈ, 66-802-1242, Представка Нововарошана краљу Александру I, од 11. јуна 1932. године.

³⁹² N. Dacić, *Gajret u Novoj Varoši*, Prijepolje 2011, 152-153; Anonim, „Gajret i Sokolstvo“, *Sokolski glasnik* br. 15 (Ljubljana, 6. april 1934), 2.

³⁹³ N. Dacić, *нав. дело*, 152-153.

много други. Многи чланови Сокола присуствовали су свечаностима и програмима Гајрета, као и обратно.³⁹⁴

Сл. 24. и 25. Некадашњи сведоци многих соколских свечаности – Кулића хотел и Гимназија у Новој Вароши између 1932. и 1935. године.

Сам културно-просветни рад на територији Жупе до 1929. године уопште није био развијен, јер се примат давао телесној вежби разних профила. Тек се од тада телесна вежба изједначава са културно-просветном делатношћу, па тако добијају равноправан статус. Један од првих течајева Нововарошког Сокола, највероватније техничког карактера, организован је од 23. до 30. септембра 1929. године у Новој Вароши.³⁹⁵

³⁹⁴ N. Dasić, *нав. дело*, 146, 155.

³⁹⁵ М. Чарапић, *Соколство*, 119, 210.

Упркос свим напорима, жупски просветни рад је и током 1931. године био још увек у зачетку. Још увек није био формиран Жупски просветни одбор, али се по соколским јединицама ипак одвијао неки просветни рад, по коме су најбоља била соколска друштва у Пљевљима, Рудом и Вишеграду. По појединим друштвима у оквиру Жупе одржавани су током године позоришни комади, приредбе, биоскопске представе. Евидентно је и формирање певачких зборов, а 5 соколских друштва формирало је своје оркестре. Соколска штампа се радо чита и примају је све соколске јединице Жупе.³⁹⁶

Почетком 1932. године поједина соколска друштва Соколске жупе Ужице имала су позоришне секције. У та друштва убрајају се: Ужице, Вишеград, Пљевља, Пријеполје и Нова Варош. Међутим, при Жупи још увек није био формиран Просветни одбор, те стога није постојао ни референт за послове секција Просветног одбора, а у овом случају позоришне секције. Стога и недостају потпунији подаци о њиховом раду.³⁹⁷

Ради одржавања соколске изложбе у Београду, у просторијама Официрског дома, од 13. до 25. марта 1932. године, Соколска жупа Ужице добила је неколико легитимација за повлашћену вожњу железницом у пола цене. Управа Жупе је својим соколским друштвима, па и друштву у Новој Вароши, поделила изванредан број ових легитимација, како би оне биле подељене оним члановима који би посетили изложбу.³⁹⁸ Поједина друштва Соколске жупе Ужице учествовала су са својим скромним излагањима на овој изложби, али међу њима није било друштво из Нове Вароши.³⁹⁹

Посебно важну улогу у развоју и напретку једне организације играла је штампа. Што је била артиљерија у рату, то је штампа била у борби за друштвени живот. Јавна гласила могла су да од најобичнијег човека створе ауторитет коме нема равна, а такође су могла да га умање или чак сруше. Схватајући важност штампе и соколска организација је створила своја гласила, међу којима су се истицала: *Соколски гласник*, *Соколска просвета*, *Соко*, *Соколић* и *Наша радост*. Жупа је радила на спровођењу акције код свих својих

³⁹⁶ ИАУ, СЖУ III 1933, 21, Просветни рад у Соколској жупи Ужице за 1931. годину.

³⁹⁷ ИАУ, СЖУ IV 1932, 201.

³⁹⁸ ИАУ, СЖУ IV 1932, 67.

³⁹⁹ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1932. годину.

јединица да се што више међу чланством и симпатизерима соколства растурају ови листови.⁴⁰⁰

На подручју Соколске жупе Ужице (код 5 друштава и 3 чете) одржана је, према распису Савезне управе, пропагандна недеља соколске штампе, у периоду од 13. до 20. децембра 1931. године.⁴⁰¹ Таква пропагандна недеља одржана је и у Новој Вароши од 10. до 17. децембра 1933. године, а на планском састанку 15. децембра свим члановима друштва истакнута је неопходност соколске штампе и препорука да се чланство претплати на соколске листове. Такође је 17. децембра приређена академија на којој је Милоје Зекавичић прочитао дуго предавање поч. брата Светозара Тадића о историјату и важности соколске штампе. Све ово ипак није дало жељени резултат да се стекне већи број претплатника соколских листова.⁴⁰²

Из једног сачуваног документа о соколској штампи види се да је Соколско сруштво Нова Варош током 1934. године било претплаћено следеће листове: *Соколски гласник*, *Соко*, *Соколић* и *Наша радост*. Међу појединцима који су тада били претплаћени на *Соколски гласник* налазили су се: Јевстатије Караматијевић, др Константин Черњајев, Миланко Борисављевић и Милољуб Суботић.⁴⁰³

Жупски технички течај, са предавањима из историје соколства, идеологије, организације и хигијене, одржан је у Ужицу од 1. до 20. маја 1933. године. Течај је посетило 30-оро браће и 6 сестара, од чега су чак 8-оро била браћа са села, што је било изузетно важно. Течај је обележио дневни излет, током кога се пешачило у правцу села Љубања, те је пређено 15 км.⁴⁰⁴

Први просветни течај у Жупи одржан је од 1. до 3. децембра 1933. године. Њему је присуствовало 8 лица, од којих су са села били 1 брат и 1-на сестра. Нововарошки Соко је на овај течај послао земљорадника из Општине бистричке, Војка Стојића, како би на тај

⁴⁰⁰ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Реферат о соколској штампи.

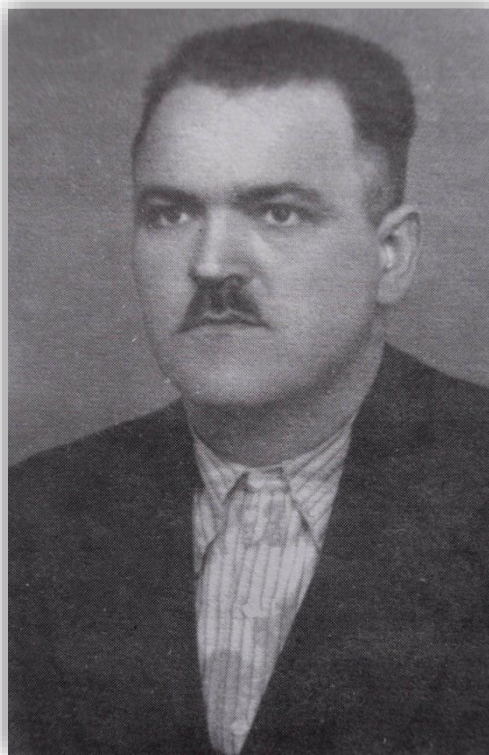
⁴⁰¹ ИАУ, СЖУ III 1933, 10, Извештај о пропагандној недељи соколске штампе 1931. године.

⁴⁰² ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 9. јануара 1934. године; ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду за 1933. годину.

⁴⁰³ ИАУ, СЖУ VII 1934, 41.

⁴⁰⁴ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1933. годину.

начин заинтересовало ово нововарошко село за оснивање соколске чете. Раније пријављени течајац, Суботић, није могао ићи на течај због скоре смрти своје мајке.⁴⁰⁵

Сл. 26. и 27. Нововарошки соко у свечаној одори – Добривоје Добро Андоровић (Завичајни музеј Нова Варош); Учитељ-соко Мирко Ђековић из Нове Вароши

Током међуратног периода нововарошки просветни радници у великој мери су узимали учешћа и у раду месних друштава и организација, као што су Соко, Јадранска стража, Ђура Јакшић, Просвета, Црвени крст, Гајрет, Клуб пријатеља Француске, Народни универзитет и др. Рад многих просветних радника, чланова Сокола, био је често запажен и неки од њих су често су заузимали неке важне функције у друштву. Тако је нпр. нововарошки учитељ-соко, Мирко Ђековић, предложен од старешине Соколске жупе Ужице за школског надзорника у Срезу нововарошком.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1933. годину; ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду за 1933. годину; ИАУ, СЖУ VII 1933, 28.

⁴⁰⁶ ИАУ, СЖУ III 1930, 3.

Међу особљем нововарошке Државне реалне гимназије које је у периоду од 1933. до 1935. године активно радило и у Соколском друштву Нова Варош, налазили су се: Софија Стевовић, прив. наставница вештина, Риста Манојловић, суплент српскохрватског, француског, руског језика, народне историје и југословенске књижевности, Момчило Полексић, професор историје и латинског језика, Јосип Умек, суплент југословенске књижевности, француског, латинског и граматике романских језика, Мирослава Поповић, суплент југословенске књижевности, немачког, енглеског и српскохрватског језика, Радмила Ђурић, суплент историје, руског, француског, народног језика и југословенске књижевности, Владимир Златоверховников, суплент хемије, физике и физичке хемије, Милоје Зекавичић, хонорарни наставник гимнастичких вештина, Богдан Р. Миковић, професор историје и југословенске књижевности.⁴⁰⁷

Суплент Риста Манојловић је у то време са ученицима припремао културни програм Соколског друштва Нова Варош. Извођени су кратки позоришни комади, попут: „Смех као лек“, хорска рецитација Алексе Шантића, „Ми знамо судбу“, рецитација „Отаџбина“ од Ђуре Јакшића, итд.⁴⁰⁸

Неки од радника Државне реалне гимназије 1934/35. године заузимали су у Соколском друштву Нова Варош високе положаје, као што су Милика Рашовић, директор Гимназије (члан управе соколског друштва), Момчило Полексић (члан управе соколског друштва), Риста Манојловић (просветар соколског друштва), Јевстатије Караматијевић (почасни старешина соколског друштва), Милоје Зекавичић (начелник соколског друштва). Милоје Зекавичић, који је успешно завршио соколски курс гимнастике, веома је био цењен као члан Сокола, а посебно је био омиљен међу децом, коју је знао да придобије.⁴⁰⁹

Ученици Државних народних основних мешовитих школа Среза нововарошког били су највише активни у организацијама Црвеног крста и Сокола. Наставници су имали више занимања, ваншколских активности, као што су рад у трезвењаштву, књижевности,

⁴⁰⁷ АЈ, 66-802-1242, Наставнички лист проф. Богдана Миковића, АЈ, 66-803-1242, Наставнички листови за Гимназију у Новој Вароши.

⁴⁰⁸ В. Икономова, *нав. дело*, 58.

⁴⁰⁹ *Државна реална гимназија у Новој Вароши – извештај за школску 1934/1935. годину*, Ужице 1935; АЈ, 66-803-1242, Наставнички листови за Гимназију у Новој Вароши.

просвећености, земљорадничким задругама, Црвеном крсту, Соколу и др. Непотпуна активност ученика и наставника у Соколу од 1927. до 1940. године представљена је у следећој табели:

Школска година	Број ученика активних у Соколу	Број наставника чланова Сокола
1927/1928.	Нема података	1 мушки
1928/1929.	Нема података	1 мушки
1929/1930.	Нема података	4 мушки
1930/1931.	Подмладак сеоске соколске чете: 31 мушких, 1 женски	8 мушких, 3 женских
1931/1932.	Подмладак: 176 мушких, 63 женских	8 мушких, 3 женских
1932/1933.	Нараштај: 81 мушких, 31 женских	4 мушких, 2 женских
1933/1934.	Подмладак: 13 мушких, 23 женских	11 мушких, 6 женских
1934/1935.	Нараштај: 38 мушких, 7 женских	12 мушких, 10 женских
1935/1936.	543 мушких, 217 женских	14 мушких, 11 женских
1936/1937.	Нема података	11 мушких, 11 женских
1937/1938.	Нема података	4 мушких, 4 женских
1938/1939.	Нема података	3 мушких, 5 женских
1939/1940.	Нема података	13 мушких, 1 женских ⁴¹⁰

Соколско друштво Нова Варош одржало је од 1. до 5. фебруара 1934. године друштвено-предњачки течај, кога су похађала 4 члана и 2 чланице Соколског друштва и 6 чланова сеоских соколских чета из Бистрице, Радоиње и Радијевића. На течају, који је обухватао предавања из техничке обуке, усавршавања сарајевских слетских вежби, као и обуку из соколске историје, идеологије и хигијене, предавала су браћа: Јевстатије Караматијевић (историја), др Константин Черњајев (хигијена), Мишо Суботић

⁴¹⁰ АЈ, 66-2948-2338, Статистика народних школа, Срез нововарошки.

(идеологија), Миланко Борисављевић и Милоје Зекавичић (техничка обука).⁴¹¹ Сва браћа и сестре су са пуно воље и љубави похађали течај, савладавши са најбољим успехом програм течаја. Они су 4. фебруара положили испит за предњачке приправнике, о чему су им издата уверења.⁴¹²

Како би се појачала техничка и просветна страна соколског чланства Ужичке соколске жупе, у 1934. години била су приређена два течаја у Ужицу: предњачки (од 20. октобра до 5. новембра) и просветни (од 25. до 27. децембра). Важно је истаћи да је на предњачком течају одржан час и из пчеларства.⁴¹³

Соколско друштво Нова Варош приредило је од 25. фебруара до 11. марта 1935. године просветно-предњачки течај за вође соколских чета. Техничку страну течаја водио је начелник Соколског друштва, Милоје Зекавичић. Током течаја предавања су држали: Милика Рашовић (4 предавања), Момчило Полексић (3 предавања), Риста Манојловић (2 предавања) и Милоје Зекавичић (1 предавање).⁴¹⁴

Старешина Соколског друштва Нова Варош, Мишо Суботић и тајник друштва Раде Борисављевић, писали су 23. априла 1936. године Министарству просвете (Одељењу за народно просвећивање) да се друштву поклони већа количина књига из књижевности и науке, у интересу народног просвећивања. Соколско друштво би тиме обогатило своју књижницу, која је једина озбиљна библиотека у Новој Вароши, али је и даље сиромашна, јер се средства друштва првенствено троше на подизање соколског дома. Да су ове књиге заисте потребне, сведочи податак да друштво из своје књижнице помаже и своје четири соколске чете.⁴¹⁵ Министарство просвете одобрило је усвојило је ову молбу и преко начелника Нововарошког среза послало је један пакет са 30 примерака књига, које је Соколско друштво добило 18. јуна 1936. године.⁴¹⁶

⁴¹¹ ИАУ, СЖУ VII 1934, 31, Извештај о одржаном друштвено-предњачком течају; ИАУ, СЖУ VII 1934, 3; *Sokolski glasnik* br. 9 (Ljubljana, 23. februar 1934), 6.

⁴¹² ИАУ, СЖУ VII 1934, 31, Извештај о одржаном друштвено-предњачком течају.

⁴¹³ ИАУ, СЖУ VII 1934, 31, Извештај о одржаном друштвено-предњачком течају.

⁴¹⁴ *Државна реална гимназија у Новој Вароши – извештај за школску 1934/1935. годину*, Ужице 1935.

⁴¹⁵ АЈ, 66-310-523.

⁴¹⁶ АЈ, 66-310-523.

Током 1937. године Жупа није организовала никакве течајеве, услед непостојања материјалних могућности.⁴¹⁷ Управа Соколске жупе Ужице формирала је током године само неколико одсека, међу којима су: народно-одбрамбени, социјални и здравствени.⁴¹⁸

Као и сваке године, Лига против туберкулозе организовала је 1937. године тзв. „дане противу туберкулозе“. Тих дана се у свим школама, заводима, у војсци, држе предавања о овој болести. Током 1937. године ови дани су приређени у периоду од 9. до 16. маја, а препознајући велики значај ове акције, Савез Сокола Краљевине Југославије, одлучио је да акцију помогне, просвећивањем свога чланства. Тако су и на територији Соколске жупе Ужице по братским соколским друштвима одржана ова предавања.⁴¹⁹

Сл. 28. и 29. Напредни занатлија и кафеџија, оснивач и шеф Земљорадничке странке у Новој Вароши, једно време старешина Нововарошког Сокола – Милољуб Мишо Суботић; Печат Соколског друштва из 1933. године

⁴¹⁷ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1937. годину.

⁴¹⁸ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, , Извештај тајника Соколске жупе Ужице за 1937. годину.

⁴¹⁹ ИАУ, СЖУ II 1937, 52.

Соколско друштво Нова Варош је 1938. године, поред физичког и патриотског васпитања, активно радило и на просветном и социјалном пољу, приређујући сваке године више просветних и културних вечери. Последњи у низу организованих течаја био је веома плодан јер га је посетило 20 сеоских омладинаца, који су се по завршеном течају дали на посао у својим соколским четама на селу. У 4 соколске чете Нововарошког Сокола, почетком 1938. године било је преко 400 напредних сеоских омладинаца.⁴²⁰

У периоду од 1940. до пролећа 1941. године соколски рад Жупе базирао се искључиво на народно-одбрамбеним активностима. Једини податак о културно-просветној делатности Жупе у том периоду било је одржавање међужупског просветног течаја у Чачку (Ужичка, Крагујевачка и Нишка жупа), од 5. до 7. априла 1940. године. Овај течај је пружио убедљив доказ да се просветни рад југословенског соколства одвија и иде добрим путем и у тешким временима.⁴²¹

⁴²⁰ *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15.

⁴²¹ *Sokolski glasnik* бр. 15 (Београд, 12. април 1940), 3; М. Чарапић, *Соколство*, 227.

6.6. Финансије и опрема

Финансирање Сокола није било директно везано за буџет неке државне установе, већ су се соколи највише издржавали од чланарине, прилога добротвора, новца од разних приредби и свечаности. Све до краја 1929. године држава никада није у свом буџету, ни на нивоу општине, директно финансирала Соко.⁴²² Рад Соколског друштва Нова Варош зависио је у великој мери од финансија, као што је био случај и са осталим организацијама у овом месту.

Рад Соколске жупе Ужице, с посебним освртом на администрацију и просветни рад, веома је зависио од приреза њених братских јединица. Жупа је уз то за техничку подршку од Савеза СКЈ годишње добијала 20 000 динара.⁴²³

Подаци о финансијама и опреми Соколског друштва Нова Варош делимично су сачувани за период после 1930. године, док су пре тога подаци веома оскудни. Познато је да је друштво и тада, као и током каснијег периода углавном редовно измиривало своје обавезе према Жупи и Савезу.

Соколско друштво Нова Варош измирило је почетком 1932. године обавезе према Савезу СКЈ за 1931. годину, у износу од 856 динара (порез 660 динара, озледни фонд 146 динара, фонд новооснованих друштава 50 динара). Друштво је још требало да измири свој порез према Жупи који је за 1931. годину износио 330 динара.⁴²⁴ У благајну друштва је током 1931. године, поред осталих прихода чланова, унета и сума од 318 динара чланарине од школске деце.⁴²⁵

Приликом седнице Соколског друштва Нова Варош 12. јануара 1932. године, поведено је питање дуговања чланова друштва за соколске одоре. Крајем 1931. године дошло до промене благајника друштва, када је Милан Димић поднео оставку на ту функцију, па до постављења др Черњајева на његово место, благајна није радила, те тако нису на време решена нека финансијска питања, као што је ово за одоре. На поменутој

⁴²² *Соколи Чачка*, 74.

⁴²³ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1934. годину.

⁴²⁴ ИАУ, СЖУ IV 1932, 213.

⁴²⁵ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник годишње скупштине Соколског друштва Нова Варош од 24. јануара 1932. године.

седници је одлучено да се до 18. јануара 1932. године менице за одоре замене новим меницама и жирантима. Ко до тада не би заменио меницу, морала би му се тражити наплата целе суме. Сваком члану дугујућа сума подељена је у месечне рате од по 30 динара, а члан управе Петар Браловић, добио је дужност да од 27. јануара до 3. фебруара од свих чланова прикупи отплате за соколске одоре (прва рата) и да их преда новом благајнику.⁴²⁶ Евидентно је било и продавање соколских одора, а то су урадили неки чланови друштва који дугују новац за исте те одоре. Због овога је члан друштва Фрањо Вујић предлагао одмах наплату целе суме за одоре.⁴²⁷

На молбе Соколског друштва Нова Варош, Жупа је решила да за 1932. годину ослободи плаћања пореза Жупи 12 чланова и 15 чланица овог друштва. Ово је проситекло због тешке материјалне ситуације нововарошких сокола.⁴²⁸ Према списку задужења соколских јединица Жупе Ужице, на дан 31. децембра 1932. године, Соколско друштво Нова Варош опорезовано је са 415 динара на име пореза, 260 динара за озледни фонд и 50 динара за фонд новооснованих друштава, што је укупно 725 динара. Дуговања за претходне године ово Друштво није имало.⁴²⁹

Према разрезу савезних доприноса за 1933. годину, Соколско друштво Нова Варош (71 члан, 10 деце) за озледни фонд има уплатити 81 дин, а за порез 355 дин.⁴³⁰ Соколско друштво Нова Варош прво је послало раздужење на име приреза Жупи за 1933. годину, а оно је износило 213 динара. Управа Жупе је 20. јула 1933. године благодарила овом друштву на тачном и благовременом обрачуну приреза.⁴³¹ Савез СКЈ позвао је октобра 1933. године Соколску жупу Ужице да разјасни због чега Жупа није послала приносе од својих јединица за рачун Савеза, а на име разреза Господарског одсека Савеза СКЈ за 1933. годину. За наведену годину на подручју Соколске жупе Ужице само је Соколско друштво Нова Варош измирило све своје обавезе. Ово друштво, иако сиромашно и под

⁴²⁶ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Соколског друштва Нова Варош од 12. јануара 1932. године.

⁴²⁷ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник годишње скупштине Соколског друштва Нова Варош од 24. јануара 1932. године.

⁴²⁸ ИАУ, СЖУ VII 1932, 15; ИАУ, СЖУ VII 1932, 26.

⁴²⁹ ИАУ, СЖУ III 1932, 20.

⁴³⁰ ИАУ, СЖУ V 1933, 107.

⁴³¹ ИАУ, СЖУ VII 1933, 12.

оптерећењем око подизања дома, ипак је предано извршило своје соколске обавезе, а рад његовог благајника изискује сваку похвалу.⁴³²

Стање благајне Нововарошког сокола на дан 1. јануара 1933. године било је: новца у готову – 2.321,85 динара; у уложној књижици – 19.965,10 динара; 4 приврем. признанице и 1 меница – 696 динара; дуговање чланова за одоре – 4.770 динара.⁴³³

Према подацима завршног рачуна Соколског друштва Нова Варош за 1933. годину, приходи и расходи друштва по ставкама су износили (у динарима):

Приходи

1. Салдо из 1932. године	– 27.752,95
2. Камата за 1932. годину по уложн. књиж.	– 970,30
3. Чланарина за 1931, 1932. и 1933. годину	– 2. 471,50 (181 + 1.047,50 + 1.243)
4. Уписнина	– 68
5. Помоћ бана	– 1.000
6. Поклон бана за заставу	– 5.000
7. Прилози за подизање дома	– 390
8. Прилози од забава и посела	– 939,05
9. Прилози од слета 2. августа 1933. године	– 1.993
10. За издате значке и легитимације	– 112
	Свега: 40.696,80

Расходи

1. Канцеларијски материјал, огрев и осветљење	– 410,75
2. Хонорар начелника (1. мај – 31. децембар)	– 1.600
3. Поштарина, депеше, телеграми	– 256
4. Путни трошкови делегата на жупску скупштину и зборови	– 610
5. Порези савезни за 1932. и 1933. год. и порези жупски за 1933. годину (726 + 486,50 + 213)	– 1.425,50
6. Трошкови око приређивања слета	– 1.693,25
7. Трошкови око освећења заставе	– 442,50
8. Трошкови око дочекивања гостију	– 561,50
9. Набавка књига	– 111
10. Набавка разгледница	– 66,50
11. Набавка одбојке	– 209

⁴³² ИАУ, СЖУ IV 1933, 121; ИАУ, СЖУ IV 1933, 123.

⁴³³ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1.

12. Набавка штамбиља и печата	– 276
13. За штампање позива на слет и освећење заставе	– 542,50
14. Застава	– 5.000
15. Клинцићи за заставу	– 468
16. Значке и легитимације	– 193
17. Венци умрлим члановима и депеше	– 273,50
18. Таксе за оверу књига и дозвола	– 15
19. Издато Грађевинском одбору	– 21.418,09
Свега	– 35.572,09
Салдо за 1934. годину	– 5.124,71

Отплата меница и признаница (320 динара), као и отплата дуга за одоре (1.626,50 динара) нису уврштени ни у приходе ни у расходе. Највећи део расхода за 1933. годину утрошен је на помоћ грађевинском одбору.⁴³⁴ Закључно са 31. децембром 1933. године, Соколско друштво Нова Варош дуговало је 112,50 динара за робу и 105 динара за озледни фонд.⁴³⁵

Према извештају благајника Грађевинског одбора за подизање соколског дома о приходима и расходима за другу половину 1933. године, стање је било следеће:

Приходи	Од 26. маја до 11. новембра 1933.	Од 26. новембра до 31. децембра 1933.	Свега (у динарима)
Из друштвене благајне фонд за дом			20.935,40
Помоћ општина			250
Прилози „свјећара“			140
Приход од „посјела“			92,69
Помоћ Савеза СКЈ	20.000		20.000
Прилози приликом освећења камена темељца 2. августа	3.465		3.465

⁴³⁴ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Завршни рачун Соколског друштва Нова Варош за 1933. годину.

⁴³⁵ ИАУ, СЖУ V 1934, 117.

Добровољни прилози за дом	2.869	400	3.269
Прилози за спомен-клинчиће за заставу		3.655	3.655
Приход од јавних часова	291,50		291,50
Приход од посела и игранки	755,38	488,50	1.243,88
Откупнина личног рада	45	205	250
По тестаменту Милана Борисављевића	1.500		1.500
			Укупно: 55.092, 47

Расходи	Од 26. маја до 11. новембра 1933.	Од 26. новембра до 31. децембра 1933.	Свега (у динарима)
Набавка, превоз и гашење креча	4.095		4.095
Поштарина и канцеларијски материјал	413,20		413,20
Таксе и режијски трошкови око посела	296,17		296,17
Откопавање црквеног земљишта	180		180
Камен: експлозив, вађење и превоз	600 + 4.252,50 + 5.893,50		10.746
Песак	3.702,25		3.702,25
Цемент	3.554		3.554
Такса за сечу шуме	978,25		978,25
Наднице мајсторима и радницима	21.389,71	32,50	21.422,21
Осигурање радника	468,50		468,50
Технички надзор (Јехличка)	352		352
„Санџаку“ и штампарији	195	360	555
Дрвени материјал: набавка и превоз	1.103,50 + 492	516 + 0	2.111,50
Гвожђе: набавка и израда	151,25	1.785	1.936,25

Отварање чековног рачуна	217,50		217,50
Ситни издаци	187	18	205
Укупно: 51.232, 83 ⁴³⁶			

Соколско друштво Нова Варош је 1933. године од справа располагало са: 1-им вратилом, 1-им непокретним карикама постављеним у црквеној порти и 1-ом „одбојком“.⁴³⁷

Предлог буџета Соколског друштва Нова Варош за 1934. годину обухватао је истоветан износ и за приходе и за расходе (у динарима):

Приходи

1. Салдо из 1933. године, 3 приврем. признанице и 1 меница, дуговање чланова за одоре – 5.124,71
 2. Чланарина за 1934. годину (30 чланова по 30 динара, 40 чланова вежбача по 9 динара, 20 нараштаја по 6 динара) – 1.380
 3. Приходи од забава, посела и јавних часова – 1.200
- Свега: 7.704,71

Расходи

1. Канцеларијски материјал, огрев, осветљење – 1.000
 2. Прослава 1. децембра – 400
 3. Путни трошкови делегата – 700
 4. Савезни и жупски порез – 700
 5. Дуговања Соколској матици за вежбе и календаре од 1930. године, Савезу за листове 1930-1933. године – 1.164 (254 + 910)
 6. Набавка књига и листова за 1934. годину – 500
 7. Хонорар начелника 200 x 12 – 2.400
 8. Непредвиђени расходи – 870,71
- Свега: 7.704,71 ⁴³⁸

⁴³⁶ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај благајника Грађевинског одбора за подизање соколског дома.

⁴³⁷ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

⁴³⁸ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Предлог буџета Соколског друштва Нова Варош за 1934. годину.

Стање благајне Соколског друштва на дан 1. јануара 1934. године било је: новца у готову – 1.605,21 динара; 3 приврем. признанице и 1 меница – 376 динара; дуговање чланова за одоре – 3.143,50 динара.⁴³⁹ На име дела Жупе и Савеза, друштво је крајем 1934. године послало Жупи и 180 динара, који су сакупљени од продаје соколских срца у Новој Вароши.⁴⁴⁰

Према списку задужења соколских јединица Жупе на име савезних приноса за 1934. годину, соколска друштва опорезивана су на име: пореза, озледног фонда и фонда новооснованих друштава, док су соколске чете опорезоване само за озледни фонд. Соколско друштво Нова Варош тада је према наведеним задужењима имало да уплати: 390 динара за порез, 136 динара за озледни фонд и 50 динара за фонд новооснованих друштава, што је укупно износило 576 динара. Друштво је тада имало 78 чланова, 22 нараштаја и 36 деце. Соколска чета Дебеља у којој је било 25 чланова опорезована је за фонд новооснованих друштава у износу од 25 динара.⁴⁴¹

Средином 1934. године начелнику Соколског друштва Нова Варош, Миланку Борисављевићу, разматран је формулар о озледи код Савезног озледног фонда. Ово је иначе једини познати случај озледе који је разматрао Озледни фонд у оквиру Нововарошког соколског друштва, али је због изгубљеног формулара, непознаница да ли је Борисављевићу исплаћена некаква сума и о каквим повредама се ради.⁴⁴²

За 1936. годину Соколско друштво Нова Варош опорезовано је на име пореза са 350 динара, потпорног фонда са 50 динара и озледног фонда са 255 динара. Међу свега неколико соколских друштава Соколске жупе Ужице која нису имала никаквих дуговања за претходне године убрајало се и ово Друштво.⁴⁴³

Цео буџет расхода Жупе Ужице за 1937. годину износио је око 16 000 динара, док су приходи износили око 14 000 динара.⁴⁴⁴

⁴³⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1.

⁴⁴⁰ ИАУ, СЖУ VII 1934, 20.

⁴⁴¹ ИАУ, СЖУ IV 1934, 147.

⁴⁴² ИАУ, СЖУ VII 1934, 32, Обавештење о спровођењу формулара о озледи Миланка Борисављевића.

⁴⁴³ ИАУ, СЖУ V 1937, 123.

⁴⁴⁴ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Реферат делегата Милоја Павловића од 21. марта 1938. године.

Соколско друштво Нова Варош све до 1. маја 1939. године није поседовало готово ништа од инвентара, осим 13 клупа и 8 столова, које је потом уступило за ниску цену Бачком дому „Кнегиња Зорка“ у Новој Вароши. Почевши од 1. маја 1939. године, па све до 30. априла 1940. године, друштво је за опремање просторија куповином намештаја утрошило преко 9.000 динара. Тако је у наведеном периоду набављено и постављено у соколски дом следеће: 1 мали сталак за књиге, 1 већи ормар за књиге, 4 чивилука, 1 покретни чивилук за гардеробу у великој сали, 50 столица, 5 пари велих завеса, 1-на црвена завеса за врата, 1-на велика завеса за позорницу, 1-на велика завеса за свлачионицу, 2-ве пљуваонице, 1 прим. за тамбурашки оркестар, 15 комада разних соколских гесала, 5 великих пећи са чунковима, 1 мали сто за касу, 1 слика Гангла, 1 бокал, 8 лустера, 25 сијалица, 1-но постолје за позорницу, 2 отирача за ноге, 1 државна застава. Поред овог наведеног инвентара и поједини грађани Нове Вароши приложили су соколском дому извесне ствари, и то: Радмила Протић, 1 пар белих завеса за врата на већој сали; Спаса Цуцић, 1-ну серцаду; Љубица Пурић, 3 пара завеса; Сретен Мичијевић, 1-ну слику из природе; Владе Борисављевић, 2-ве тучане пећи.⁴⁴⁵

Према стању дуговања Жупе Ужице крајем 1939. године, соколске јединице ове Жупе дуговале су укупно 36 352 динара, на име пореза, потпорног и озледног фонда. Соколско друштво Нова Варош тада укупно дугује 1 034 динара, док су соколске чете овог друштва дуговале: Бистрица 497 динара, Дебеља 278 динара, Радијевићи 105 динара и Радоиња 149 динара.⁴⁴⁶

Из извештаја благајника друштва, Миланка Борисављевића, сазнаје се стање о финансијском пословању Нововарошког сокола у периоду од 1. маја 1939. до 30. априла 1940. године. Према том извештају приходи и расходи друштва су представљени на следећи начин (у динарима):

Приходи

1. Пренета готовина на дан 1. маја 1939. године	– 2.445,20
2. Од приређених забава, матинеа, чајанки и других приредби	– 5.029
3. Од приспеле помоћи од разних лица којима је упућен апел	– 1.195

⁴⁴⁵ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај управника соколског дома Нова Варош о раду за 1939/1940. годину.

⁴⁴⁶ ИАУ, СЖУ V 1939, 129, Списак дуговања јединица Соколске жупе Ужице 1939. године.

4. Од наплаћеног чланског улога од чланства друштва	– 2.059
5. Од отплата дужних одора од чланова друштва	– 190
6. Од узете позајмице од Јоке Томић из Нове Вароши	– 2.000
7. Од ванредних прихода, кирије, продатих ствари и др.	– 830
8. Од шаљиве поште и лутрије на приређеним забавама	– 1.306
9. Од уписа утемељача у друштво који су помрли	– 600
	Свега: 15.654,20

Расходи

1. Набавка намештаја свих врста (пећи, столице, сијалице, завесе, књиге, слике, позорнице и остало)	– 9.251,70
2. За ситне издатке, послугу, чишћење, прославе, свирач и др.	– 477
3. Таксе, поштанске, државне и самоуправне	– 745,75
4. Канцеларијски материјал	– 422,25
5. Утрошена електрична енергија за осветљење	– 790,50
6. Отплата дуга и позајмице Тановићу и Томићу	– 2.297,25
7. Огрев друштвених просторија током зиме	– 359,50
8. Путни трошкови делегата на жупску скупштину	– 450
	Свега: 17.793,95 ⁴⁴⁷

Из списка прихода се види да је приход од отплате дуга за одоре износио 190 динара. Постојао је још дуг од 575 динара, али је он отписан током X редовне седнице друштва 24. априла 1940. године, двојици браће који су дуговали ову суму, увиђајући њихов неумрони рад на соколству.⁴⁴⁸ Рачунајући готовину из 1938. године, друштво је 1939/1940. године располагало са готовином од 860,25 динара, која се налази у значкама, легитимацијама, капама на чековном рачуну у готовом новцу.⁴⁴⁹

Приликом набавке 50 столица, за које је издата сума од 4.000 динара, током 1939. године друштво се услед недостатка новца задужило код сестре Јоке Томић, која је на бескаматну позајмицу дала 2.000 динара. Друштво је ову суму вратило Јоки, али не у договорено време, па је дошло до извесног замерња.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај благајника Соколског друштва Нова Варош за 1939/1940. годину.

⁴⁴⁸ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај благајника Соколског друштва Нова Варош за 1939/1940. годину.

⁴⁴⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 30. априла 1940. године.

⁴⁵⁰ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај благајника Соколског друштва Нова Варош за 1939/1940. годину.

У вези ставке у приходима која гласи на име уписа утемељача у друштво, Нововарошком соколском друштву припала је сума од 500 динара на име поч. Јова Зекавичића и 100 динара на име поч. Наталије Кулић.⁴⁵¹

Закључно са 30. априлом 1940. године Соколско друштво Нова Варош дуговало је Савезу и Жупи, на име дуга и на име пореза и приреза, суму од 54.000 динара. Такође друштво је дуговало Милошу Тановићу за неисплаћени рачун 1.140 динара. Ове суме је по плану требало исплатити бар до краја године. Након што је поднео извештај о финансијама друштва, благајник Борисављевић је изјавио да је дефинитивно решио да више не сарађује ни са каквим друштвом у Новој Вароши, па ни са Соколом.⁴⁵²

Знајући новчану моћ соколских друштава под њеном управом, Соколска жупа Ужице послала је предлоге о требовању Бановинске помоћи појединим јединицама за 1940. годину. Соколско друштво Нова Варош је по том предлогу требало да добије 5 000 динара помоћи.⁴⁵³

⁴⁵¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај благајника Соколског друштва Нова Варош за 1939/1940. годину.

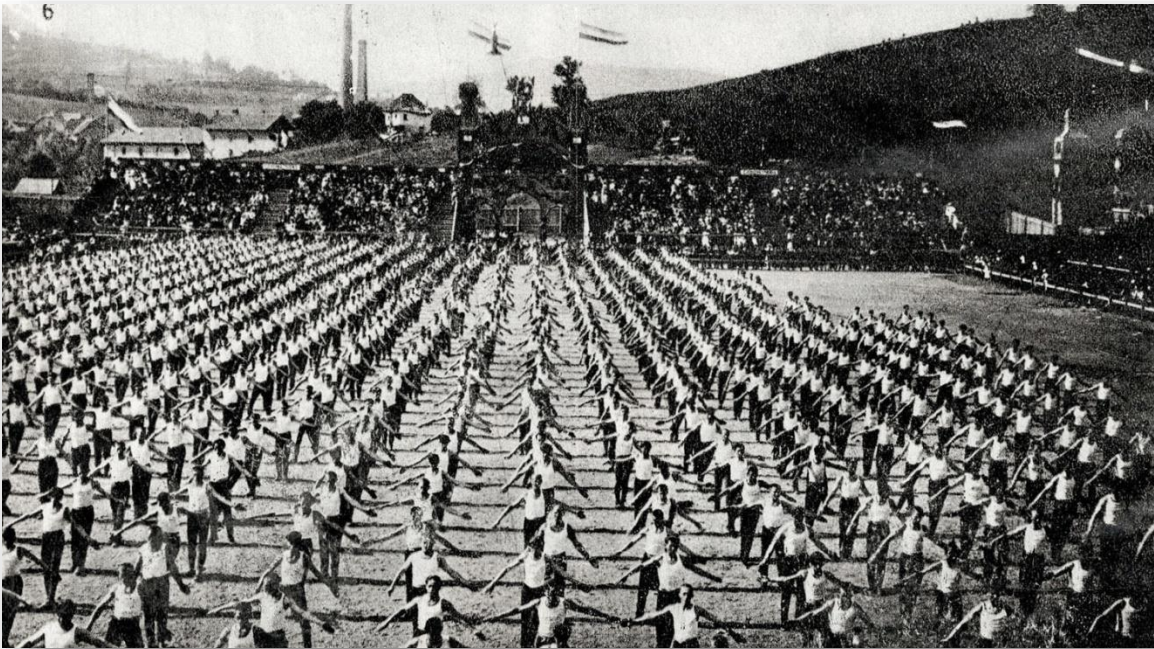
⁴⁵² ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај благајника Соколског друштва Нова Варош за 1939/1940. годину.

⁴⁵³ ИАУ, СЖУ V Б. Г. 142.

6.7. Слетови и свечаности

За време свог постојања Нововарошко соколско друштво узело је активног учешћа у соколским слетовима различитог типа (окружни, жупски, покрајински, међународни), како у земљи, тако и изван ње. Друштво је на слетовима у више наврата учествовало и са својим сеоским соколским четама.

Чланство Соколског друштва Нова Варош активно је учествовало на слетовима у Сарајеву (1924), Прагу (1926), Београду (1930), Љубљани и Сарајеву (1934), Скопљу (1937), као и на жупским слетовима у Пљевљима и Пожеги, на окружним слетовима у Новој Вароши, Пријепољу, Прибоју, Сјеници, итд.⁴⁵⁴ У наредном делу текста биће хронолошки представљено учешће Соколског друштва Нова Варош на различитим врстама соколских слетова у земљи и иностранству.

Сл. 30. Сцена са Трећег покрајинског слета у Сарајеву 1924. године.

Први слет на коме је учествовало Нововарошко соколско друштво био је III покрајински соколски слет у Сарајеву, од 27. до 30. јуна 1924. године, на коме су поред

⁴⁵⁴ *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15.

обавезних соколских жупа, учешће су узеле и друге жупе: Сарајево, Бања Лука, Мостар, Тузла, Сплит, Ужице, Крагујевац, Београд, Загреб, Љубљана, Бачка (Нови Сад), Ниш, Осиек, Скопље, Шабац, Банатска (Велики Бечкерек) и Зајечар.⁴⁵⁵

Нововарошки соколски омладинци, међу којима је био и Првослав Пиво Караматијевић, син нововарошког проте Јевстатија, учествовали су на челу са начелником Жупе Јосифом Јехличком, на VIII свесловенском соколском слету у Прагу, крајем јуна и почетком јула 1926. године. Соколи су из Нове Вароши до Прага путовали три дана. Најпре до Бистрице фијакером Хилма Твртковића, а одатле пријепољским аутобусом до железничке станице Увац код Прибоја. Даље су соколи Ужичке жупе путовали из Љубљане, као сабирног места учесника слета, возом преко Аустрије до Прага.⁴⁵⁶

Због великог интересовања сиромашнијих сокола и других да виде престоницу, краља, моћ и снагу соколства, министар саобраћаја је одобрио бесплатан подвоз сеоских соколских чета и сеоских младића на слет у Београду 1930. године, на коме је учешћа узело и Нововарошко соколско друштво.⁴⁵⁷

На територији Соколске жупе Ужице одржана су до 1932. године два жупска слета, у Ужицу 28. септембра 1928. године и у Пљевљима од 30. маја до 1. јуна 1931. године. На слету у Ужицу била је приређена свечана поворка кроз град, у којој је учешћа узело 110 мушких чланова у одорама, као и 4 коњаника. У свечаној поворци на слету у Пљевљима учествовало је 220 чланова Жупе Ужице у одорама.⁴⁵⁸

Како би присуствовали II жупском слету у Пљевљима на Тројице 1931. године, министар просвете је решењем, а по молби Соколске жупе Ужице, одобрио чиновницима који су у ресору Министарства просвете, члановима соколских јединица на територији Жупе Ужице, одсуство из службе од 29. маја до 3. јуна, које се неће рачунати у годишњи

⁴⁵⁵ М. В. „III pokrajinski slet sokolstva u Sarajevu“, *Sokolski glasnik* br. 12-13 (Ljubljana, 15. jul 1924), 147.

⁴⁵⁶ Е. Hasanagić, Pivo Karamatijević – život i delo, Pljevlja 1983, 13; *Sokolski glasnik* br. 13-14 (Ljubljana, 1. avgust 1926), 136.

⁴⁵⁷ АЈ, 66-74-202, Свесоколски слет у Београду 1930. године.

⁴⁵⁸ ИАУ, СЖУ III 1933, 23.

одмор. Такође, одсуство је одобрено и ученицима који су вежбачи са територије поменуте Жупе.⁴⁵⁹

На овом првом слету у Рашкој, оцењеном као смотра снаге, мисли и солидарности Соколске жупе Ужице, области учествовало је 16 чланова вежбача и 14 вежбачица Соколског друштва Нова Варош. Из Нове Вароши било је приспело и 12 гостију.⁴⁶⁰

Ужичка соколска жупа учествовала је са својим чланством на IX свесоколском слету у Прагу од 30. јуна до 10. јула 1932. године. Припреме за овај слет биле су евидентне у Жупи и током 1931. године, када је јединицама сугерисано да спроводе штедњу ради што већег учествовања на слету. На овај слет је ишао и Гаврило Аничич из Дебелје код Нове Вароши, као слушаалац Школе за обуку војника за вође соколских чета. Њему је, заједно са још 91-им слушаоцем, од стране Министарства физичког васпитања народа Краљевине Југославије, издато 11,13 чехословачких круна, на име личних трошкова у Прагу. Ови слушаоци су успешно завршили I и делимично II течај Школе за обуку војника за вође соколских чета. Као такви они су присуствовали слету у Прагу, носећи приликом слета припремљене народне ношње селâ из којих су потицали.⁴⁶¹

За почетак октобра 1932. године у Ужицу су планом биле предвиђене жупске утакмице сеоских чета, али су оне одложене услед премештаја начелника Жупе.⁴⁶²

Од почетка априла 1933. године Соколско друштво је почело велике припреме за I покрајински слет у Љубљани. Чланство Соколског друштва је показало велико интересовање за овај слет, па су уведени и ванредни часови. Посета је тада била и више него похвална, а вежбе је у просеку уредно посећивало 18 чланова, 18 чланица 16 мушког нараштаја. На слет у Љубљани, под вођством заменика начелника друштва, Милоја Зекавичића, упућено је 24. јуна 5 чланица и 2 члана Соколског друштва Нова Варош. Иако се за слет најпре било пријавило 8 чланова и 9 чланица, од тога се одустало услед материјалних потешкоћа, јер је друштво радило на подизању дома и организовању слета у

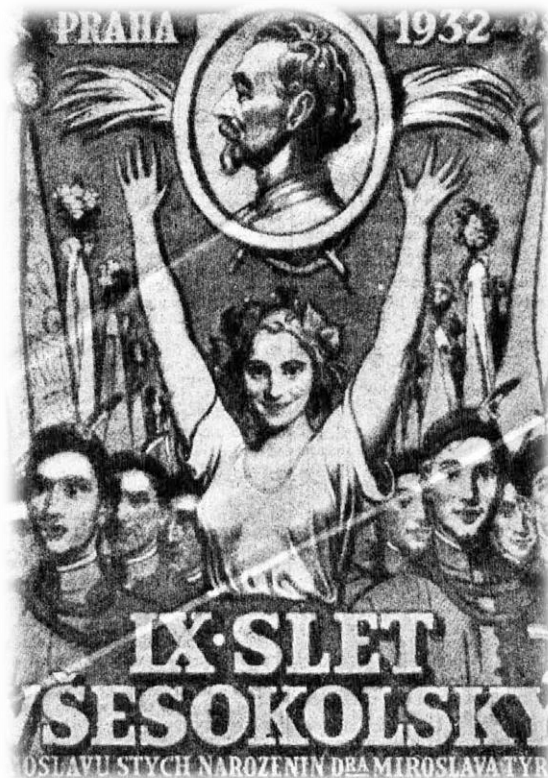
⁴⁵⁹ АЈ, 66-474-746; *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15.

⁴⁶⁰ ИАУ, СЖУ VII 1931, 167, Извештај Слетског одбора Соколске жупе Ужице у Пљевљима; *Sokolski glasnik* бр. 22 (Ljubljana, 27. мај 1931), 3.

⁴⁶¹ АЈ, 71-59-182, IX свесловенски слет у Прагу 1932. године; Ђ. Драшкић, „Sokolska župa Užice“, *Sokolski glasnik* бр. 49 (Ljubljana, 1. децембар 1931), 12.

⁴⁶² ИАУ, СЖУ III 1932, 17.

Новој Вароши.⁴⁶³ Соколско друштво Нова Варош потраживало је пред слет 15 комада слетских значки, као и толико легитимација за повлашћену возњу (плаћање ¼ цене возне карте).⁴⁶⁴

Сл. 31. и 32. Један успели јавни час у Ужицу 1927. године; Плакат за Девети свесловенски слет у Прагу 1932. године

Чланство соколских јединица Соколске Жупе Ужице које је учествовало на слету у Љубљани, тамо је пошло возом преко Вишеграда, Сарајева и Загреба. У Вишеграду, као зборном месту јединица, 25. јуна су одржане прегледне вежбе свих соколских друштава Жупе. Друштва из Нове Вароши, Пријепоља, Прибоја, Рудог и Пљеваља, стигле су у Вишеград на прегледне вежбе возом на линији Прибој-Међеђа-Вишеград. Из Вишеграда

⁴⁶³ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

⁴⁶⁴ ИАУ, СЖУ IV 1933, 110.

је на слет кренула композиција од 21 вагона, а у Броду на Сави промењен је колосек са уског на широки.⁴⁶⁵

Овај слет у Љубљани је оцењен као до тада највећа соколска манифестација у Краљевини Југославији. У тријумфалној соколској поворци 29. јуна 1933. године, у којој су биле све жупе које су биле на слету, учествовало је чак 23.250 сокола и соколица, 48 оркестара и 448 соколских застава. У колони дугој 5 км, блистале су и дивне ношње чланова Ужичке соколске жупе.⁴⁶⁶

Током 1933. године на територији Соколске жупе Ужице одржана су два окружна слета, у Ивањици и у Новој Вароши.⁴⁶⁷ Слет у Ивањици одржан је од 4. до 5. јуна 1933. године. Сви гледаоци су веома били задовољни изведеним вежбама, а све тачке програма савршено су изведене. Увече су приређене соколске академије у хотелима „Јавор“ и „Балкан“. Соколско друштво Нова Варош није учествовало на овом слету, не припадајући III окружју Жупе.⁴⁶⁸

Окружни слет у Новој Вароши, одржан на Илиндан 2. августа 1933. године, добио је карактер жупског слета, с обзиром да су на њему учешће узеле и друге необавезне јединице Жупе Ужице.⁴⁶⁹ Након одлуке да се слет одржи у Новој Вароши, донетој на седници начелника I окружја Жупе Ужице, одржаној 18. јуна 1933. године у Пријепољу, нововарошко Соколско друштво приступило је великим припремама, како би слетске свечаности биле што боље изведене. За шефа соколске слетске секције постављен је Петар Поповић, порески инспектор. Нова Варош је уочи Илиндана 1933. године добила свечани изглед. У главној улици подигнуто је више славолука, док је на улазу у варош постављен велики славолук са натписом „Здраво! Добро нам дошли!“ Само слетиште са славолуцима и трибинама за госте, било је уређено у црквеном дворишту.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ ИАУ, СЖУ V 1933, 40.

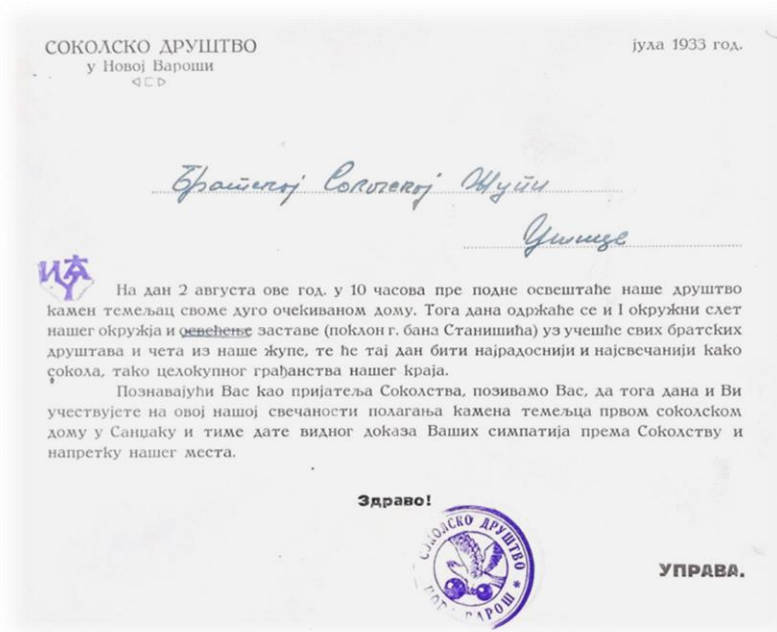
⁴⁶⁶ *Sokolski glasnik* br. 27 (Ljubljana, 7. jul 1933), 7.

⁴⁶⁷ ИАУ, СЖУ III 1933, 23.

⁴⁶⁸ *Правда* бр. 10267 (Београд, 8. јун 1933), 9; М. Турчић, *нав. дело*, 88-89.

⁴⁶⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

⁴⁷⁰ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години; *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; *Политика* бр. 9059 (Београд, 4. август 1933), 12.

Сл. 33. Позив Управи Соколске жупе Ужице да присуствује Илинџанским свечаностима 1933. године у Новој Вароши

За госте су осигурана преноћишта у просторијама Ђачког дома „Кнегиња Зорка“, Основне школе и Гимназије. Кафана Суботића одређена је за свратиште делегација и гостију. Исхрана је припремана по најнижој цени у кафани Софије Стријелић.⁴⁷¹ Услед слабих материјалних средстава, Соколско друштво Бајина Башта, донело је на својој редовној седници од 26. јула 1933. године, одлуку да не шаље своје вежбаче на окружни слет у Новој Вароши.⁴⁷²

Уочи Илинџана почели су да стижу и први гости у Нову Варош, а то је било Соколско друштво из Сјенице. Након њих стигли су и соколи из Ужица, Вишеграда, Рудог и Пљеваља, предвођени начелником I окружја, Јосипом Жицом. У саму зору, на Илинџан, на два велика камиона, стигли су и соколи из Пријепоља, на челу са својим старешином др Војом Недељковићем. Рани долазак сокола из Пријепоља и Прибоја, измамио је грађанство, па се за тили час нововарошпким улицама није могло проћи од црвених блуза и марама. У Нову Варош је стигао и изасланик министра просвете, Величко Марковић,

⁴⁷¹ Санџак бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

⁴⁷² ИАУ, СЖУ V 1933, 164.

школски надзорник и један од оснивача нововарошког Сокола. Велика поворка сокола са соколским фанфарама и развијеним заставама кренула је у 8 сати изјутра улицама вароши, на челу са Величком Марковићем, Јосифом Јехличком, Ђорђеом Драшкићем, Љубом Романовићем и др.⁴⁷³

Након богослужења у нововарошкој цркви, извршене су показне вежбе свих категорија чланства, после чега се приступило церемонији освећења камена темељца соколског дома. На месту где ће се извршити полагање темеља скупила се непрегледна маса света из Нове Вароши и околине, у којој су за око западали угледни домаћини који су по старом обичају донели јагњад „на темељ и за мајсторе“. На средини поклоњеног плаца налазила се мала трибина за верски обред, према којој су биле постављене жупска и заставе друштава. Фанфара Соколског друштва Вишеград интонирала је молитву, чиме је у 10 сати почео верски обред, који је извршио угледни прота Јевстатије Караматијевић.⁴⁷⁴

Након церемоније освећења и полагања камена темељца, поворка сокола и соколица на челу са соколском фанфаром Вишеград и заставама, као и жупском управом, промарширала је свим улицама Нове Вароши, док ју је грађанство одушевљено поздрављало.⁴⁷⁵

На соколском слетишту код цркве фанфара је интонирала државну химну, чиме су отворене нове свечаности. Бурним аплаузом поздрављен, говор, који је трајао више од пола сата, са трибине је одржао начелник I окружја Жупе, Јосип Жиц. Потом су по утврђеном програму извођене вежбе свих категорија чланства, које су на присутне оставиле снажан утисак, те су одушевљено клицали.⁴⁷⁶ На јавним вежбама учествују соколска друштва: Нова Варош (чланова вежбача – 15 мушких и 14 женских, нараштаја – 16 мушког и 12 женског, деце – 10 мушке и 16 женске); Пријепоље (чланова вежбача – 16 мушких и 3 женска, нараштаја – 10 мушког, деце – 6 мушке и 12 женске); Пљевља (чланова вежбача – 20 мушких и 3 женских, нараштаја – 10 мушког); Сјеница (чланова вежбача – 12 мушких, нараштаја – 10 мушког); Ужице (6 чланова – одељење на справама);

⁴⁷³ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; *Политика* бр. 9059 (Београд, 4. август 1933), 12.

⁴⁷⁴ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; ИАУ, СЖУ VII 1933, 17.

⁴⁷⁵ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

⁴⁷⁶ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

Вишеград (14 чланова „фанфара“ и начелник друштва Божа Поповић). Вежбача свих категорија било је укупно око 350.⁴⁷⁷

Програм јавних вежби приликом овог слета био је:

1. Мушка деца – Нова Варош; учешће 10 вежбача
2. Женска деца – Нова Варош, учешће 18
3. Вежбе чланова с пушкама – Нова Варош; учешће 6
4. Чланови скупина – Пљевља; учешће 16
5. Вежбе мушког нараштаја – Нова Варош; учешће 16
6. Вежбе женског нараштаја – Нова Варош; учешће 12
7. Вежбе мушког нараштаја с палицама – Сјеница; учешће 9
8. Вежбе чланова са справама (вратило) – Ужице, Пљевља; учешће 7
9. Вежбе чланица целог окружја; учешће 20
10. Чланови борилачке вежбе – Пријепоље; учешће 5
11. Лака атлетика; учешће 9
12. Вежбе чланова целог окружја; учешће 40
13. Вежбе мушког нараштаја с полугом – Пљевља; учешће 9.⁴⁷⁸

Након ових јавних вежби, председник Нововарошке општине, Осман Хацић, са трибине је у име грађанства, замолио све драге госте да не замере „што Нова Варош није могла испољити своје уобичајено гостољубље према тако великом броју посетилаца, кад

⁴⁷⁷ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години; *Sokolski glasnik* br. 34 (Ljubljana, 25. avgust 1933), 3.

⁴⁷⁸ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години; *Sokolski glasnik* br. 34 (Ljubljana, 25. avgust 1933), 3.

се зна да су сви од срца дочекани.“ Своје излагање завршио је речима: „Живио Њ. В. Краљ и његов пресветли дом. Живела Југославија!“⁴⁷⁹

Услед неочекивано велике посете и гужве, предвиђени вечерњи програм није било могуће извести, па је као алтернатива нађено решење да се програм претвори у соколска посела у свим кафанама Нове Вароши. Тако се највећи део сокола и гостију окупио у Кулића хотелу и Суботића механи, а фанфара у њима свирала је наизменично. Народно весеље трајало је током читаве ноћи. Ујутру су гости уз бурне поздраве грађанства, почели да одлазе из Нове Вароши, а нововарошке соколице предале су вођама делегација букете цвећа.⁴⁸⁰

Како би узело учешћа на слету у Пожеги, 27. маја 1934. године, руководство Соколског друштва Нова Варош, тражило је 11. маја 1934. године, материјалну помоћ од Жупе. Помоћ је била безусловно потребна јер је Друштво са својим четама имало добре вежбаче, али сиромашне, па им је помоћ неходна ради показивања својих умећа на слету.⁴⁸¹ На соколским свечаностима приликом слета у Пожеги учествовао је велики број сокола из Нове Вароши. На овом слету су из Рашке области учествовала једино соколска друштва из Пљеваља и Нове Вароши.⁴⁸²

Приликом овог слета извршено је освећење заставе Соколског друштва Пожега. Морални успех слета је ипак задовољио, упркос томе што је било више проблема. Наиме, временске неприлике омеле су извођење целокупног програма, а многе соколске јединице нису узеле учешћа на слету због штедње новчаних средстава и припрема за предстојеће слетове у Сарајеву и Загребу.⁴⁸³

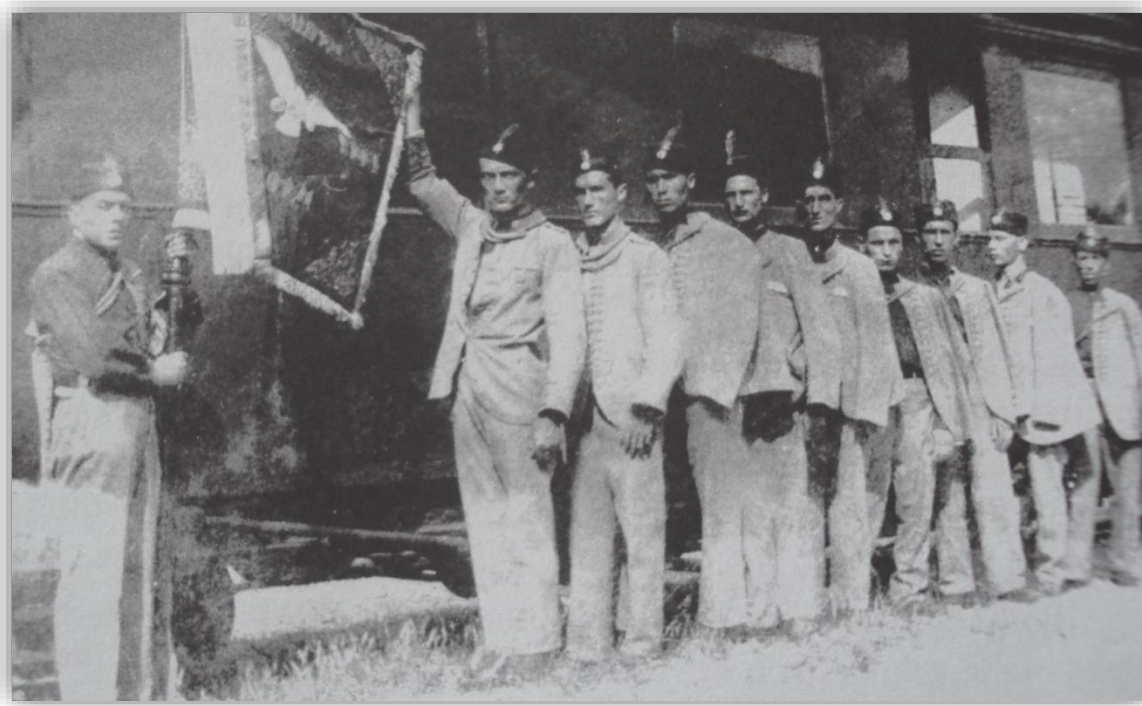
⁴⁷⁹ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

⁴⁸⁰ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

⁴⁸¹ ИАУ, СЖУ VII 1934, 30.

⁴⁸² *Сањак* бр. 41 (Пријепоље, 1. јун 1934), 3.

⁴⁸³ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1934. годину.

Сл. 34. Нововарошки соколи на железничкој станици у Прибоју, приликом доласка са слета у Пожеги 1934. године, слева стоје: Хусеин Хусо Мусић (са соколском заставом), Миланко Борисављевић, Милоје Мине Зекавичић, Халил Хаџимуртезић, Мујо Хаџибрахимовић, Сабит Мусић, Сајто Церовић, Муса Мусић, Рагиб Мусић и непознати соко

На II покрајинском Видовданском слету 1934. године у Сарајеву учествовале су Соколске жупе: Сарајево, Мостар, Тузла, Ужице, Крагујевац, Бања Лука и Цетиње. Соколска Жупа Ужице учествовала је на овом слету са чак 1 000 учесника. Како би учествовало на овом слету, Соколско друштво Нова Варош је почетком те године одлучило да оснује фонд штедње, у који би пријављени учесници слета улагали одређену своту новца, како би омогућили одлазак на слет.⁴⁸⁴

Нововарошки соколи су у Сарајево стигли 26. јуна, заједно са соколима из Прибоја, Пријепоља и Рудог, возом 937/362, који је из Прибоја пошао у 12:40 ч, а стигао у Сарајево у 20:12 ч.⁴⁸⁵ Први слетски дани почели су још 2. јуна свечаним паљењем и ношењем

⁴⁸⁴ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 9. јануара 1934. године.

⁴⁸⁵ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1934. годину; ИАУ, СЖУ V 1934, 65.

„зубље захвалности“ на Опленац у Тополу. Главни слетски дани почели су уочи Видовдана, 27. јуна, отварањем слетске изложбе у просторијама Градске општине. На Видовдан су приликом јавног часа учешће узели соколи и соколице из свих крајева, и то: 3 500 сокола, 2 600 соколица и 2 600 чланова соколских чета. Највеличанственија слетска манифестација свакако је била свечана поворка у којој је учествовало 15 218 чланова и чланица Сокола Краљевине Југославије, руских и чешких сокола.⁴⁸⁶

На сарајевском слетишту одржана су 27. јуна, у највећем реду и по великој спарини, међужупска такмичења у лакој атлетици (бацање кугле, бацање диска, трчање на 100 м, трчање на 1.500 м, скок у висину, итд), током којих је запажене резултате остварила и Ужичка соколска жупа. Круна слета била је грандиозна соколска поворка у којој је учествовало 16.000 сокола и соколица, са 715 застава и 30 оркестара. На слету је укупно било преко 32.000 соколских учесника.⁴⁸⁷

Приликом другог окружног слета I окружја Жупе Ужице, у Пријепољу 12. јула 1934. године, овдашње соколско друштво освештало је и развило своју заставу. Ова манифестација соколства је, неочекивано од Жупе, веома добро успела, а то је био доказ јаке соколске активности у Рашкој области. Соколска друштва из Пријепоља, Пљеваља и Нове Вароши била су веома заступљена са вежбама њиховог чланства, како из друштава, тако из чета. Соколи из околних места, а међу њима и из Нове Вароши, дошли су у Пријепоље дан уочи слета, па су смештени у гимназији, две основне школе, соколани и приватним становима. Сутрадан поподне је након велике поворке сокола улицама Пријепоља, почео јавни наступ друштава и сеоских чета, уз пратњу војне музике из Пљеваља. Током јавног наступа посебну пражњу су привукли чланови соколских чета, узорно радећи своје вежбе.⁴⁸⁸

Увече је на слетишту пред гимназијом одржана свечана академија. Те вечери је цео град, као и само слетиште по први пут осветљено помоћу електричне енергије, што је свечаности дало нарочит изглед. Вечерња свечаност је била веома посећена, а женски нараштај из Нове Вароши овом приликом лепо је изводио ритмичке вежбе, које је звонким

⁴⁸⁶ АЈ, 66-310-523, Извештај о II покрајинском слету у Сарајеву.

⁴⁸⁷ *Sokolski glasnik* br. 28 (Ljubljana, 6. jul 1934), 1.

⁴⁸⁸ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1934. годину; *Sokolski glasnik* br. 31 (Ljubljana, 27. jul 1934), 7.

и необично љупким гласом пратила једна мала сестрица, која је ганула све присутне. Након свечаности одржана је игранка, а сутрадан су приређени излети у околину и испраћај гостију из Пријепоља.⁴⁸⁹

Након успешно одржаног окружног слета у Пријепољу 1934. године и освећења и развијања заставе братског друштава, Соколска жупа Ужице одала је соколским друштвима у Пријепољу, Пљевљима и Новој Вароши, братско признање око организације слета, извођења самих вежби и дисциплине.⁴⁹⁰

Нововарошко соколско друштво узело је учешћа на окружном Видовданском слету, I окружја Ужичке Жупе, у Сјеници, 28. јуна 1935. године. Овом приликом извршено је постављање и освећење камена темељца за соколски дом у Сјеници, посвећен краљу Александру I. Након тога је уследила свечана поворка са јавним часом и вечерњом академијом.⁴⁹¹

У Ужицу је 20. и 21. јуна 1937. године одржан жупски слет, који је до тада био највећи слет Жупе по броју учесника вежбача и по трајању. Првог дана изведене су соколске манифестације кроз град у пратњи две музике, затим јавни час за све категорије и на крају академија у соколском дому. Другог дана одржана су такмичења свих категорија у оквиру Жупе.⁴⁹²

Последњи покрајински слет у Краљевини Југославији одржан је од 26. до 28. јуна 1937. године у Скопљу. На овом V покрајинском слету, посвећеном 25-годишњици ослобођења Јужне Србије од Турака, учествовала је са 28 чланова и 7 чланица и Соколска жупе Ужице, а међу њима је било чланова и Соколског друштва Нова Варош.⁴⁹³

Соколска жупа Ужице узела је учешћа на X свесоколском слету у Прагу, јуна 1938. године. Жупа је на слет отишла са укупно 120 учесника, и то: 24 вежбача, 12 вежбачица, 12 чланова старије браће, 12 чланова чета и 60 невежбача. Међу овим бројкама налазило

⁴⁸⁹ *Sokolski glasnik* br. 31 (Ljubljana, 27. jul 1934), 7.

⁴⁹⁰ ИАУ, СЖУ IX 1934, 28, Саопштење Соколске жупе Ужице о похвали друштава за одличну организацију окружног слета у Пријепољу.

⁴⁹¹ *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15; *Ужички глас* бр. 22 (Ужице, 30. јун 1935), 3.

⁴⁹² ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1937. годину.

⁴⁹³ М. Чарапић, „Соколство у Ужичком крају и Рашкој области“, *Ужички зборник*, 29, Ужице 2005, 32; *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15; *Sokolski glasnik* br. 21 (Beograd, 3. jul 1937), 1-2, 7.

се и неколико одраслих омладинаца сокола из Нове Вароши. Учесници Прашког слета из Ужичке соколске жупе путовали су на слет следећим правцем: Ужице – Чачак – Лајковац – Обреновац – Београд – Нови Сад – Суботица – Келебија – Будимпешта – Соб – Хелемба – Братислава – Брно – Праг.⁴⁹⁴

Жупски слет у Вишеграду одржан је на Тројице, 28. маја 1939. године. Иако је жупска скупштина прихватила да на слету учествују све јединице Жупе, одзив је ипак био слаб. Како је утврђено то је уследило због тога што поједино чланство Жупе још увек није имало довољно развијену свест о дужностима, као и услед сиромаштва многих јединица Жупе.⁴⁹⁵

Соколске јединице које су учествовале на слетским такмичењима била су друштва из: Вишеграда, Пљеваља, Ужица и Пожеге. Такође, друштва која нису учествовала у такмичењима, а јесу у наступу или поворци била су друштва из: Нове Вароши, Прибоја, Пријепоља и Рудог. Такмичења су показала велики напредак у техничком погледу, а након њих приређена је величанствена поворка кроз варош, јаван час и вечерња свечана академија. Организацију слетских утакмица спровело је друштво из Вишеграда, а с обзиром на терен, недостатак справа и остало, организација се ипак може сматрати похвалном.⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ *Sokolski glasnik* br. 12 (Beograd, 26. mart 1938), 1; *Sokolski glasnik* br. 19 (Beograd, 14. maj 1938), 4; В.Икономова, *нав. дело*, 58.

⁴⁹⁵ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1939. годину.

⁴⁹⁶ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1939. годину; *Sokolski glasnik* br. 24 (Beograd, 16. jun 1939), 4.

6.8. Соколски дом у Новој Вароши

Од богате културе коју баштини Соколство, а у коју спадају радови о соколској филозофији и идеологији, соколске заставе, униформе, кореографије за слетове, итд, најистакнутије место ипак заузимају архитектонска здања (соколане, соколски домови и соколска слетишта).⁴⁹⁷

Соколски домови у Југославији имали су за узор остварења настала у Чехословачкој, а највеће заслуге за стварање одређене стилске сличности могу се приписати архитекти Момиру Коруновићу, који је у Чехословачкој имао прилику да проучава соколску архитектуру. Коруновић је сматрао да сви соколски домови треба да имају стилско јединство у народном духу са регионалним варијацијама. По њему, соколски дом је „гнездо Соколова“ и треба да има обележје свог народа и специфичност краја у коме је подигнут.⁴⁹⁸

Поред редовног телесног вежбања свог чланства, Соколско друштво Нова Варош пропагирало је трезвеност, вршило социјално збрињавање економски слабих својих припадника, неговало је песму и музику. Како би успело да оствари своје многоструке циљеве, биле су потребне просторије, па је друштво предузело акцију на подизању свог соколског дома, потребног за јаче развијање соколске делатности. Грађани Нове Вароши, који су са великим интересовањем пратили рад овдашњег соколског друштва, показали су и велико интересовање за подизањем соколског дома у самом центру вароши.⁴⁹⁹ Нововарошка омладина имала је добру иницијативу да се развија у духу соколства, иако је овај крај био пасиван, а током 1927. године је пострадао од елементарних непогода.⁵⁰⁰ Сви Нововарошани и Нововарошанке су од челника соколског друштва позвани да учине све што могу, како би свечаност освећења темеља дома била што успешнија, а како би друштво одало утисак друштвене свести и организације.⁵⁰¹

Старешина Соколског друштва Нова Варош, Милан М. Борисављевић тражио је од министра просвете, 20. фебруара 1928. године, новчану потпору ради подизања соколског

⁴⁹⁷ В.Путник, *Архитектура соколских домова*, 11.

⁴⁹⁸ *Исто*, 23, 44-45.

⁴⁹⁹ *Политика* бр. 10031 (Београд, 26. април 1936), 18; *Правда* бр. 10323 (Београд, 2. август 1933), 8.

⁵⁰⁰ АЈ, 66-1267-1514, Милан Борисављевић министру просвете, 20. фебруара 1928. године.

⁵⁰¹ ИАУ, СЖУ VII 1933, 17, Саопштење о скором приступању подизања соколског дома у Новој Вароши.

дома, за „прво соколско друштво у северном делу Јужне Србије“. Овај предмет је решен повољно, али је непознато какву је потпору Друштво добило.⁵⁰² Од Министарства физичког васпитања народа Краљевине Југославије Соколско друштво Нова Варош тражило је помоћ и 9. септембра 1932. године. Такође, друштво је од истог Министарства, 18. маја 1933. године, тражило помоћ од 30 000 динара за подизање дома. Министарство је решењем одобрило ову помоћ, али у износу од 5 000 динара.⁵⁰³ Друштво је 9. маја 1933. године упутило, преко Жупе, молбу Савезу СКЈ, да им се одобри план и предрачун за изградњу дома. Такође, на исту адресу упућена је и молба за сечу 200 м³ суве грађе из државне шуме, за подизање дома. План и предрачун у суми од 250 000 динара прегледани су и одобрени од стране Грађевинског одсека Свеза СКЈ, 20. маја 1933. године.⁵⁰⁴

Сл. 35. Поклонио плац за соколски дом – индустријалац Драго Борисављевић

Непуну деценију након оснивања Соколско друштво Нова Варош је успело да прикупи грађу и потребан материјал за подизање здраде соколског дома. Пре почетка радова, друштво је успело да уштеди и добије око 120 000 динара, које би уложило у градњу.⁵⁰⁵ У томе је велику помоћ пружио један од иницијатора акције, Драго Борисављевић (1897-1937), овдашњи познати индустријалац и син истакнутог

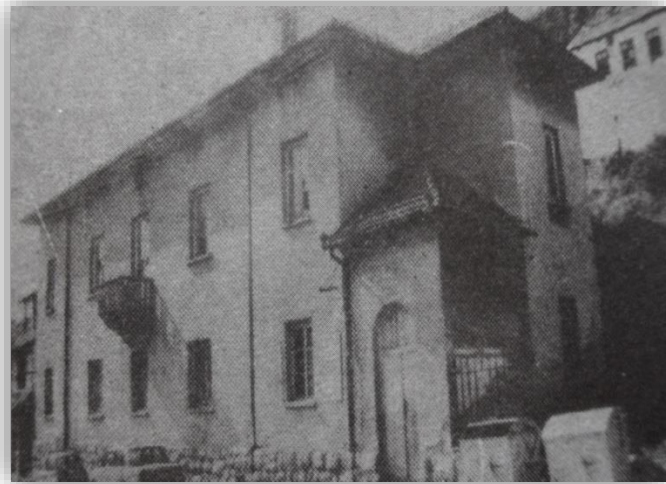
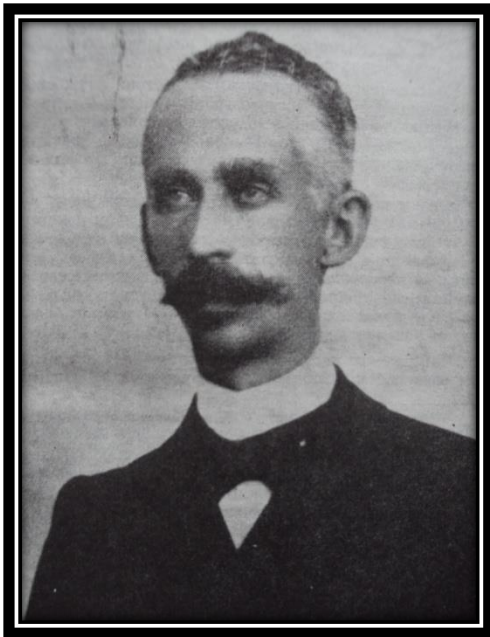
⁵⁰² АЈ, 66-1267-1514, Милан Борисављевић министру просвете, 20. фебруара 1928. године.

⁵⁰³ АЈ, 71-15-44, Молбе соколских друштава и чета.

⁵⁰⁴ ИАУ, СЖУ VII 1933, 17; АЈ, 71-17-47.

⁵⁰⁵ *Политика* бр. 10031 (Београд, 26. април 1936), 18.

националног радника Васа Борисављевића, који је још 1928. године поклатио свој плац на коме ће градити дом. Драго је плац поклатио искључиво да се на њему подигне дом. Он, неће дочекати коначни завршетак овог дома, јер је извршио је самоубиство на свом имању у Дражевићима крај Нове Вароши, 4. марта 1937. године. Самоубиство је уследило након што је Драго изгубио судску парницу против Добривоја Стевовића, трговца из Прибоја.⁵⁰⁶ Након завештања плаца, парцела је у сарадњи са Драгом премерена крајем 1931. године, након чега је израђена баштинска тапија, која је дата Општинском суду на потврду.⁵⁰⁷

Сл. 36. и 37. Угледни трговац и једно време старешина Нововарошког Сокола – Милан Борисављевић; Зграда соколског дома у Новој Вароши

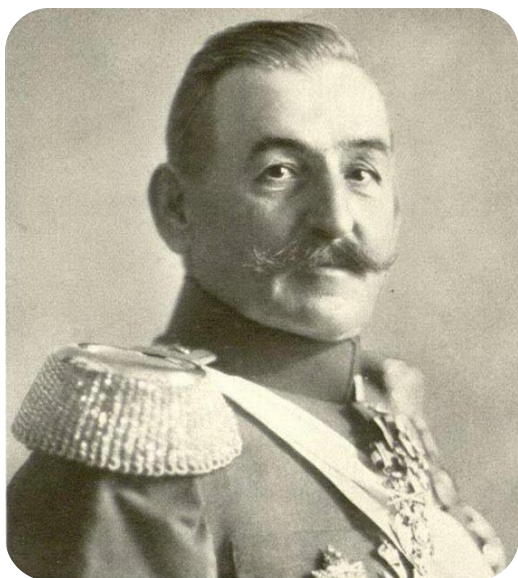
Велике прилоге подарио је и Драгов стриц, поч. трговац Милан М. Борисављевић (1858-1932), који је својим тестаментом завештао 5 000 динара за изградњу дома. Он је за градњу дома оставио и извесну количину камена и креча. Милан је био велики

⁵⁰⁶ *Правда* бр. 11628 (Београд, 6. март 1937), 5; *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15; *Санџак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; АЈ, 66-1267-1514, Милан Борисављевић министру просвете, 20. фебруара 1928. године.

⁵⁰⁷ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Соколског друштва Нова Варош од 12. јануара 1932. године.

национални радник и његовом смрћу нестало је једног од „најкултурнијих људи овога краја и једног од највећих радника на буђењу српске мисли“.⁵⁰⁸

План нововарошког соколског дома са предрачуном бесплатно је израдио инжењер Милан П. Драгојловић, Нововарошанин из Београда, који је уписао и своју поч. мајку за добротвора (1 000 динара). Велики добротвори на подизању дома, са прилогом од 1 000 динара, били су и генерал Крста Смиљанић, као и министар у пензији Милорад Вујичић. Као помагачи за подизање дома помињу се породице поч. Боривоја Шапоњића и Анђе Цуцић, затим Тихомир Јовановић, пекар из Београда и Ратко Ђ. Думбеловић, опанчар из Краљева, који је друштву поклонио трубу у вредности од 300 динара.⁵⁰⁹

Сл. 38. и 39. Велики добротвори Соколског друштва Нова Варош – генерал Крста Смиљанић и министар Милорад Вујичић

Највећи подстрек агилнијем раду Соколског друштва Нова Варош дао је бан Зетске бановине, др Алекса Станишић, поклањањем 5 000 динара за соколску заставу, док је

⁵⁰⁸ ИАУ, СЖУ VII 1932, 6; *Санџак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; *Санџак* бр. 8 (Пријепоље, 15. мај 1932), 3.

⁵⁰⁹ ИАУ, СЖУ VII 1932, 6; *Санџак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

моралну подрку пружила Соколска жупа Ужице, преко старешине Жупе Ђорђа Драшкића и „апостола соколства“ – начелника Жупе Јосифа Јехличке.⁵¹⁰ Јехличка се посебно заложиио да слет у Новој Вароши што боље технички успе, па је неколико дана пред слет био стално међу вежбачким редовима.⁵¹¹

Након верског обреда, полагање камена темељца 2. августа 1933. године извршили су председник грађевинског одбора и старешина друштва Димитрије Ђусмевић, који са пуно прегнућа и одушевљења ради на ширењу и јачању соколског духа, затим потпредседник грађевинског одбора прота Караматијевић и неимар Милош. Државни имам Ибишбеговић позвао је, из поздраве краљу Александру, све присутне муслимане на дову, коју су завршили са „амин“. Председник грађевинског одбора потом је ставио једну повељу у камен темељац, коју је претходно ишчитао тајник друштва. Прочитане су депеше упућене краљу и осталим званичницима, након чега соколска фанфара изводи крај молитве.⁵¹²

Прота Караматијевић је у име цркве и управе соколског друштва благодарио изасланику министра просвете, представницима свих братских друштава, управи Жупе и осталим гостима на посети. У свом говору је изнео кратак историјат Соколског друштва Нова Варош од оснивања до тада, истичући све оне који су помогли да дође до свечаности освећења камена темељца. Након тога прота је апеловао на грађане целог Среза да помогну изградњу овдашњег соколског дома, у коме ће се васпитавати будуће генерације Сокола. Говор је потом одржао и Величко Марковић, изасланик министра просвете, који је одушевлено поздравио становнике овог запостављеног краја, који су у највећој мери сопственим средствима омогућили такво славље, постављајући камен темељац првом соколском дому у Рашкој области. После Марковића, говор, који је као и претходни, пропраћен бурним аплаузом, одржао је и Ђорђе Драшкић, старешина Соколске жупе Ужице, износећи чињенице о значају и циљу соколства.⁵¹³

⁵¹⁰ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; *Политика* бр. 9059 (Београд, 4. август 1933), 12.

⁵¹¹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

⁵¹² *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; *Правда* бр. 10323 (Београд, 2. август 1933), 8.

⁵¹³ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; *Политика* бр. 9059 (Београд, 4. август 1933), 12.

Народни посланик Страхиња Борисављевић, коме такође припадају велике заслуге за подизање дома, апеловао је на присутне да дају своје прилоге на камен темељац, предајући Черњајеву, благајнику друштва, 1 000 динара, у име министра спољних послова. На камен темељац помоћ су телеграфски послали: инжењер Милан Драгојловић (500 динара), трговац Вас. Радовић (100 динара), потпоручник Хран. Зорић (50 динара) и порезник Зорица Караматијевић (50 динара). Нарочитим писмом помоћ у износу од 600 динара послао је трговац Алекса Борисављевић.⁵¹⁴

Неки од већих приложника за подизање дома били су: по 100 динара – поп Реља Пурић, Соколска жупа Ужице, Соколско друштво Ужице, Друштво Гајрет, Јеремије Зечевић; по 50 динара – Соколско друштво Рудо, Петар Поповић, Вук Караматијевић, Величко Марковић, Димитрије Ђусмевић, Миле Томић, Милан Трипковић, Фрањо Вујић, Ђорђе Драшкић, Љубо Романовић, Крсто Мићовић, Ђорђе Радибратовић, Војислав Костић.⁵¹⁵

Након одласка гостију из Нове Вароши по одржаном слету, одмах је настављен рад на започетим темељима дома. На откопавању земље и чишћењу плаца било је ангажовано сво одрасло мушко и женско чланство, а рачуна се да су на овај начин они уштедели друштву до 5 000 динара. За мање од месец дана готово је озидан први спрат дома, а за даље радове на довршењу процењује се да ће требати још 50 000 динара.⁵¹⁶ Обећано је да ће у изградњи учествовати и све општине Нововарошког среза, пружајући помоћ у материјалу и радној снази. Међутим, ово њихово обећање није испуњено јер су општине постале немарне, па је помоћ добијена од пар општина и то после више молби и представки.⁵¹⁷

До почетка августа 1934. године подигнути су зидови дома који стоје непокривени и изложени елементарним непогодама. Пошто су исцрпљена сва средства Друштва, а како је нововарошко становништво сиромашно, управа Друштва писала је молбу Жупи да се у Ужицу изврши прикупљање добровољних прилога бар за укровљавање нововарошког

⁵¹⁴ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4; *Правда* бр. 10323 (Београд, 2. август 1933), 8.

⁵¹⁵ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

⁵¹⁶ *Сањак* бр. 28-29 (Пријепоље, 1. септембар 1933), 3-4.

⁵¹⁷ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај начелништва Соколског друштва Нова Варош о техничком раду у 1933. години.

соколског дома, верујући да ту има доста пријатеља Нове Вароши. Овај предлог и молба размотрени су на седници Извршног одбора Савеза СКЈ, где је одлучено да се Соколском друштву Нова Варош упути новчана помоћ у износу од 15 000 динара.⁵¹⁸

Покривачки радови на дому завршени су септембра 1934. године. Након стављања дома под кров, у Новој Вароши је међу соколима завладала добра атмосфера. Радове на дому тада је обишао брат Момир Коруновић, који је том приликом изразио добро мишљење о објекту.⁵¹⁹

Након атентата на краља Александра 1934. године, култ његове тада се уздигао на ниво „краља-мученика“, па су после сви новоизграђени соколски домови постали јавни национални спомен-домови.⁵²⁰ Тако је на својој годишњој скупштини 1935. године, Нововарошко соколско друштво изразило жељу да соколски дом, који ће бити највећа и најлепша зграда у месту, храм националног и физичког васпитања омладине, посвети успомени на „Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља“, што је и одобрено.⁵²¹

Соколско друштво Нова Варош се током 1935. и 1936. године с циљем довршења дома, у више наврата обраћало Министарству за новчану помоћ, али је помоћ изостала. Друштво је до 1936. године помоћу своје велике уштеђевине, уз помоћ Савеза СКЈ од 25 000 динара и Министарства за физичко васпитање народа од 4 600 динара, успело да изгради свој дом до под кров. Укупни радови до тада су коштали 120 000 динара, а за коначну доградњу и опремање дома било је потребно још 140 000 динара. Друштво је стога уперило све снаге на довршење дома, који је био све неопходнији, услед раста броја чланова и потребе одржавања честих течајева за соколске чете. Тако је друштво упутило 8. априла 1936. године молбу Министарству за физичко васпитање народа, да му се додели помоћ за коначно довршење дома, у износу од 50 000 динара, али је ова помоћ изостала.⁵²²

⁵¹⁸ ИАУ, СЖУ VII 1933, 17.

⁵¹⁹ ИАУ, СЖУ VII 1933, 17.

⁵²⁰ В.Путник, *Архитектура соколских домова*, 160.

⁵²¹ *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15; АЈ, 71-17-47.

⁵²² АЈ, 71-15-44, Молбе соколских друштава и чета; АЈ, 71-17-47.

Према подацима с почетка 1938. године управа Соколског друштва Нова Варош покренула је лицитацију за довршење свих унутрашњих просторија соколског дома. И поред свих напора и настојања вредне управе, дом ће по свој прилици остати споља неомалтан и изостаће бетонски радови око уређења дворишта, јер Друштво располаже са 50 000 динара, што су недовољна средства за окончање радова.⁵²³ Друштво је планирало да 1. децембра 1938. године изврши свечано освећење спомен-дома посвећеног краљу Александру I, па се још једном 19. октобра 1938. године, молбом обратило Министарству физичког васпитања народа да им се пошаље већа сума за те радове, али молба није узета у поступак разматрања.⁵²⁴ Многи чланови соколског друштва, који су током година улагали напоре да се дом заврши, „чупали су своје косе и питали се зашто и коме праве дом, кад помоћи нема ниоткуда“.⁵²⁵

Због неусељења у још недовршени соколски дом, рад Соколског друштва Нова Варош био је у застоју. Стога се Друштво још једном, 12. априла 1939. године, са истим циљем као и раније обратило Министарству физичког васпитања народа, молећи новчану помоћ. Овога пута Министарству је топлу препоруку за доделу ове помоћи упутио и др Слободан Пурић, народни посланик. Молба је узета на решавање, али је непознато како је Министарство даље поступило по њој.⁵²⁶

Соколски дом у Новој Вароши никада није званично освећен и свечано отворен, али је соколско друштво маја 1939. године, известило Жупу да се уселило у просторије дома које су биле употребљиве за одржавање приредби и свечаност, упркос томе што употребна дозвола још није била издата.⁵²⁷ Приредбе и игранке организоване у великој сали дома, окупљале су највећи део нововарошке омладине, са изузетком женске муслиманске омладине.⁵²⁸

За управника соколског дома, односно члана друштва који ће највише водити рачуна о дому и његовом инвентару, именован је, 23. априла 1939. године, Миланко

⁵²³ *Правда* бр. 11949 (Београд, 23. јануар 1938), 15.

⁵²⁴ АЈ, 71-17-47.

⁵²⁵ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај управника соколског дома Нова Варош о раду за 1939/1940. годину.

⁵²⁶ АЈ, 71-17-47.

⁵²⁷ ИАУ, СЖУ III 1940, 28, Извештај тајника Соколске жупе Ужице о раду за 1939. годину; ИАУ, СЖУ VII 1940, 1.

⁵²⁸ *Нововарошки крај*, 256.

Борисављевић. Он је врло озбиљно схватио свој задатак, тим пре што је био упознат са свим напорима и трошковима око подизања и опремања дома, те је често знао опсовати уколико дође до штете или неправилне употребе неких ствари у дому.⁵²⁹

Како би се сачувале тековине 15-годишњег рада друштва, управа је по уселењу у дом прописала „Кућни ред“, у коме је до детаља изнето шта се може, а шта не може радити у просторијама соколског дома. Са овим редом, који је окачен на видном месту у дому, уз потребно тумачење чланова упознато је цело чланство на одржаним чланским састанцима. Упркос томе, нормалан рад често је саботиран и ометан, посебно од оних који су били најпозванији да рад на културно-просветном и националном пољу помогну у највећој мери.⁵³⁰

Сл. 40. и 41. Печат Грађевинског одбора за подизање дома у Новој Вароши; Чланак у „Политици“ о нововарошком соколском дому (26. април 1936)

Након Другог светског рата зграда соколског дома у Новој Вароши служила је једно време за активности Друштва за телесно васпитање „Партизан“. У великој сали овог здања су се све до отварања Дома културе у Новој Вароши 1969. године, одржавале све

⁵²⁹ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај управника соколског дома Нова Варош о раду за 1939/1940. годину.

⁵³⁰ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Извештај старешинства Соколског друштва Нова Варош о раду у 1939. години.

приредбе и биоскопске представе, па је међу Нововарошанима некадашњи соколски дом био познат и као „стари дом културе“. Након тога у згради је смештен магацин, да би почетком овог века почело убрзано пропадање старог соколског здања. Дужи низ година су стајали голи оронули зидови приземља грађевине, док и они нису потпуно уклоњени пре неколико година. Тако се данас не познају ни темељи зграде сведока бурних историјских збивања у нововарошком крају, подигнуте уз велике напоре и одрицања најбоље знане прекаљеним соколима из Нове Вароши.

ЗАКЉУЧАК

У складу са својим идеалима, између којих се истичу теловежба и трезвеност, соколство је одувек настојало да подигне телесно здраве и морално јаке грађане. Како током благостања у државама, тако и током великих ратних разарања и опасности, соколство је опет било ту да морално и материјало подигне народ или да га својим разноврсним акцијама припреми за предстојеће невоље.

Соколство као идеологија и као национални покрет битно је утицао на све аспекте нововарошког друштва током периода између два светска рата. Захваљујући групи нововарошких ентузијаста, који су убрзо добили помоћ од „Ужичког Чеха“ Јехличке, соколство је по други пут оживело у овом крају. Велики значај се пре свега огледа у социјализацији, односно зближавању друштвених слојева раздвојених најчешће материјалном ситуацијом, политичким убеђењима или религијом, у једну организацију. Велику добит соколство је Новој Вароши донело на културно-просветном плану, посебно одржавањем бројних течајева и слетова, током којих су се многи Нововарошани по први пут отиснули у далеке крајеве, као што је Праг. Са разноврсних течајева и раскошних слетова, они су се враћали у своју варошицу, где су ширили и реализовали бројне идеје, како у Новој Вароши, тако и по околним селима. Тако је, поред осталог, захваљујући соколству, Нова Варош на нешто бржи начин трансформисана из турске касабе у модерну српску варош.

Током читавог периода свог постојања, соколство је представљало националну, теловежбenu, војничку и културно-просветну организацију. Како су након Другог светског рата соколи забрањени од стране комунистичких власти као фашистичка организација, тако су дужи низ година истраживања о соколству била обустављена.

Иако се може рећи да се трагови Сокола у Новој Вароши не могу наћи као пре на сваком месту, ипак је међу малобројним савременицима Сокола, становницима овог краја живо сећање на то „боље време и дане“. Сматрамо да ће овај рад бити скроман допринос томе да се сећање на Нововарошки Соко и даље негује, чвршће и постојаније, како међу оним старијим, тако и међу млађим нараштајима.

ПРИЛОЗИ

ШЕМАТИЗАМ

Управа Соколског друштва Нова Варош 1931. године

Старешина: Јевстатије Ј. Караматијевић

Заменик старешине: Фрањо Вујић

Тајник: Ђорђе Радибратовић

Благајник: Милан Димић (од 13. новембра 1931. године др Константин Черњајев)

Начелник: Вукашин Мичијевић

Остали чланови: Драго Брашанац (од 13. новембра 1931. године Миланко Борисављевић), Хајро Хаџибрахимовић, Мирко Рајановић, Владимир Золотаревски, Милан Невољица, Петар Браловић, Мирко Ђековић, Загорка Милекић.⁵³¹

Управа Соколског друштва Нова Варош 1932. године

Старешина: Јевстатије Караматијевић, свештеник

Заменик старешине: Милош Тановић, трговац

Просветар: Сава Ристановић, професор

Начелник: Милоје Зекавичић, општински писар

Благајник: др Константин Черњајев, срески лекар

Тајник: Ђорђе Радибратовић, учитељ

Чланови управе: Миљана Стевовић (учитељица), Ибро Бегић (трговац), Крстоније Ђерковић (учитељ), Петар Браловић (општински деловођа), Сара Кулић (домаћица)

Заменици: Мирко Рајановић (управник поште), Фрањо Вујић (прегледник финансијске конторле), Хајро Хаџибрахимовић (званичник среза), Адем Мусић (ковач), Хусеин Хусо Мусић (ковач)

Надзорни одбор: Милољуб Суботић (кафеџија), Драго Брашанац (полицијски писар), Владимир Бјелојарцев (помоћник пољопривредног референта)

⁵³¹ ИАУ, СЖУ VII 1932, 2, Записник седнице Управног одбора Соколског друштва Нова Варош од 13. новембра 1931. године.

Суд части: Милан Трипковић (предузимач), Владимир Золотаревски (полицијски писар), Мирко Ђековић (учитељ).⁵³²

Управа Соколског друштва Нова Варош 1933. године

Старешина: Димитрије Ђусмевић, срески начелник

Заменик старешине: Милољуб Мишо Суботић, кафеџија

Просветар: Света Тадић, директор гимназије

Начелник: Миланко Борисављевић, кројач

Заменик начелника: Милоје Зекавичић, општински писар

Начелница: Сара Кулић, домаћица

Благајник: др Константин Черњајев, срески лекар

Помоћник благајника: Милоје Зекавичић

Тајник: Ђорђе Радибратовић, учитељ

Чланови управе: Фрањо Вујић (прегледач финансија), Драго Брашанац (полицијски писар), Љубица Јовичић (домаћица), Миљана Стевовић (учитељица, књижничар друштва), Петар Браловић (општински деловођа)

Заменици: Милан Невољица (седлар), Наталија Драгојловић (домаћица), Мирко Рајановић (управник поште), Изет Бегич (кројач)

Надзорни одбор: Јевстатије Караматијевић (свештеник), Петар Поповић (шеф Пореске управе), Видак Тодић (порезник)

Заменици: Гојко Цуцић (кафеџија), Ђорђе Марјановић (срески економ), Анка Мичијевић (учитељица).⁵³³

⁵³² ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник годишње скупштине Соколског друштва Нова Варош од 24. јануара 1932. године.

⁵³³ ИАУ, СЖУ VII 1933, 4, Записник шире седнице Соколског друштва Нова Варош од 29. марта 1933. године; ИАУ, СЖУ V 1933, 45.

**Списак државник службеника, професора, учитеља и учитељица – функционера у
Соколском друштву Нова Варош 1933. године**

1. Светозар Тадић (професор) – просветар друштва
2. Ђорђе Радибратовић (учитељ) – тајник друштва
3. Крстоније Ђерковић (учитељ) – начелник соколске чете Дебеља
4. Миљана Стевовић (учитељица) – члан управе и књижничар
5. Анка Мичијевић (учитељица) – заменик члана надзорног одбора
6. Димитрије Ђусмевић (срески начелник) – старешина друштва
7. Константин Черњајев (срески лекар) – благајник друштва
8. Фрањо Вујић (финансијски прегледач) – члан управног одбора
9. Драго Брашанац (полицијски писар) – члан управног одбора
10. Мирко Рајановић (поштански чиновник) – заменик члана управе
11. Видак Тодић (порезник) – члан надзорног одбора
12. Петар Поповић (порески инспектор) – члан надзорног одбора
13. Ђорђије Марјановић (економ) – заменик члана надзорног одбора
14. Јевстатије Караматијевић (свештеник) – председник надзорног одбора.⁵³⁴

Управа Соколског друштва Нова Варош 1934. године

Старешина: др Константин Черњајев, марвени лекар

Заменик старешине: Милољуб Мишо Суботић, кафеџија

Просветар: Јевстатије Караматијевић, свештеник

Начелник: Миланко Борисављевић, кројачки радник

Заменик начелника: Милоје Мине Зекавичић, хонорарни наставник

Начелница: Сара Кулић, домаћица (од јануара 1934. на њеном месту је Љубица Јовичић)

Заменик начелнице: Љубица Стевовић, домаћица

⁵³⁴ ИАУ, СЖУ VII 1933, 40, Списак државних службеника, учитеља/-ца и професора Соколског друштва Нова Варош.

Благајник: Драго Брашанац, полицијски писар

Тајник: Ђорђе Ђока Радибратовић, учитељ

Статистичар: Вукашин Мичијевић, студент права

Одборници: Видак Тодић (трговац; треба да стоји „порезник“, нап. аутор), Милан Невољица (занатлија), Мирко Рајановић (радник), Хајро Бајровић (занатлија)

Заменици одборника: Вук Восковић (трговац), Благоје Зорић (занатлија), Рагиб Мусић (радник), Вуко Петровић (трговац)

Ревизори: Милош Тановић (срески референт), Петар Поповић (чиновник), Изет Бегић (занатлија)

Заменици ревизора: Данило Јевдоксић (трговац), Стево Мајцан (финансијски прегледник), Халил Хаџимуртезић (занатлија).⁵³⁵

Управа Соколског друштва Нова Варош 1939. године

Старешина и референт за сеоске чете: Милан Невољица, пчелар

Први заменик старешине: Павле Приморац, апотекар

Други заменик старешине: Владимир Ристић, трговац

Просветар: Радован Поповић, школски надзорник

Начелник: Милоје Мине Зекавичић, наставник гимнастике

Заменик начелника: Миливоје Мидин, пословођа филијале „Бата“

Благајник, статистичар и управник соколског дома: Миланко Борисављевић, општински писар

Тајник: Радомир Борисављевић, обућар

Чланови управе: Владимир Борисављевић (поседник), Будимир Томић (трговац), Оливера Суботић (домаћица), Фахрудин Фахро Хоџић (кројач), Хајро Хаџимуртезић (мутавџија), Србољуб Србо Видојевић⁵³⁶ (трговац), Хусеин Мусић (ковач), Вукашин Мичијевић (чиновник среског суда)

⁵³⁵ ИАУ, СЖУ VII 1934, 18, Управа Соколског друштва Нова Варош за 1934. годину.

⁵³⁶ У неким изворима се помиње као Србислав.

Заменици: Стево Тимотијевић (чиновник средског суда), Благоје Зорић (месар), Србољуб Зекавичић (опанчар), Авдо Ш. Мусић (ковач), Дејан Стевовић (средски економ), Радмила Љујић (домаћица)

Надзорни одбор: Јефа Караматијевић (учитељица), Сретен Мичијевић (општински писар), Будимир Ристић (трговац)

Заменици: Халил Хаџимуртезић (мутавџија), Муса Мусић (ковач), Дана Тановић (домаћица), Даут Мусић (ковач)

Суд части: Радоња Дракулић (чиновник средског суда), Милисав Марсенић (професор), Милош Тановић (трговац).⁵³⁷

Попис чланства соколске чете Радијевићи 31. децембра 1933 – Соколско друштво Нова Варош

1. Бурић Јаков (1901) – учитељ, примљен у друштво 1933.
2. Гујаничић Радомир (1913) – земљорадник, примљен 1933.
3. Пурић Милутин (1911) – свршени ђак пољопривредне школе, примљен 1933.
4. Пивљаковић Петко (1900) – земљорадник, примљен 1933.
5. Мишовић Јездимир (1914) – земљорадник, примљен 1933.
6. Гујаничић Драгомир (1911) – земљорадник, примљен 1933.
7. Џоковић Момир (1910) – земљорадник, примљен 1933.
8. Лојаничић Радован (1914) – земљорадник, примљен 1933.
9. Лојаничић Радомир (1906) – земљорадник, примљен 1933.
10. Гујаничић Богдан (1915) – земљорадник, примљен 1933.
11. Зечевић Милорад (1913) – земљорадник, примљен 1933.
12. Џоковић Страјин (1911) – земљорадник, примљен 1933.
13. Џоковић Љубомир (1914) – земљорадник, примљен 1933.
14. Пејовић Милош (1912) – земљорадник, примљен 1933.
15. Илић Ранко (1910) – земљорадник, примљен 1933.

⁵³⁷ ИАУ, СЖУ VII 1940, 1, Записник скупштине Соколског друштва Нова Варош од 7. маја 1939.

16. Гујаничић Симеун (1907) – земљорадник, примљен 1933.
17. Пурић Мићо (1903) – земљорадник, примљен 1933.
18. Пурић Миљко (1905) – земљорадник, примљен 1933.
19. Бјелић Драго (1910) – земљорадник, примљен 1933.
20. Поповић Влајко (1914) – земљорадник, примљен 1933.
21. Пурић Саво (1908) – земљорадник, примљен 1933.
22. Пушица Мирко (1910) – земљорадник, примљен 1933.
23. Лојаничић Јездимир (1912) – земљорадник, примљен 1933.
24. Пивљаковић Љубомир (1913) – земљорадник, примљен 1933.
25. Друловић Данило (1914) – земљорадник, примљен 1933.
26. Трговић Милан (1915) – земљорадник, примљен 1933.
27. Станић Драгомир (1910) – земљорадник, примљен 1933.
28. Брзаковић Добромир (1908) – земљорадник, примљен 1933.
29. Лојаничић Гојко (1910) – земљорадник, примљен 1933.
30. Пивљаковић Сретко (1911) – земљорадник, примљен 1933.
31. Пурић Владимир (1915) – земљорадник, примљен 1933.
32. Пушица Раде (1913) – земљорадник, примљен 1933.
33. Пушица Миланко (1910) – земљорадник, примљен 1933.
34. Зечевић Бранко (1912) – земљорадник, примљен 1933.
35. Пуцаревић Павле (1907) – земљорадник, примљен 1933.
36. Лојаничић Радоје (1910) – земљорадник, примљен 1933.⁵³⁸

Управа соколске чете Радијевићи 1934. године – Соколско друштво Нова Варош

Старешина чете: Јаков Бурић

Заменик старешине и просветар: Милутин Пурић

Тајник: Радомир Гујаничић

⁵³⁸ ИАУ, СЖУ VII 1933, 56, Попис чланства соколске чете Радијевићи у 1933. години.

Начелник: Радоје Лојаничић

Благајник: Мићо Пурић

Чланови управе: Јегдомир Мишевић, Петко Пивљаковић и Момир Џоковић

Ревизори: Милош Пејовић, Владимир Пурић и Влајко Поповић.⁵³⁹

**Списак чланства соколске чете Бистрица 31. децембра 1933 – Соколско друштво
Нова Варош**

1. Стојић Војко (1904) – земљорадник из Дражевића, примљен у друштво 1933.
2. Љујић Радован (1911) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
3. Љујић Марјан (1914) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
4. Дрчелић Радоје (1914) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
5. Милекић Раденко (1911) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
6. Рајић Вук (1914) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
7. Љујић Вук (1916) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
8. Љујић Милан (1905) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
9. Љујић Божо (1915) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
10. Љујић Драгољуб (1913) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
11. Петаковић Милосав (1910) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
12. Дулановић Сретен (1911) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
13. Крцавац Веселин (1913) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
14. Дивац Косто (1901) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
15. Рајић Милосав (1909) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
16. Рајић Милан (1913) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
17. Стојић Љубо (1911) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
18. Миросавић Рајко (1901) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
19. Мартиновић Никола (1909) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.

⁵³⁹ *Sokolski zbornik*, 135.

20. Главоњић Петар (1913) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
21. Рајић Милован (1912) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
22. Мартиновић Живан (1911) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
23. Миросавић Боривоје (1913) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
24. Власоњић Јоксим (1909) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
25. Љујић Раденко (1910) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
26. Стојић Миленко (1914) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
27. Дулановић Раденко (1914) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
28. Рајановић Милосав (1908) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
29. Главоњић Мирко (1910) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
30. Боранијашевић Косто (1903) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
31. Милошевић Павле (1913) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
32. Пејатовић Владе (1913) – земљорадник из Бистрице, примљен 1933.
33. Дрчелић Милан (1911) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
34. Дулановић Раде (1883) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
35. Љујић Павле (1883) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
36. Љујић Мијо (1898) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
37. Дрчелић Никола (1878) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
38. Љујић Милан (1888) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.
39. Стојић Милан (1893) – земљорадник из Дражевића, примљен 1933.⁵⁴⁰

Управа соколске чете Бистрица 1934. године – Соколско друштво Нова Варош

Старешина и начелник чете: Војко Стојић

Заменик старешине: Мијо Љујић

Заменик начелника: Мирко Главоњић

⁵⁴⁰ ИАУ, СЖУ VII 1933, 50, Списак чланства соколске чете Бистрица у 1933. години; ИАУ, СЖУ VII 1934, 45, Списак чланства соколске чете Бистрица у 1933. години.

Благајник: Љубо Стојић

Чланови управе (Одбор): Раде Дулановић, Косто Дивац, Рајко Миросављевић и Павле Милошевић

Ревизори: Косто Боранијашевић, Милан Рајић и Петар Главоњић.⁵⁴¹

Чланство соколске чете Радоиња 1934. године – Соколско друштво Нова Варош

1. Гвозденовић Б. Милисав (1906) - учитељ
2. Благојевић Павле (1906) – земљорадник
3. Шукић Сретен (1906) – земљорадник
4. Ђајић Момчило (1908) – земљорадник
5. Лековић Богомир (1908) – земљорадник
6. Лековић Светозар (1909) – земљорадник
7. Мандић Јевто (1908) – земљорадник
8. Думбеловић Драгослав (1908) – земљорадник
9. Лековић Стеван (1909) – земљорадник
10. Лапчевић Здравко (1909) – земљорадник
11. Ћуковић Реља (1908) – земљорадник
12. Буљугић Обрен (1910) – земљорадник
13. Мутавцић Чедо (1909) – земљорадник
14. Бранисављевић Миодраг (1910) – земљорадник
15. Мандић Велимир (1909) – земљорадник
16. Давидовић Радоје (1900) – земљорадник
17. Ћуковић Небојша (1909) – земљорадник
18. Каплановић Родољуб (1909) – земљорадник
19. Пауновић С. Драго (1908) – општински писар
20. Суботић Радисав (1897) – земљорадник

⁵⁴¹ ИАУ, СЖУ VII 1934, 45.

21. Суботић Алекса Акица (1896) – председник општине
22. Суботић Миленко (1894) – државни шумар
23. Ђајић Симо (1890) – земљорадник
24. Лапчевић Бранко (1891) – земљорадник.⁵⁴²

Управа соколске чете Радоиња 1934. године – Соколско друштво Нова Варош

Старешина чете: Милисав Гвозденовић

Заменик старешине: Алекса Акица Суботић

Тајник и благајник: Драго С. Пауновић

Начелник: Павле Благојевић

Заменик начелника: Сретен Шукић

Чланови управе: Јован Богдановић, Радисав Суботић, Бранко Лапчевић и Момчило Ђајић

Ревизори: Радоје Давидовић и Миленко Суботић.⁵⁴³

⁵⁴² ИАУ, СЖУ VII 1934, 57, Записник са збора за оснивање сеоске соколске чете Радоиња, 18. фебруара 1934. године.

⁵⁴³ ИАУ, СЖУ VII 1934, 57, Записник са збора за оснивање сеоске соколске чете Радоиња, 18. фебруара 1934. године.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

Необјављени:

- Архив Југославије, фондови:

66 - Министарство просвете Краљевине Југославије (фасц: 74, 310, 474, 802, 803, 1266, 1267, 1738, 2289, 2948),

71 - Министарство физичког васпитања Краљевине Југославије (фасц: 3, 15, 17, 59).

- Историјски архив Ужице, фонд: Соколска жупа Ужице 1922-1941, кутије I-XII.

Објављени:

- *Државна реална гимназија у Новој Вароши – извештај за школску 1934/1935. годину*, Ужице 1935.

УСМЕНА КАЗИВАЊА

- Казивања Мирка Копуновића (1926) из Буковика, Злате Чкоњевић (1925) из Божетића, Добривоја Поповића (1929) из Божетића, Војислава Поповића (1929) из Божетића.

ШТАМПА И ПЕРИОДИКА

- *Време* (Београд, 1923, 1926, 1931, 1936, 1940)

- *Идеје* (Београд, 1934-1935)

- *Илустровани лист* (Београд, 1919-1929)

- *Политика* (Београд, 1933, 1936)

- *Правда* (Београд, 1933-1934, 1937-1938)
- *Просветни гласник* (Београд, 1930, 1932-1933, 1935, 1940)
- *Санџак* (Пријепоље, 1932-1934)
- *Службене новине Краљевине Југославије* (Београд, 1929-1941)
- *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* (Београд, 1924-1929)
- *Службени војни лист* (Београд, 1931)
- *Sokolić* (Ljubljana, 1933)
- *Sokolski glasnik* (Zagreb-Ljubljana-Beograd, 1919-1941)
- *Ужички глас* (Ужице, 1935)
- *Ужички одјек* (Ужице, 1939)
- *Учитељска искра* (Крагујевац, 1928)

ЛИТЕРАТУРА

- *Биографски лексикон Златиборског округа*, Београд 2006
- Богуновић Душан, *Соколство и народна војска*, Загреб 1927.
- Брашанац Вуле, Пилчевић Ђорђе, *На раскришћу путева и размеђи векова: Основна школа у Новој Вароши 1827-2002*, Нова Варош 2002.
- Брозовић Анте, *СОКО Краљевине Југославије*, Београд 1930.
- Brozović Ante, *Sokolski zbornik*, Beograd 1934.
- Dasić Nadir, *Gajret u Novoj Varoši*, Prijepolje 2011.
- Дедијер Јевто, *Нова Србија*, Београд 1913.

- Димић Љубодраг, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918-1941, I део*, Београд 1996.
- Dimić Ljubodrag, Žutić Nikola, *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, Београд 1992.
- Жугић Владимир, *Златарски крај у прошлости и народноослободилачкој борби*, Т. Ужице 1986.
- Жутић Никола, *Крајишки соколи: соколи Српске крајине 1903-1941-1991*, Београд 1998.
- Žutić Nikola, *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*, Београд 1991.
- Икономова Вера, *Развој културе Нове Вароши*, Нова Варош 1985.
- Јевђевић Јевђа, *Споменица крагујевачких сокола 1907-2007*, Крагујевац 2008.
- Кадијевић Александар, *Момир Коруновић*, Београд 1996.
- *Нововарошки крај: антропогеографска проучавања*, група аутора, Нова Варош 2001.
- *Нововарошки крај кроз историју. Од неолита до 1941*, група аутора, Нова Варош 1991.
- Пејатовић Дико, *Бистрица кроз време*, Нова Варош 2004.
- Пејатовић Дико, *Златарке (жене нововарошког краја у НОБ)*, Нова Варош 1987.
- Пејатовић Дико, *Школа у Бистрици: 1885-1995*, Нова Варош 1995.
- Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Knjiga I: Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Београд 1988.
- Путник Владана, *Архитектура соколских домова у Краљевини СХС и Краљевини Југославији*, Београд 2015.
- *Пут соколства у село – идеолошки погледи и искуства Соколске жупе Мостар*, Мостар 1935.

- *Stopata naših djedova – prvi sabor sokolskih četa Župe Mostar*, Mostar 1936.
- Суботић Војислав, Јанковић Драгица, *Радоиња: село, школа, време*, Нова Варош 1997.
- Тимотијевић Милош, *Соколи Чачка 1910-1941*, Чачак 2006.
- Убавић Раде, *Приручник за Соколску организацију*, Скопље 1931.
- Ћурчић Младомир, *Соколи: Ивањица, Ужице* 2019.
- Hasanagić Edib, *Pivo Karamatijević – život i delo*, Pljevlja 1983.
- Цветковић Душан, *Соколи и соколски слетови 1862-1941; Соколане-соколски домови; Соколске разгледнице*, Београд 2007.
- Чарапић Миле, *Соколство у Ужичком крају и Рашкој области 1911-1941*, Ужице 2010.

ЧЛАНЦИ У СТРУЧНОЈ ПЕРИОДИЦИ

- Јанакoвa Грyјић Мaрe, „Соколски дом у Ужицу-историја и архитектура“, *Новопазарски зборник*, 27, Нови Пазар 2003.
- Нoвaкoвић Гoрaн, „Соколско друштво Ужице од 1911. до 1941. године (са посебним освртом на музејски материјал)“, *Ужички зборник*, 38, Ужице 2014.
- Пoпoвић Љубoдрaг, „Прилoзи зa истoријy физичкe културe у ужичкoм крајy“, *Ужички зборник*, 21, Ужице 1992.
- Стoјић Милицa, „Визуелнa културa Соколa“, *Новопазарски зборник* бр. 31, Нови Пазар 2008.
- Цвијoвић Милијaн, Цвијoвић Гoрдaнa, „Нaстaнaк и рaзвoј Соколствa у ужичкoм крајy“, у: *Ужички зборник*, 3, Ужице 1974.
- Цeрaнић Милицa, „Знaчaј ужичкoг соколскoг дoмa у архитектури Мoмирa Кoрунoвићa“, *Ужички зборник*, 30, Ужице 2006.

- Чарапић Миле, „Соколска жупа Ужице, историјска белешка 1922-1941“, *Историјска баштина*, 10, Ужице 2005.
- Чарапић Миле, „Соколски дом у Ужицу 1931-1941“, *Ужички зборник*, 25/26, Ужице 1996/1997.
- Чарапић Миле, „Соколство у Ужичком крају и Рашкој области“, *Ужички зборник*, 29, Ужице 2005.